T.C.
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
SİYASET BİLİMİ VE KAMU YÖNETİMİ
(KENT VE ÇEVRE BİLİMLERİ)
ANABİLİM DALI

ÇEVREMERKEZLİ DÜŞÜNCE EKSENİNDE NAZİ EKOLOJİSİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Hikmet KURAN

ANKARA-2013

T.C.
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
SİYASET BİLİMİ VE KAMU YÖNETİMİ
(KENT VE ÇEVRE BİLİMLERİ)
ANABİLİM DALI

ÇEVREMERKEZLİ DÜŞÜNCE EKSENİNDE NAZİ EKOLOJİSİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Hikmet KURAN

Tez Danışmanı

Doç. Dr. Bülent DURU

ANKARA-2013

T.C.
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
SİYASET BİLİMİ VE KAMU YÖNETİMİ ANABİLİM DALI
KENT VE ÇEVRE BİLİMLERİ BİLİM DALI

ÇEVREMERKEZLİ DÜŞÜNCE EKSENİNDE NAZİ EKOLOJİSİ

Yüksek Lisans Tezi

Tez Danışmanı : Doç. Dr. Bülent DURU

Tez Jürisi Üyeleri

Adı ve Soyadı	**İmzası**
Prof. Dr. Aykut Namık ÇOBAN	
Doç. Dr. Bülent DURU	
Yrd. Doç. Dr. Bilge Kağan ŞAKACI	
.....	.....
.....	.....
.....	.....

Tez Sınavı Tarihi : 23.12.2013

İÇİNDEKİLER

İÇİNDEKİLER i

GİRİŞ 1

BİRİNCİ BÖLÜM: ÇEVREMERKEZLİ YAKLAŞIM 5

1.ÇEVREMERKEZLİ YAKLAŞIMIN ETİK ANLAYIŞI 5

1.1.Batı Felsefi Geleneği 6

1.2.Yahudi/Hristiyan İnancı 6

1.3.Kartezyen Görüş 7

1.4.Etiğin İnsanmerkezli Olmayan Uzantıları 9

1.5.Canlımerkezli Etik 13

1.5.1. Paul Taylor'un Canlımerkezli Etiği 13

1.6.Yeryüzü Etiği 14

1.7.Derin Ekoloji 16

2.ÇEVREMERKEZLİ YAKLAŞIMIN DOĞA ANLAYIŞI 18

2.1. Mekanist Görüş 18

2.2. Romantizm 21

2.2.1. Akıl-Sezgi Karşıtlığı 22

2.2.2. Romantizm'de Doğa ve Toplum Algılayışı 23

2.3. Amerikan Aşkıncı Çevreciliği 25

2.3.1. Ralph W. Emerson 26

2.3.2. Henry D. Thoreau 27

2.3.3. John Muir 28

2.4. Mistisizm 32

2.5. Ekolojik Görüş 33

2.5.1. Ekolojinin İlkeleri 34

3. ÇEVREMERKEZLİ YAKLAŞIMIN İNSAN ANLAYIŞI 36
3.1. Büyük Varlık Zinciri 38
3.1.1. Büyük Varlık Zinciri Yaklaşımının Temel İlkeleri 40
3.1.2. Büyük Varlık Zinciri ve Çevremerkezli Yaklaşımın Kesişim Noktaları43
3.2. Darwinizm 44
4. ÇEVREMERKEZLİ YAKLAŞIMIN NÜFUS ANLAYIŞI 46
4.1. Malthusçu Düşünce 47
4.1.1. Malthus'un Nüfus Teorisinin Temel Varsayımları 48
4.1.2. Malthus'un Nüfus Teorisine Yönelik Eleştiriler 50
4.2. Yeni-Malthusçu Düşünce 54
4.2.1. Yeni-Malthusçu Düşünürler 54
4.2.1.1. Garrett Hardin 55
4.2.1.2. Paul Ehrlich 59
4.2.1.3. Paddock Kardeşler 59
4.2.2. Yeni-Malthusçu Tezlerin Eleştirisi 60
5. ÇEVREMERKEZLİ YAKLAŞIMIN ELEŞTİRİLERİ 61
İKİNCİ BÖLÜM: NAZİ EKOLOJİSİ 66
1.NAZİ EKOLOJİSİ'NİN DÜŞÜNSEL KÖKENLERİ 67
1.1. Etnik ve Ulusal Bir Sembol Olarak Ormanlar 67
1.2. Kan ve Toprak Mistisizmi 70
1.2.1. Ernst M. Arndt 71
1.2.2. Wilhelm H. Riehl 74
1.2.3. Johann G. Fichte 76
1.3. Ernst Haeckel'in Katkıları 77
1.3.1. Haeckel ve Ekoloji 77

1.3.2. Haeckel ve Monizm 78

1.3.3. Değerlendirme 82

2.NAZİ EKOLOJİSİ'NİN KÖKENLERİNİN PRATİĞİ 86

2.1. Wandervögel Hareketi 86

2.2. II. İmparatorluk Dönemi Doğa Koruma Pratiği 90

2.3. Völkisch Hareketi 94

2.3. Değerlendirme 97

3.NAZİ İDEOLOJİSİ VE EKOLOJİ 97

3.1. Weimar Dönemi (1919-1933) 97

3.2. Nasyonal Sosyalizm'in Doğa Anlayışı 102

3.3. Nasyonal Sosyalizm ve Alman Çevre Koruma Hareketi'nin Eklemlenmesi104

3.4. Nasyonal Sosyalizm ve Alman Çevre Koruma Hareketi'nin Ortak Noktaları107

4.NAZİ EKOLOJİSİ'NİN PRATİK BOYUTU 110

4.1. Kan ve Toprak Mistisizmi'nin Resmi Doktrin Haline Gelme Süreci 110

4.2. Nazi Dönemi'nde Kalkınma ve Çevre Etkileşimi 115

4.3. Nazi Ekolojisi ve Tüzel Düzenlemeler 119

4.3.1. 1933 tarihli Hayvan Koruma Kanunu (Reichtierschutzgesetz) 120

4.3.2. 1935 tarihli Doğa Koruma Kanunu (Reichnaturschutzgesetz) 121

4.3.2.1. Reich Doğa Koruma Kanunu'nun Hükümleri 123

4.3.2.2. Yasanın Kazanımları 125

4.3.2.3. Yasanın Uygulanma Safhası 126

4.4. Değerlendirme 129

SONUÇ 132

KAYNAKÇA 137

ÖZET 146

ABSTRACT 147

GİRİŞ

Aydınlanma, Sanayi Devrimi ve bilimsel gelişmeler gibi insanlık tarihinin dönüm noktaları, siyasal, sosyal, ekonomik ve toplumsal yapılar kadar, insan-doğa ilişkileri açısından da önemli etkileşimler meydana getirmiştir. Doğanın algılanışındaki mekanist dönüşüm neticesinde, insanın doğa karşısındaki edilgen rolü köklü bir değişikiğe uğrayarak, söz konusu ilişki tahakküm kavramı çerçevesinde şekillenmeye başlamıştır. Algı ve pratikteki bu değişimler ise kaçınılmaz olarak çevre bileşenleri ve bir bütün olarak ekosfer üzerinde, tarih boyunca daha önce karşılaşılmamış bir baskıyı üretmiştir. Çevresel bozulmanın kapsam olarak insan sağlığını tehdit eder duruma geldiği noktada ise, insan-doğa ilişkileri yeniden gündeme gelerek, yeni açılımlar ortaya çıkmıştır. Özellikle 20. yüzyılın ikinci yarısında rastlanan söz konusu açılımlar, insan davranış ve faaliyetlerinin çevre üzerinde yarattığı olumsuz etkileri anlama ve çözüm üretme ekseninde şekillenmiştir. Bu çabalar neticesinde hem pratik düzlemde hem de çevrenin ve bileşenlerinin algılanış biçiminde önemli değişiklikler meydana gelmiştir.

Mekanist dünya görüşünün empoze ettiği insanmerkezli etik yaklaşım ve doğa anlayışına yönelik eleştiriler, kritik bir dönüm noktasını sembolize etmektedir. Bir diğer deyişle, etik kapsam genişlemesi süreciyle birlikte hayvanların ve diğer canlı bileşenlerin de etiğin konusu olması ve değer ölçütünün insan ekseninden kopuşu, çevre sorunlarına olan bakışın köklü bir değişikliğe uğramasını sağlamıştır. Bu kopuşla birlikte, Aydınlanma, rasyonalizm ve modernite ekseninde gelişen toplumsal süreçler ve olgulara yönelik eleştiriler –özellikle Romantizm, yaban yaşama saygı ve milliyetçilik etkisiyle- gündeme gelmiştir. Söz konusu gelişmelerin

en net gözlemlendiği ülkelerin başında ise – doğa korunması konusunda önemli teorik/pratik gelişmelerin yaşandığı Almanya gelmektedir.

Doğanın algılanışı ve korunmasıyla ilgili argümanların, sivil toplum oluşum ve mücadelelerinin, siyasal destekli politikaların ve kapsamlı yasal düzenlemelerin varlığı, Almanya'yı çevresel hassasiyet açısından özel bir konuma getirmektedir. Tüm bu gelişmelerin, Nazi Dönemi gibi, insanlık tarihi açısından son derece olumsuz ve dehşet verici bir dönemde en üst noktasına ulaşmış olması, hem ilgi çekici hem de çevre açısından ürpertici bir durum oluşturmaktadır. Irkçı, faşist ve baskıcı uygulamalarla, çevresel hassasiyetin vurgulandığı politikaların aynı siyasal iktidar döneminde yaşanmış olması, Nazi Dönemi'nin çevresel açıdan incelenmesi vesilesiyle çevre-faşizm ilişkisinin aydınlatılmasını gerekli kılmaktadır. Bu sebeple, çevre konusunda çağının ilerisinde bir duruş sergileyen Nazi iktidarının bu konudaki samimiyetinin ve "çevreciliğinin" sorgulanması önemli bir hale gelmektedir.

Nazi Dönemi'nin (1933-1945) çevre politikalarının çevresel hassasiyet açısından bir sorgulamasını yapmayı amaçlayan bu çalışmada, ilk olarak, insan-doğa ilişkisinde çevre açısından bir kırılma noktasını oluşturan ve tahakküm anlayışını reddeden çevremerkezli yaklaşım temel eksen olarak ele alınmaktadır. Dolayısıyla söz konusu sorgulama, etik kapsamının ve konusunun niteliği gereği, çevremerkezli düşüncenin sınırları içerisinde yapılacaktır. Bu sebeple, iki ana bölümden oluşan bu çalışmada, ilk olarak çevremerkezli yaklaşım, ana argümanları özelinde ayrıntılı olarak ele alınacaktır. İkinci bölümde ise Nazi iktidarının çevre konularındaki algısı, politikaları ve argümanları, ilk bölümle karşılaştırılarak analiz edilecektir.

Çevremerkezli yaklaşım anlatılırken ilk olarak, yaklaşımı insanmerkezli düşünceden ayıran temel dayanak noktası olan etik kapsam irdelenecektir. Etiğin konusu olarak yalnızca insanı ele alan bu düşünceden sıyrılma ve etik kapsamın genişlemesi süreci, çevremerkezli yaklaşımın etik anlayışının aydınlatılması için ayrıntılı olarak anlatılacaktır.

Çevremerkezli yaklaşımının doğa anlayışı ise çalışmanın ikinci kısmını oluşturmaktadır. Bu noktada, insan-doğa ilişkilerinin mekanist görüş aracılığıyla geçirdiği dönüşüm ele alınarak, çevremerkezli yaklaşımın Romantizm akımıyla beraber oluşturduğu tepkisel anlayış aydınlatılacaktır. Amerikan Aşkıncı Çevreciliği ve mistisizmin katkıları da ayrıntılı olarak incelenecektir.

Çevremerkezli yaklaşımının doğa anlayışına paralel şekilde, doğanın bir bileşeni olarak gördüğü insana atfettiği değer ve önemin irdelenmesi, bir diğer önemli noktadır. Çünkü insanın konumlandırılması konusu, çevremerkezli yaklaşımın ayırt edici özelliklerinin başında gelmektedir. Bu sebeple, insanın canlılar arasındaki özel konumundan kopuş süreci, çalışmanın diğer bir konusunu oluşturmaktadır. Ayrıca Malthusçu/Yeni Malthusçu tezler, yaklaşımın nüfus anlayışının anlatılması sürecinde ele alınacaktır. Bu sayede, çalışmanın ilk ve temel bölümünü oluşturan çevremerkezli yaklaşımın, temel dayanak noktaları ve ana argümanlarıyla ortaya konması amaçlanmaktadır.

Nazi Ekolojisi'ni konu edinen çalışmanın ikinci bölümünde, sırasıyla düşünsel kökenler, pratik kökenler, Nasyonal Sosyalist öğretinin doğa anlayışı ve Nazi Dönemi'nin çevre politikaları ve tüzel düzenlemeler irdelenecektir. Bunlar

yapılırken öne çıkan isimler, çevre örgütlenmeleri, Alman siyasi tarihinde çevre konusundaki dönüm noktaları ve pratikler ayrıntılı olarak ele alınacaktır.

Çalışmanın yanıt aradığı sorular şu şekildedir :

1- Nazi Ekolojisi'nin teorik ve pratik düzlemde yansıttığı çevre koruma anlayışı, çevremerkezli yaklaşımla örtüşmekte midir?
2- Nazi Ekolojisi'nin etik anlayışı ne tür bir zemine oturmaktadır?
3- Nazi Ekolojisi'nin pratik boyutu ve kalkınma-çevre etkileşimindeki konumu çevremerkezli yaklaşımla örtüşmekte midir?

Çalışma temelde Nazi Ekolojisi'nin teorisi ve pratiğinin çevremerkezli yaklaşımla örtüşmediği varsayımı üzerinden ilerleyecektir. Çalışmanın yöntemi, temel olarak literatür taramasıdır. Hem çevremerkezli yaklaşım hem de Nazi Dönemi çevre politikalarıyla ilgili kaynaklar araştırılarak çalışmaya yansıtılmıştır. Ayrıca Alman çevre koruma geçmişiyle ilgili istatistiki bilgiler ve tüzel düzenlemelerin araştırılması, literatür taramasının önemli bir ayağını oluşturmuştur.

BİRİNCİ BÖLÜM: ÇEVREMERKEZLİ DÜŞÜNCE

1-ÇEVRE MERKEZCİ YAKLAŞIMIN ETİK ANLAYIŞI

Çevremerkezli düşünceyi temel unsurları üzerinden ele alırken, bu düşüncenin içerdiği etik yaklaşım ve bu yaklaşımın kapsamı, hem düşüncenin kendisini hem de diğer unsurlarını daha iyi kavramak açısından irdelenmesi gereken ilk noktadır. Öyle ki, savunduğu etiğin kapsamı ve konusu, çevremerkezli düşünceyi, insan merkezli düşünceden ayrı kılan ilk ve en temel dayanak noktasını oluşturmaktadır. Bu sebeple, çevremerkezli düşüncenin dile getirdiği etik anlayışı, etiğin genişlemesi ve daha kapsayıcı hale gelme süreciyle paralel bir şekilde anlatmak, bu çalışmanın ilk amacı olan çevremerkezli düşünceyi unsurları üzerinden irdelemeyi mümkün kılacaktır.

Batı'daki felsefi geleneğe bakıldığında, etiğin kapsamıyla ilgili görüşlerin belirli bir tarihsel süreç boyunca çok büyük ölçüde aynı argümanları içerdiği görülmektedir. Bu argümanların ilk temel ve ortak noktası, insan ile doğal çevre arasında doğrudan bir ahlaki ilişkinin varlığının göz ardı edilmesidir. Bu gelenekten ileri gelen etik kuramlar da kaçınılmaz olarak, sadece insanları ahlaki ilginin konusu olarak görmekte ve bu sebeple insan merkezli olarak nitelendirilmektedir.[1]

Ancak bu gelenekten gelen etik anlayışlarda zaman içerisinde çeşitli değişiklikler görmek mümkündür. Bu süreçten ve içerisindeki düşünsel değişiklik ve yeniliklerden kısaca bahsetmek, çevremerkezli etiğin oluşumunu anlama açısından önemlidir. Bu nedenle çalışmanın bu noktasında etiğin geçirdiği evrim ve kapsam genişlemesi, bazı düşünürler özelinde ele alınacaktır.

---

[1] Joseph R. Des Jardins, **Çevre Etiği,** Çev. Ruşen Keleş, Ankara, İmge Kitabevi, 2006, s. 198.

1.1.Batı Felsefi Geleneği

Antik Yunan'da Socrates öncesi dönemde, insanı evrenin bir parçası olarak gören, animistik ve doğaya yönelik unsurların ağır bastığı bir algılayış söz konusuydu. Ancak, Aristo ile birlikte doruk noktasına ulaşan Antik Yunan Felsefesi'nde bilim ve felsefeye yönelik tamamen insanmerkezli bir sistem ve yaklaşım ortaya çıktı. Ortaya çıkan bu sistem de Batı Felsefi Düşüncesi'ni 17. yüzyıla kadar şekillendiren temel etmen oldu.[2] Bu insanmerkezli yaklaşımın oluşmasına en büyük katkı hiç kuşkusuz Aristo tarafından yapıldı. Öyle ki Aristo, Sokrates öncesi Antik düşüncenin öne çıkan en temel öğelerini (sonsuz evren, kozmolojik ve biyolojik evrim gibi) reddederek, bunların yerine dünyamerkezli sonlu evren fikrini öne sürdü. Bu evrende de insanı, mantık erdemine sahip olduğu için diğer canlılardan farklı ve üstün bir konumda tanımladı.[3]

Görüldüğü üzere Aristo, hem dünyanın evren içindeki, hem de insanın dünya ve canlılar içindeki konumu ve önemine insanmerkezli nitelikli yeni bir bakış açısı getirmiştir.

1.2.Yahudi/Hristiyan İnancı

Ahlaki ilgiye değer olma konusunda insanı özel bir konumda tanımlayan Batı Felsefi Düşüncesi'nin insanmerkezli yaklaşımını etkileyen kaynaklardan birisi de Semavi dinlerdir. Hem kurumsal hem de düşünsel anlamda Batı üzerinde etkisi göz ardı edilemeyecek olan Hristiyan inancı, etik kapsam açısından insanmerkezli bakış açısı taşımaktadır. Örneğin Thomas Aquinas'a göre, insanlar düşünme ve seçme yeteneğine sahip birer zihinleri olması gibi kendilerine özgü özellikleri sebebiyle

---

[2]George Sessions, "Ecocentrism and the Anthropocentric Detour," **Deep Ecology for the 21th Century**, der. George Sessions, Boston, Shambala, 1995, s. 159.
[3] **A.g.e.**

ahlaki ilgiye değer varlıklardır. Bu sebeple, bu özelliklere sahip olmayan diğer canlılar ahlaki ilgiye değer bulunmazlar.[4]

Felsefi ve bilimsel açıdan Batı Düşüncesi üzerinde son derece etkili olan Hristiyanlık inancı, hem etik yaklaşım hem de insanın değer ve konumuna getirilen açıklamalar açısından Aristo'nun yaklaşımıyla uyumlu argümanlar içermektedir. Ayrıca Aristo'nun ortaya koyduğu Büyük Varlık Zinciri'nin Hristiyanlıktaki versiyonu da, insanın konumu ve değeri bağlamında insanmerkezli bir nitelik taşımaktadır. Buna göre, insan Tanrı ve meleklerden aşağıda, hayvan ve bitkilerden ise önde bir konumdadır.

Hristiyanlık ve Antik Felsefe'nin sentezinin doruk noktasına ulaştığı Batı Felsefesi'nin etik yaklaşımı insanı, son derece önemli, üstün ve merkezi bir konumda, evreni ise insanın başrolünde oynadığı dramanın bir sahnesi olarak gören bir yapıdadır.[5]

1.3.Kartezyen Görüş

Etiğin kapsamıyla ilgili bir diğer görüş, bilinç üzerine getirdiği söylemler nedeniyle Kartezyen görüştür. Bu görüşe göre, bilinçli olmayan her şey sadece fiziksel nesnedir ve bu nesnenin iyiliği, bir ilgi konusu yapılamaz.[6] Bir diğer deyişle, ahlaki ilgiye değer olma durumunu Kartezyen görüş bilinçle ilişkilendirmiştir.

Etiğin kapsamına farklı bir noktadan yaklaşan bir başka düşünür Jeremy Bentham'dır. Bentham, etiğe ve kapsamına, kendi yarattığı "Büyük Mutluluk Prensibi" çerçevesinden bakmış ve etik yaklaşımını bu prensip üzerinden

---

[4] Jardins, **a.g.e.**, s. 200-201.
[5] Kurt Baier, "The Meaning of Life: Christianity versus Science," **Philosophy for a New Generation**, der. Bierman ve Gould 2. Baskı, New York, Macmillan, 1973.
[6] Jardins, **a.g.e.**, s. 202.

oluşturmuştur[7]. Bu prensibe göre acı veren şey kötü, haz veren şey iyidir. Bu anlayıştan hareketle de, bir eylemin iyiliği veya kötülüğü, bu eylemin yaratığı haz ya da acı ile bağlantılıdır. Böylece Bentham etiğin kapsamına yeni bir bakış açısından hareketle farklı bir boyut kazandırmıştır. Bu boyutta acı ya da zevk alan her şeyin etiğin konusuna dâhil edilebilmesi söz konusudur. Öyle ki Bentham'a göre sorulması gereken soru hayvanlar akıl yürütebilir mi ya da konuşabilir mi değil; acı çekebilir mi olmalıdır.[8]

Görüldüğü üzere, Batı Felsefi geleneği, genel anlamda etiğin ilgi konusu olma durumunu yalnızca insanla sınırlamış ve diğer canlı ve cansız varlıkları bu kapsama alma konusunu çeşitli argümanlarla (bilinç, zihin, düşünme yeteneği gibi) göz ardı etmiştir. Batı liberal felsefesine göre bireyin istediğini yapma konusunda yalnızca şu iki şartı sağlaması yeterlidir: yapmak istediği eylemin başkalarına zarar vermemesi ve bireyin kendisine geri döndürülemez biçimde zarar vermemesi.[9] Bu prensibi insan şövenizmi (human chauvinism) olarak adlandırmak mümkündür.[10] Çünkü, prensip insanı ve özgürlüğü, diğer canlıları ahlaki ilginin sınırları dışında ele almaktadır.

Bu noktaya kadar ele aldığımız düşünce ve yaklaşımlardan yola çıkarak şu saptama yapılabilir: Batı felsefi geleneği ve Yahudi/Hristiyan inancı ahlaki ilgiye değer olma konusunda insan merkezli bir görüşü benimsemiştir. Bu yaklaşımlara göre sadece insanlar etiğin konusu olabilmektedir.[11]

---

[7] Roderick F.Nash, **The Rights for Nature**: **A History of Environmental Ethics**, Wisconsin, Wisconsin University Press, 1989, s. 23.
[8] Peter Singer, "All Animals Are Equal," **Environmental Philosophy: From Animal Rights to Radical Ecology**, der. Michael Zimmerman, New Jersey, Prentice Hall, 2001, s. 30.
[9]Paul W. Barkley, David William Seckler, **Economic Growth and Environmental Decay**: **The Solution Becomes Problem**, New York, Harcourt Publishers Group , 1972, s. 58.
[10] Richard Sylvan, "Is There a Need for a New, An Environmental Ethic?," **Environmental Philosophy: From Animal Rights to Radical Ecology**, s. 20.
[11] Jardins, **a.g.e.**, s. 215.

1.4.Etiğin İnsan Merkezli Olmayan Uzantıları

İnsan merkezli çevre etiğini genişletmek için atılan ilk adım, insan olmayan hayvanların –iyi oluş (well being) ve bunun karşıtıyla ilgili deneyimlerin nörofizyolojik kapasiteleri doğrultusunda- bu kapsama dâhil edilmesiyle ilgilidir.[12] Bir diğer deyişle, etiğin kapsamını insanlardan ötesine taşımak amacıyla atılan adımlar genelde hayvanlarla ilgilidir.

Bu çalışmalardan ilki Joel Feinberg'in 1974 tarihli "The Rights of Animals and Unborn Generations" (Hayvanların ve Doğmamış Kuşakların Hakları) adını taşıyan denemesidir.[13] Etik ilgiye değer olma durumundan ziyade hak kavramına yoğunlaşmış olmasına karşın Feinberg'in çalışması hayvan haklarını dile getirmesi açısından önemlidir.

Etiğin kapsamının hayvanları da içine alacak şekilde genişletilmesi konusunda en önemli çalışma şüphesiz ki Peter Singer tarafından yapılmıştır. Singer hayvan hakları ile ilgili çalışmasında ilk olarak temel ahlak ilkesi üzerinde durmuştur. Singer'a göre ahlaki ufkumuzu genişletmek için eşitlik prensibini yeniden tanımlamalı ve bu prensibin kapsamını genişletmeliyiz.[14] Bunu yaparken de bir eylemden etkilenen her canlının bir çıkarı olduğunu kabul etmeli ve çıkarı olan her canlıyı eşit olarak hesaba katmalıyız.[15] Buradan yola çıkarak Singer, tüm çıkarların eşit ilgi görmesi gerektiğini söylemiştir.[16] Bir diğer deyişle Singer, çıkarı olan her varlığın etik ilgiye mazhar olma konusunda eşitliğini vurgulamakta ve savunmaktadır. Çıkar kavramını açıklarken de daha öncesinde altını çizdiğimiz Bentham'ın büyük mutluluk prensibine atıfta bulunan Singer, çalışmasında çıkar

---

[12] Robert Elliot, **Environmental Ethics**, Oxford, Oxford University Press, 1995, s. 9.
[13] Jardins, **a.g.e**., s. 217.
[14] Singer, **a.g.e.**, s. 26.
[15] **A.g.e.**, s. 30.
[16] Jardins, **a.g.e**., s. 226.

kavramıyla ilgili koşulu şu şekilde tarif etmektedir: "Acı duyma ve zevk alma yetisi çıkar sahibi olabilmenin ön koşuludur… Bir varlığın çıkar sahibi olmadığını, mutlak bir asgari koşul olarak acı duymamakta bir çıkarı olduğunu söylememiz yeterlidir…"[17]

Görüldüğü üzere, Singer'a göre acı duyma ya da zevk alma yetisi bir varlığın çıkarıp olup olmadığını saptamak için gereklidir. Bu bakış açısından hareketle, Singer'ın çıkar sahibi olabilmek için acı duymanın yeterli olduğunu kabul ettiğini söyleyebiliriz.[18] Çıkar ile acı çekme arasındaki ilişkiyi de Singer yine eşitlik ilkesiyle ilişkilendirmektedir. Buna göre, canlının doğası ne olursa olsun, acı çekme konusunda her canlı eşit olarak değerlendirilmelidir. Yani acı çekme açısından bir derecelendirme söz konusu olmamalıdır.[19]

Hayvan hakları denince akla gelen bir diğer düşünür Tom Regan'dır. İlk başta, hayvanlara nasıl davranılmalı sorusuna getirilen felsefi açılımları irdeleyen Regan, daha sonra, ortaya attığı içkin değer (inherent value) kavramıyla söz konusu soruya bu kavram üzerinden yanıt vermektedir. Regan'a göre, her bir insan, herhangi başka insan/insanlar tarafından ona değer verilmesinden bağımsız olarak, mutlak bir değere sahiptir. İnsanlar içsel değere, iyi oldukları ya da iyi oldukları süre için değil; faydalı ya da yetenekli olma durumlarından bağımsız olarak sahiptir.[20] İçsel bir değere sahip olan insanlar da, bu gerçeklikten ileri gelen ahlaki haklara sahiptir. Bu haklar da insanlara kötü davranılmasını, zarar verilmesini reddeden içeriktedir.[21] Bir

---

[17] Peter Singer, **Animal Liberation**, New York, New York Review Book, 1990, s. 7-8.
[18] Jardins, **a.g.e.,** s. 227.
[19] Singer**, All Animals Are Equal**, s. 31.
[20] Tom Regan, "Animal Rights, Human Wrongs," **Environmental Philosophy: From Animal Rights to Radical Ecology**, s. 50.
[21] **A.g.e.**, s.51.

diğer deyişle, içsel değere sahip olan bireyler, kötü davranılmama ve zarar verilmeme hakkına sahip olmaktadır.

İçsel değere sahip olmanın temelini oluşturan "insan olma" ne ile ilgilidir? sorusuna ise Regan, bir "yaşam öznesi" olma cevabını vermektedir.[22] Buradan hareketle de Regan, aynı argümanın hayvanlar için de sunulabileceği sonucuna varmaktadır. Çünkü Regan'a göre, hayvanlar da ayırt edici değerlere sahiptir ve birer yaşam öznesidir. Yaşama öznesi olma tanımını da Regan şu şekilde yapmaktadır:

> Başka varlıklara yararlı olmalarından ve başkalarının çıkarlarının nesnesi olmalarından mantıksal olarak bağımsız bir biçimde, inanca ve arzuya, algıya, belleğe ve kendi geleceği de dâhil bir gelecek duygusuna; acı ve haz duygusunu da içeren duygusal bir yaşama; kendi iyiliği için bir çıkara, kendi arzu ve amaçlarını gerçekleştirmek için eyleme girişme yeteneğine, zaman içinde psikofiziksel kimliğe, kendileri için iyi ya da kötü bir yaşantı dünyası anlamında bireysel bir mutluluğa sahip bütün varlıkları kapsama[23]

Bu ayrıntılı nitelemelere sahip olan hayvanlar da Regan'a göre içsel bir değere sahiptir ve kaçınılmaz olarak insanlar tarafından saygı duyulmaya layıktır.

Özetle, Regan'a göre bireyler içsel değere sahip oldukları için hakları vardır ve bazı insan olmayan hayvanlar da bireydirler. Bu sebeple onların da hakları vardır.[24] Bu hak tanımıyla Regan, söz konusu hayvanları etiğin kapsamına almaktadır.

---

[22] **A.g.e.**
[23] Tom Regan, "The Case for Animal Rights," **Environmental Ethics: Divergence and Convergence**, der. Armstrong ve Botzler, New York, McGraw-Hill, 1993, s. 321.
[24] Robert Traer, **Doing Environmental Ethics**, Boulder, Westview Press, 2009, s. 113.

Çalışmanın bu noktasına kadar ele alınan görüşlerde, etiğin genişlemesiyle ilgili düşüncelerin mevcut etik ilke ve kavramları üzerinden ele alındığını gördük. Bu süreci üç özelliği ile özetlemek mümkündür[25]:

- Etiğin kapsamının genişlemesi ve ahlaki ilgiye değer olma kavramları genellikle dar bir çerçevede ele alınmıştır. Hayvan hakları savunucularının argümanlarında gördüğümüz üzere ahlaki ilgi, kapsam itibariyle yalnızca bazı hayvan türlerini içinde alacak şekilde değerlendirilmektedir.
- Söz konusu değerlendirmeler bireyci niteliktedir. Örneğin hayvan haklarıyla ilgili savlarda yalnızca belirli hayvanlar etik ilginin konusu yapılmakta, herhangi bir tür ya da ekosistem bu çerçevede ele alınmamaktadır.
- Bu değerlendirmeleri geniş kapsamlı bir çevre etiği olarak ya da bunu oluşturma çabası olarak görmek mümkün gözükmemektedir. Söz konusu savlar genel itibariyle spesifik bir odak noktasından hareket ettiği için, sorunu tespit anlamında yararlı olabilmişken, köktenci bir çözüm ya da kuram oluşturma açısından yetersiz kalmıştır.

Etik açıdan doğaya bir değer verilmesi ve doğanın tüm bileşenleriyle beraber etiğin kapsamına alınmasıyla ilgili bundan sonraki çalışma ve tartışmalar, büyük ölçüde içsel değer vurgusu üzerinden gelişmiştir. Çevremerkezli etiğe giden söz konusu gelişmeleri takip ederek etik anlayışı kavramayı amaçlayan bu çalışmada bahsedilmesi gereken bir diğer önemli durak, içsel değeri tüm canlılara atfeden canlı merkezli etiğin analizi olacaktır.

[25] Jardins, **a.g.e.**, s. 254-255.

1.5.CANLI MERKEZLİ ETİK

Canlı merkezli etik tüm canlılara bir içsel değer atfederek, bunları etik ilginin kapsamına dâhil etmektedir. Bu yaklaşım, en kapsamlı ele alan çalışmalardan birisine imza atan Paul Taylor'ın bakış açısıyla ele alınacaktır.

1.5.1.Paul Taylor'ın Canlı Merkezli Etiği

Taylor'a göre canlı merkezli etiğin temel perspektifinden bakıldığında, uzun vadede biyosferin insan/insan olmayan tüm bileşenlerinin iyiliği, biyosferin bütünlüğü açısından vazgeçilmezdir.[26] Biyosferin her canlı öğesi bir yaşam merkezidir ve dünyasına kendi perspektifinden bakabilme yetisine sahiptir.[27] Kendi perspektifine sahip olan canlıları Taylor, erekbilimsel (teleolojik) yaşam merkezi olarak tanımlamıştır. Bu sayede her organizma içsel bir değere sahip olmaktadır.

Taylor canlımerkezli etik yaklaşımını dört temel bileşen aracılığıyla oluşturmaktadır[28]:

- İnsanlar diğer canlılarla birlikte yeryüzündeki yaşam topluluğunu üyeleridir.
- Tüm canlılar karşılıklı bağımlılık sisteminin birer parçasıdır. Bu parçalar bütünleyici niteliktedir.
- Tüm canlılar erekbilimsel nitelikte bir yaşam sürmektedir.
- İnsanlar başka canlılardan, öz yapıları gereği üstün değillerdir.

Canlı merkezli etik, doğaya ve tüm canlılara yaşam çerçevesinde bir değer atfettiği, tüm canlıları etik ilginin konusu haline getirdiği ve insanın ahlaki ilgiye

---

[26] Taylor, **Respect for Nature: A Theory of Environmental Ethics**, Princeton, Princeton University Press, 1986, s. 77.
[27] **A.g.e,** s. 78.
[28] **A.g.e**, s. 74.

sahip olma konusundaki özel ve üstün konumuna karşıt bir argüman geliştirdiği için, etik genişleme sürecinin çok önemli bir parçasıdır.

Canlı merkezli yaklaşımda canlı varlıklara değer ve önem atfedilmesine karşın, cansız varlıklar ve bir bütün olarak çevre, etik ilginin dışında bırakılır.[29] Çevremerkezli yaklaşım ise, bu değer ve önemin kapsamını cansız varlıklar ve doğanın bütününü ve bütünlüğünü içine alacak şekilde genişletmekte ve kendinden önceki tüm etik yaklaşımları kapsam açısından geride bırakmaktadır.

Çevremerkezli yaklaşımın etik algılayışına verilebilecek en iyi örneklerden birisi – canlı merkezli öğeler de içermesine karşın- Aldo Leopold'un Yeryüzü Etiği yaklaşımıdır.

1.6.Yeryüzü Etiği

Etik ilginin yaşam öznesi olma ya da içsel değere sahip olma noktasından bir adım ileri götürmeyi amaçlayan Leopold'un Yeryüzü Etiği, bu amacı, toprağa yüklediği anlam vasıtasıyla yerine getirmektedir. Etik ilgiye mazhar olma konusundaki kriteri ise Leopold, belki de en ünlü cümleleriyle şu şekilde tanımlamaktadır[30]: "Bir şey, canlılar topluluğunun bütünlüğünü, istikrarını ve güzelliğini korumayı sürdürdüğü zaman doğrudur. Bunun tersini yapmaya yöneldiğinde ise yanlıştır".

Buradan hareketle Leopold, etiğin genişletilmesi gerektiğini ve bunun yolunun da etiğin sınırlarına toprakları, suları, bitki ve hayvanları eklemek olduğunu vurgulamaktadır.

---

[29] Birol Ertan, **"**Canlı Hakları: Çevrebilim Açısından," **Yayınlanmamış Doktora Tezi**, Ankara, (Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü), 1998, s. 42.
[30] Aldo Leopold, "The Land Ethic," **Environmental Philosophy: From Animal Rights to Radical Ecology**, s. 110.

Leopold'un yeryüzü (land) kavramıyla anlatmak istediği şey, toprak (soil) kavramından daha farklı bir içeriğe sahiptir. Öyle ki yeryüzü topraktan farklı olarak, biyotik toplulukları, ekosistemleri de içine alan bir kavram olarak görülmektedir.[31] Bu haliyle de kavram, üzerinde mülkiyet elde edilen bir maldan ziyade, saygı duyulan ve ait olduğumuz bir topluluk olarak görülmelidir.

Yeryüzü Etiği'nin temel düşüncesi, biyotik topluluğun bütünlüğünü, dengesini ve güzelliğini kavramaktır. Yukarıda da alıntılandığı üzere, Leopold'a göre insan etkinlikleri eğer doğanın bütünlüğünü (integrity), dengesini (stability) ve güzelliğini (beauty) destekliyorsa doğru, aksi halde ise yanlıştır.

Biyotik topluluğun her bir üyesine tek tek haklar tanımaktan ziyade, bu topluluğun bütünlüğüne vurgu yapması, Leopold'un Yeryüzü Etiği'nin en belirgin özelliklerindendir. Bu etik bütüncüllüğe göre, doğru ya da yanlış, topluluğu oluşturan unsurların değil, topluluğun kendisinin iyiliğinin bir işlevidir.[32]

Yeryüzü Etiği yaklaşımında tasvir edilen biyotik topluluğun içerisinde insan ayrıcalıklı bir konumda değildir. İnsan bu topluluğun, tıpkı diğer canlılar gibi eşit bir üyesidir[33].

Biyotik toplulukla bağlantılı olarak Leopold, bir yeryüzü piramidini de tanımlamaktadır. Buna göre, yeryüzü piramidinin üyeleri arasında organik ve hiyerarşik bir ilişki söz konusudur. Piramidin en alt katmanında toprak, üstünde ise sırasıyla bitki, böcek, kuşlar ve kemirgenler ile iri etoburlar mevcuttur.[34] Her katman

---

[31] Leena Vilkka, **The Intrinsic Value of Nature**, Atlanta, Rodopi B.V. Editions, 1997, s. 74.
[32] Jardins, **a.g.e.**, s. 362.
[33] Hasan Ünder, **Çevre Felsefesi Etik ve Metafizik Görüşler**, Ankara, Doruk Yayımcılık, 1996, s. 208-209.
[34] Aldo Leopold, "Toprak Etiği," **Edebiyat ve Toprak Etiği**, der. Ufuk Özdağ, Ankara, Ürün Yayınları, 2005, s. 153-154.

kendisinin üstündeki katmana besin ve diğer hizmetleri sunarken, beslenme ve diğer hizmetler açısından kendinden bir alttaki katmana bağlıdır.

Yeryüzü Etiği'nin bir diğer önemli niteliği, vahşi doğal alanların korunması, korumacılık, enerji, doğal kaynakların tükenmesi, kirlenme gibi konular açısından kılavuz işlevi görmesidir.[35] Ancak bu konularda yapılan vurgular, biyotik topluluğun üyelerinin çıkarlarından ziyade, sistemin işleyişi noktasında yoğunlaşmaktadır. Bu da yaklaşımın bütüncüllüğünün bir diğer boyutunu ortaya koymaktadır.

Özetlemek gerekirse Yeryüzü Etiği, etik ilgi açısından savunduğu argümanlar ve kapsam itibariyle çevremerkezli yaklaşımın etik anlayışını büyük oranda yansıtan bir yaklaşımdır. Etiğin genişlemesi sürecinde çevrenin tüm bileşenlerini etik ilginin konusu haline getirerek önemli bir işlevi yerine getirmektedir. Yeryüzü Etiği'nden yola çıkarak çevremerkezli düşüncenin sahip olduğu etik anlayışın kapsamı ve temel özelliklerini saptamak mümkündür. Öyle ki, çevremerkezli etik anlayışın en temel özelliği, odak noktası insan olan bir ahlaksal değerler bütününe karşıt, çevrenin tüm canlı ve cansız bileşenlerini eşit derecede önemli ve 'değerli' olduğu bir yaklaşımı savunuyor olmasıdır.

1.7.Derin Ekoloji

Çevremerkezciliğin etik anlayışının bir diğer önemli örneği Derin Ekoloji yaklaşımıdır. Kavramsal olarak ilk kez 1973 tarihli bir makalede kullanılan Derin Ekoloji, Arne Naess ismiyle özdeşleşmiştir. Naess eserlerinde Sığ Ekoloji ile Derin Ekoloji arasındaki farklardan yola çıkarak, insanın doğayla olan ilişkisine bir çözüm bulmayı amaçlamıştır. Bu amaçla 8 temel ilke ortaya koyan Naess, bu sayede

[35] Bilge Kağan Şakacı, "İnsanmerkezcilik ve Çevremerkezcilik Ekseninde Derin Ekoloji Yaklaşımının Çözümlenmesi ve Eleştirisi," **Yayınlanmamış Doktora Tezi**, (Tez Danışmanı: Prof.Dr. Aykut N. Çoban), Ankara, (Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sosyal Çevre Bilimleri Ana Bilim Dalı), 2011, s. 138.

bütünsel bir görüş önermektedir.[36] Bu 8 temel ilkenin öngördüğü etik boyut ve insan-doğa ilişkisinin, çevremerkezciliğin öncüllerini taşımakta ve yansıtmakta olduğu söylenebilir.

Derin Ekoloji akımının etik kapsamıyla ilgili olan ilk ilke, içkin değer kavramı üzerine gelişmektedir.[37] İlkeye göre yeryüzünde insanların ve insan olmayan canlıların serpilip gelişmesi ve bunların iyi-oluşu, içkin bir değere sahiptir. Bu değer, insan olmayan canlıların dünyasının insanlara olan yararından bağımsız bir niteliktedir. Bu değer algısı ekosfere bir bütün olarak atfedilmektedir. Ekosfer bireyleri, türleri, popülasyonları, habitatları içine almakta ve bu noktada insan- insan olmayan ayrımı yapmamaktadır.[38] Görüldüğü üzere, derin ekoloji akımı içkin değer kavramından yola çıkarak çevremerkezci etik anlayışa paralel bir etik kapsam çizmektedir.

Çevremerkezli etik yaklaşımda insan, biyotik topluluğun ve çevrenin bir parçasıdır. Bir bütün olarak doğanın bütünlüğü asıl odak noktasıdır. Değer kavramı da, bu bütüncüllük anlayışına göre, sistemin parçalarının diğer parçalarla olan karşılıklı ilişkisinden doğmaktadır. Her parça, bütünü hesaba katarak hareket etmekte ve ortaya çıkan bütün; onun parçalarının toplamından fazlasına dönüşmektedir.[39]

Çevremerkezli etikte, buradaki sistemin yerini doğa almakta, bu sayede çevrenin canlı/cansız öğeleri bu sistemin bütünlüğünü, istikrarını ve güzelliğini oluşturan parçaları meydana getirmektedir. Leopold'un ortaya attığı "bir şey eğer doğanın bütünlüğünü, istikrarını ve güzelliğini destekliyorsa doğru; desteklemiyorsa

---

[36] Ruşen Keleş, Can Hamamcı, Aykut N. Çoban, **Çevre Politikası**, 7. Baskı, Ankara, İmge Kitabevi, 2012, s. 262.
[37] Arne Naess, "The Deep Ecological Movement: Some Philosophical Aspects," **Environmental Philosophy**, der. Michael Zimmerman, New Jersey, Prentice Hall, 2001, s. 189.
[38] **A.g.e.**
[39] Leena Vilkka, **a.g.e.**, s. 72.

yanlıştır" fikri, çevremerkezli düşüncenin etik bütüncüllüğünün en temel savını oluşturmaktadır.

2.ÇEVRE MERKEZLİ GÖRÜŞTE DOĞA ANLAYIŞI

Çalışmanın ilk bölümünde etiğin evrimi süreci ele alınırken çeşitli atıflarda bulunulan mekanist görüş, insan merkezli yaklaşımın doğa algılayışına kaynaklık etme açısından önemlidir. Bu noktada, insanın doğayı algılayışındaki –insan merkezli noktadan çevremerkezli noktaya- geçişin daha iyi anlaşılması için, mekanist görüş ayrıntılı bir biçimde incelenecektir.

2.1.Mekanist Görüş

Mekanist dünya görüşü, maddi dünyayı büyük bir makina ve onun parçalarını da atomistik bir bakış açısıyla "birbirinden kopuk" bir şekilde tanımlayan bir içeriktedir. Bu dünya görüşü, vurgulanmak istenen yönüne göre çeşitli isimlerle anılmaktadır. Örneğin, görüşün oluşumunda teknolojik gelişmelerin büyük rol oynadığı gerekçesiyle teknomerkezli görüş, doğayı matematiksel olarak çözdüğü ve onu makina olarak gördüğü gerekçesiyle mekanist görüş, Aydınlanma düşünürlerinin bu görüşü paylaştığı ve savunduğu gerekçesiyle Aydınlanmacı görüş ve modern çağı şekillendirdiği gerekçesiyle modern görüş gibi kullanımlar mevcuttur.[40]

Mekanist görüşün özellikle Rönesans ve sonrasında ortaya çıkan teknolojik, bilimsel ve felsefi gelişmelerin ışığında oluştuğu söylenebilir.[41] Görüş, Descartes'ın felsefesine ve Newton'ın matematiksel matematiksel teorisine dayanırken bir yandan da bu iki teorinin 17 ve 18. yüzyılda etkili olduğu gerçeklik olgusu üzerinde şekillenen Bacon'ın bilimsel metodolojisine dayanmaktadır.[42]

---

[40] Hasan Ünder, **a.g.e.**, s. 37.
[41] **A.g.e.**
[42] Fritjof Capra, **Batı Düşüncesinde Dönüm Noktası**, çev. Mustafa Armağan, İstanbul, İnsan Yayınları, 1992, s. 46.

Evrenin bir makina olarak algılanması süreci fizik ve astronomide Copernicus, Galileo, Newton'ın bilimsel başarıları üzerinde yükselmektedir. Bu gelişmeler sonucu ilerleme kaydeden bilim ise, Descartes'ın tasarladığı doğanın matematiksel tasvirini ve analitik akıl yürütme yöntemini kapsamaktadır. Bu yöntem de yukarıda değinildiği üzere Bacon tarafından savunulmuş ve ilerletilmiştir.[43] Söz konusu bilimsel gelişmelerin sonucu ortaya çıkan değişimlerin bir boyutu ise, sürecin önde gelen isimlerinin Hristiyan insan merkezli teolojiden etkilenmiş oldukları gerçeğidir.[44]

Bir yanda evrenin yalnızca maddi, ölçülebilir ve gözlemlenebilir olgu ve süreçlerine odaklanılmasını sonucunu doğuran bilimsel gelişmeler ortaya çıkarken bir yandan da felsefi açıdan doğanın algılanışı dramatik bir şekilde değişmiştir. Bilimsel devrim, dünyayı yaşayan bir organizma olarak gören organik bakış açısının yerini, dünyayı bir saat gibi mekanik bir varlık olarak gören mekanist görüşün almasına yol açmıştır.[45]

Doğanın, insan merkezli nitelikteki algılayışı, mekanist görüşün önde gelen isimleri olan Descartes ve Bacon tarafından net bir şekilde dile getirilmiştir. Örneğin Descartes'a göre maddi dünya bir makinaydı ve bundan başka hiçbir şey değildi. Maddede hiçbir amaç, ruhsallık ya da hayat bulunmamaktaydı. Doğa mekanik yasalara göre işliyordu ve maddi dünyadaki her şey, aksamının düzenlenmesine ve hareketine bakılarak açıklanabilirdi.[46] Buna ilaveten, doğanın bu mekanik tasvirinin,

---

[43] Capra, **a.g.e.,** s. 54.
[44] George Sessions, **a.g.e.,** s.160.
[45] **A.g.e.**, s.161.
[46] Capra, **a.g.e.**, s. 61.

Descartes'ı izleyen dönemde bilimdeki egemen paradigma olduğunu söylemek mümkündür[47].

Kartezyen dualizminin insan ve doğayı ayıran bu yaklaşımının felsefi bir zemine oturtan isimlerinden birisi de kuşkusuz Francis Bacon'dır. Bacon, bilgiyi, doğa üzerinde egemenlik kurmayla eşdeğer görerek bu ikiliği teyit eden isim olmuştur[48]. Tümevarım yöntemi denince ilk akla gelen isim olan Bacon, doğayı ve doğal süreçleri yeterince gözlemledikten sonra, kurallara ulaşılabileceğini savunmaktadır. Bacon'a göre hipotezler gözlem yoluyla test edilme ve onaylanmaları sayesinde 'doğanın kanunları' olma statüsünü kazanacaklardır.[49] Hatta doğayı hizmet etmeye mecbur ve köle yapılması gereken bir şey olarak tanımlayan Bacon'a göre doğanın sırlarına sahip olmak için ona işkence etmek gerekliydi.[50]

Görüldüğü üzere mekanist görüşte insan ile doğa arasındaki ayrım kesin bir şekilde ortaya konmaktadır. Mekanist görüş insanın doğa üzerindeki egemenliğine hem felsefi hem bilimsel hem de teknolojik anlamda sözde bir meşruiyet kazandırmaktadır. Bu insan merkezli bakış açısı doğayı, fethetme ve domine etmeyi bir amaç haline getirmektedir.

Mekanist görüşe, rasyonalizme ve bunların getirdiği doğa ve toplum anlayışına getirdiği köklü eleştiriler ve antitezler sebebiyle Romantizm, çevremerkezli yaklaşıma kaynaklık etme açısından çok önemlidir. Bu nedenle, çalışmanın bu noktasında Romantizm akımı kapsamlı bir şekilde ele alınacaktır.

---

[47] **A.g.e**
[48] David Pepper, **Roots of Modern Environmentalism**, Washington, Croom Helm, 2001, s. 54.
[49] **A.g.e.**
[50] Capra, **a.g.e.**, s. 56-57.

2.2.Romantizm

Modernizme, kapitalizme ve bunların değer ve kurumlarına bir eleştiriyi temsil eden dünya görüşü olarak tanımlayabileceğimiz Romantizm, ekolojik görüşün argümanlarına kaynaklık etme açısından büyük önem taşımaktadır. Çok geniş ve kapsamlı bir terim olmasına karşın, özünde Romantizmin kapitalist toplumdaki yaşam tarzına bir tepki olarak doğduğunu ve geliştiğini söylemek mümkündür.[51] Buna ek olarak, Romantizm'in diğer temel söylemleri arasında sezgi ve hayal gücüne verilen önem, sanat ve yaşantı özgürlüğü, kurulu düzene karşı olmak, doğayla uyumlu bir ikili olmak sayılabilir.[52]

Kapitalist ve modern gerçekliğe bir tepkiden ve muhalefetten doğan Romantizm'e göre modernite, rasyonelleşme, bürokratikleşme, toplumsal yaşamda ikincil ilişkilerin baskınlığı, şehirleşme, sekülerleşme, 'şeyleşme' gibi fenomenlerden oluşur ve bu bütünlüğün temel birleştiricisi, doğurucusu da üretim tarzı ve ilişkileriyle kapitalizmdir.[53]

Mekanik ve yapay olandan ziyade, doğal, dinamik, organik ve canlı olanı yücelten romantik bakış açısı, bu karşıtlıktan hareketle insan ve doğa arasındaki mutlak uyuma duyduğu özlemin yanı sıra, makineleşme ve sanayileşme ile çevrenin mekanikleştirilmesine olan rahatsızlığını da dile getirir. Bu rahatsızlığı en net dile getiren metinlerden birisi Thomas Carlyle'a aittir:

> İçinde yaşadığımız bu çağı tek bir sıfatla nitelememiz istense, bu çağı kahramanlığın ya da sofuluğun, felsefenin ya da ahlakın çağı olarak değil;

---

[51] Michael Löwy**,** Robert Sayre, **İsyan ve Melankoli: Moderniteye Karşı Romantizm**, çev. Işık Ergüden, İstanbul, Versus Yayınları, 2007, s. 23.
[52] Sargun Tont, **Sulak Bir Gezegenden Öyküler**, Ankara, TÜBİTAK**,** 1999, s. 38.
[53] Löwy ve Sayre, **a.g.e.**, s. 25.

öncelikle mekanik çağ olarak adlandırırız. Bu çağ, sözcüğün iç ve dış tüm anlamlarıyla mekaniklik çağıdır...[54]

Bir diğer eserinde ise Thomas Carlyle, mekanist dünya görüşünün dile getirdiği insan-doğa anlayışının bir eleştirisini yaparak, Romantik görüşe bu noktada yine önemli bir katkıda bulunmaktadır. Söz konusu eserinde Carlyle, sekülerleşmeye olan eleştirisini ve bu sebeple oluşan manevi çöküntüyü dile getirmektedir. Carlyle'a göre insanlığın evren hakkındaki düşüncelerinden ilahilik fikrinin silinmesi ve evrenin yalnızca bir makineden ibaret olduğu görüşünün kabulü, insanlığın en büyük hatasıdır. Aydınlanma ile birlikte yaşamdan asıl ve ilahi olan ne varsa gitmiş ve geriye mekanik ve sefil bir kabuk kalmıştır. Bu sebeple de insan, manevi olarak kötürüm bir duruma gelmiştir.[55]

Romantiklere göre Aydınlanma, insan üzerinde kritik bir değişime sebep olmuştur. Buna göre, Aydınlanma ile birlikte insanlar sadece gördüğüne inanan, kutsal ya da ruhsal olanı, görünmezi yok sayan, güzel ve iyi olanın değil, kârlı olanın peşinden giden bir yapıya dönüşmüştür.[56] Ortaya çıkan yeni düzenin aşırı maddeci olması da Romantiklerin materyalizmi, Aydınlanmayı, mekanikleşmeyi ve bunların yarattığı sosyal düzeni reddetmesine yol açmıştır.

2.2.1.Akıl-Sezgi Karşıtlığı

Aydınlanma ve moderniteye karşı bir tepki olarak doğan Romantizm, her sorunun akıl veya mantık çerçevesinde ele alınabileceği düşüncesine de aynı derecede karşıttır. Daha net bir ifadeyle Romantizm, bilimsel olan her şeyin

---

[54] **A.g.e.**, s.49
[55] Thomas Carlyle, **Kahramanlar**, çev. Behzat Tanç, İstanbul, Kutluğ Yayınları, 1976, s. 255.
[56] Pepper, **a.g.e.**, s. 77.

(mantıksal davranış, düzen, otorite) bir antitezidir ve bilimin ve aklın her fenomeni açıklamasının mümkün olmadığını savunmaktadır.[57]

Aydınlanmacı düşüncede aklın ve onun sahibi insanın yüceltilmesine karşın, Romantik düşünce aklı, yanlış ayrımlar yapan, aldatıcı bir olgu olarak görmektedir. Romantizm'e göre akıl yoluyla yapılan ayrımlar yapay, empoze edilmiş ve insan yapısı ayrımlardır[58]. Gerçeğe ulaşmanın yolu, bilimin rasyonel, aritmetik ve indirgemeci yöntem değil, duygu, güdü ve sezgilerin kullanılmasıdır. Bir diğer deyişle, gerçeğe ancak sezgi yoluyla, insan ürünü şeylerden ziyade doğaya bakarak, edilgen bir şekilde, doğanın üstümüzde etkimesine izin vererek, muhakeme ve bilimsel metotla değil, temaşa ve katılım yoluyla ulaşabiliriz.[59]

Romantik düşünürlere göre aklın yüceltilmesi, insanın doğadan kopmasının da başlıca sebebidir. Öyle ki, insana akıl sahibi olduğu için aşırı bir değer atfetilmiş, bu sebeple de insan doğanın diğer bileşenlerinden – akıl sahibi tek varlık olması sebebiyle- ayrılmıştır. Bu ayrım da insan-doğa ilişkisine olumsuz bir etki yaparak insanı doğanın bir parçası olma noktasından koparma sonucunu doğurmuştur.

2.2.2.Romantizm'de Doğa ve Toplum Algılayışı

Yukarıda belirtildiği üzere, aklın yüceltilmesiyle, insan-doğa ilişkisinin bozulması arasında doğrudan bir ilişki tespit eden Romantik geleneğe göre, insan doğa ilişkisinin ön plana çıkarılmasının yolu, akla ve mantığa yüklenen aşırı değerin ortadan kaldırılarak, bunun yerini duyguların, tutkuların ve sezginin almasıdır. Bu sayede insanın doğa ile paylaşımlarının yüceltilmesi de mümkün olacaktır.

---

[57] **A.g.e.**
[58] Karl Jones, **Kant and the Nineteenth Century: A History of Western Phliosophy,** C.3, New York: Harcourt Brace Jovanovich, 1969, s. 102.
[59] **A.g.e.**

Romantizm'de insan doğanın bir parçası olarak görülmektedir. Doğa ise, kendinden ilham alınacak bir kılavuz, bir öğretmen olarak algılanmaktadır. Romantiklere göre doğayı deneyimleme, insana bilgelik ve tinsellik kazandırmaktadır.[60] Öğrenmenin kaynağı kitaplardan ziyade, doğanın kendisi olmalıdır.

Romantizm'e göre doğa kendinde bir güzelliğe sahiptir. Ayrıca doğa, hem insandan bağımsız bir değere hem de bir bütünlüğe sahiptir.[61] Vahşi doğa ile ilgili görüşleri de Romantiklerin doğa algılayışının analizi hakkında çok net ipuçları sunmaktadır. Buna göre, mekanist dünya görüşü ve moderniteyle birlikte, vahşi doğa olumsuzlanmaya başlanmıştır. Bu görüşlerin hakim olduğu dönemde insanlar güzelliği, saf ve doğal olanda değil, insan tarafından müdahale edilmiş alanlarda bulmaktaydı. Bu, Aydınlanma ve mekanist görüşün doğaya ve onu algılayan insana doğrudan bir yansımasıydı.

Ancak Romantizm akımıyla beraber, insandaki vahşi doğa algısı da değişmeye başladı.[62] Vahşi doğa artık verim veya çıkar üzerinden değil, ruhsal gücü, saflığı ve güzelliği üzerinden algılanmaya başlandı. Bu sayede, güzellik algısı da doğal olma niteliğiyle paralel bir boyuta taşındı. Buradan hareketle, Romantizm'in insandaki doğa algısı noktasında getirdiği bu açılımın, çevremerkezli yaklaşımın doğa algılayışını diğer yaklaşımlardan ayıran temel noktayı oluşturma ve destekleme açısından önemli bir rol oynadığı rahatlıkla söylenebilir. Çevremerkezli yaklaşımın doğa algılayışı hakkındaki bir diğer önemli akım olan Amerikan Aşkıncı Çevreciliği'ne geçmeden önce, Romantizm'in çerçevesini çizdiği ve öngördüğü organik toplum modelinden bahsetmek yararlı olacaktır.

---

[60] Ünder, **a.g.e.**, s. 85.
[61] Pepper, **a.g.e.**, s. 79.
[62] A**.g.e.**, s. 80.

Enlightenment, Revolution and Romanticism (Aydınlanma, Devrim ve Romantizm) adlı kitabında F.Beiser, mekanist görüşün şekillendirdiği toplum düzenine bir tepki ve alternatif olarak Romantikler tarafından ortaya konan toplum düzeni öngörüsünü 4 normatif prensip üzerinden tasvir etmektedir.[63] Buna göre,

- İlk prensip çıkar üzerinden ele alınmaktadır. Buna göre toplum, bireylerin rekabet değil işbirliği yaptıkları bir topluluk olmalıdır. Bireyler kendi çıkarlarından ziyade, bütünün yani toplumun çıkarlarını gözetmelidir. Toplumsal yaşamın amacı, bireysel çıkarların ençoklaştırılması (maximization) değil, kendini gerçekleştirme olmalıdır.
- Her birey (parça), toplumda (bütün) ve onun yönetiminde aktif bir role sahip olmalıdır. Bu sebeple her toplum demokratik olmalıdır.
- Toplum kanunlarla değil, ortak kültür, din, dil ile bir arada tutulmalıdır. Toplumu bir arada tutan bağlar dışarıdan bir müdahale ile değil, kültürel ilişkilerle oluşmalıdır. Bu sayede aidiyet hissi ortaya çıkabilecektir.
- Toplum empoze edilmiş bir rasyonel plandan ziyade, toplumsal bir evrimin ürünü olmalıdır.

Görüldüğü üzere, Romantiklerin öngördüğü toplum modeli, rasyonalite karşıtı, organik, bütüncül, bireysel çıkar karşıtı, sezgi ve duygulara ve bunların birikimi ve ürünü olan kültüre vurgu yapan nitelikler taşımaktadır.

2.3.Amerikan Aşkıncı Çevreciliği

Amerikan Aşkıncı Çevreciliği, birçok düşünür tarafından çevremerkezli doğa anlayışının bir örneği olarak yorumlanmaktadır. Örneğin O'Riordan çevremerkezli etik ve kendine yeterli toplum modelinin köklerinin, 19. yüzyıl ortalarında

[63] Frederick Beiser, **Enlightenment, Revolution and Romanticism**, Harvard, Harvard University Press, 1992, s. 237-238.

Amerika'da yaygın olan Aşkıncı felsefe olduğunu ileri sürmektedir.[64] Bu sebeple Amerikan Aşkıncı Çevreciliği, çevremerkezli yaklaşımın doğa algılayışını yansıtması bakımından, hareketin önde gelen isimleri aracılığıyla ele alınacaktır.

Romantizm akımının bir parçası olarak değerlendirilen Aşkıncı Felsefe, kökleri Hint ve Çin inançları ile Platonculuğun bazı ilkeleri üzerine kurulan bir sentez olarak tanımlanmaktadır.[65] Akımın temel ilkeleri arasında ise, ilahi gerçeklere ulaşmanın asıl yolunun mantıktan ziyade sezgi ve içgüdü olduğu ve gerçek manada mutluluğun yalnızca doğa ile uyumlu bir yaşam sayesinde elde edilebileceği görüşleri yer almaktadır.[66]

Amerikan Aşkıncı Çevreciliği'nin en önemli savı ise vahşi doğaya karşı geliştirdikleri bakış açısı üzerinden ortaya çıkmaktadır. Öyle ki, Aşkıncılara göre vahşi doğayla kurulan irtibat insanı saflaştırıp yenilemekte ve insanın ruhsal gerçekleşmesini sağlamada vahşi doğa en temel rolü oynamaktadır.[67] Bir diğer deyişle, yaban doğaya atfedilen söz konusu değer, Aşkıncı Çevreciliğin ana argümanlarını oluşturmaktadır. Akımın önde gelen isimleri arasında çok boyutlu düşünsel farklılıklar bulunmasına karşın, yaban yaşamının yüceltilmesi, insanın ekonomik çıkarlar sebeiyle doğadan kopuyor/kopmuş olması, doğanın ekonomik değeri dışında kendi değeri olması gibi görüşlerin, söz konusu düşünürler tarafından ortak bir şekilde dile getirildiğini söylemek mümkündür.

2.3.1.Ralph W. Emerson

Akımın kurucusu ve lideri olarak nitelendirilen Ralph W. Emerson, ilk olarak doğanın sezgisel kavrayışını irdeleme yoluna gitmiştir. Emerson'a göre doğa,

---

[64] Ünder, **a.g.e.**, s. 86.
[65] Morton White**, Science and Sentiment in America**, New York, Oxford University Press, 1972, s. 101.
[66] **A.g.e.**, s. 102-106,
[67] Pepper, **a.g.e.**, s. 83.

kendinden sezgi ve içgüdü yoluyla gerçeklere ulaşılabilecek bir nitelik taşımaktadır.[68] Ancak Emerson'un görüşleri çevremerkezli bir temelden çok, insan merkezli bir yaklaşımın izlerini taşımaktadır. Çünkü Emerson ortaya koyduğu doğa yaklaşımıyla ona, aslında bir araçsallık çerçevesi çizmektedir. Emerson'a göre doğa, insan zihninin bir aynasıdır ve insan doğa aracılığıyla üstün Ruh'u ya da Tanrı'yı bulabilecektir.[69] Doğayı bu bakış açısı üzerinden yorumlayan Emerson'u takip eden diğer Aşkıncı düşünürler – aşağıda da görüleceği üzere- doğaya bakış açıları noktasında Emerson'dan çok farklı bir noktada durmaktadır. Bu ayrımı, hem H. Thoureau'nun hem de Muir'in görüşlerinde tespit etmek mümkündür.

2.3.2.Henry D. Thoreau

Aşkıncı çevreciliğe hem teorik hem de pratikte en önemli katkıyı sağlayan isim kuşkusuz Thoreau'dur. Akımın temel prensiplerini ve ana argümanlarını Emerson'la tanışıp ondan öğrenen Thoreau, temelde bu prensipleri – akıldan ziyade sezginin, evcilden ziyade yabanın yüceltilmesi gibi- desteklemesine karşın, vardığı sonuçlar açısından Emerson ile çok farklı noktalarda durmaktadır. Bir diğer deyişle Thoreau, Emerson ile aynı yaklaşımı takip etmiş ancak farklı sonuçlar elde etmiştir.[70]

Thoreau'nun Aşkıncı Çevreciliğe en büyük katkılarından birisi, akımın hem somut hem de felsefi prensiplerini son derece net bir biçimde ortaya çıkarmasıdır.[71] Thoreau teorinin yanında, doğada tek başına yaşayarak, doğadaki organik sürecin gerçekliğini de ispatlamıştır. Bu deneyimlerinden hareketle de insanın oranik sürecin bir parçası olduğunu söylemiştir.

---

[68] Ralph Waldo Emerson, **Nature: Addresses and Lectures**, Boston, Houghton Mifflin, 1849, s. 14-17.
[69] Max Oelschlaeger, **The Idea of Wilderness**, New Haven, Yale University Press, 1991, s. 179.
[70] **A.g.e.**, s. 134.
[71] **A.g.e.**, s. 170-171.

Thoreau'nun en önemli argümanlarından birisi, özellikle özgürlük, dünyanın korunması ve iyilik kavramlarını ilişkilendirmesidir. Thoreau'ya göre en canlı olan en yaban olandır ve bütün iyi şeyler yabanıl ve özgürdür. Ayrıca doğanın insanlara gösterdiği dersler sade yaşam, alçak gönüllülük ve oransallıktır. Dolayısıyla insan gerçek eğitimini doğadan alır.[72]

Thoreau'nun bir diğer önemli agrümanı doğa korumasıyla ilgilidir. Thoreau'ya göre doğanın korunmasının yolu vahşiliğin korunmasındadır.[73] Bu bakış açısını çevremerkezli modern çevreciliğin temeli olarak nitelendirmek mümkündür.[74]

Thoreau, söz konusu görüşlerini, pratikte deneyimlediği medeniyetten uzak kalma çabalarıyla pekiştirmiştir. Bu deneyimlerini aktardığı yazılarının neredeyse tümünde, hem yaban yaşamın ve doğanın yüceltildiğini hem de modernizmin birçok açıdan eleştirildiğini görmek mümkündür. Thoreau'nun ortaya koyduğu yaklaşımın, modernizmin çağdaş eleştirisi ve çevremerkezli yaklaşımın argümanlarını içerme açısından bir dönüm noktasının oluşturduğu söylenebilir.[75]

2.3.3.John Muir

Amerikan Aşkıncı Çevreciliği'nin asıl önderi olarak kabul edilen isim John Muir'dir. Düşünsel açıdan Emerson'dan farklı ancak Thoreau ile paralel bir noktada duran Muir, doğaya atfettiği anlam açısından her iki düşünürden de farklılaşıp, özgün bir yaklaşım geliştirmiştir. Thoreau ile ayrıldığı en temel nokta, Muir'e çevremerkezli yaklaşımın asıl savını oluşturma fırsatını sunmuştur. Öyle ki, Thoreau'ya göre doğanın korunması son kertede yine insan içindir. Yaban yaşam alanlarının korunması, Thoreau tarafından, insanların tinsel yenilenmeleri ve eğitimi

---

[72] Ünder, **a.g.e.**, s. 88.
[73] Henry David Thoreau, "Walking, **Environmental Ethics: Divergence and Convergence**, der. Armstrong ve Botzler, New York, McGraw-Hill, 1993, s. 111.
[74] Sessions, **a.g.e.**, s. 165.
[75] Oelschlaeger, **a.g.e.**, s. 171.

için gerekli olduğu gerekçesi ile savunulmaktadır. Oysa Muir, doğa korunmasını insana olan yararından tamamen bağımsız olarak ele almakta ve savunmaktadır. Bu yaklaşım da yukarıda söylendiği üzere, ekoloji merkezli çevreciliğin temel argümanını oluşturmaktadır.[76]

Thoreau gibi Muir'in de yaban felsefesi, doğada kazandığı deneyimler ve yaptığı gözlemlerin üzerinde yükselmiştir. 1864 yılında Kanada'da doğa yürüyüşleri yapan Muir, insanların varlığını bile bilmediğini düşündüğü bitkileri inceleyerek, doğadaki insandan bağımsız birçok canlının olduğunu görmüştür. Bununla bağlantılı olarak da doğadaki canlıların insanlar için değil kendileri için var oldukları sonucunu çıkarmıştır.[77] 1867 yılında yaptığı bir başka doğa yürüyüşündeki deneyimleri, Muir'in insamerkezli Kalvinist inancını da tamamen reddetmesini sağlamıştır.[78] Hem bu deneyimleri hem de Emerson ve Thoreau'yu okuması aracılığıyla Muir'in çevremerkezli doğa yaklaşımının şekillendiğini söylemek mümkündür.

Doğanın canlı cansız bütün bileşenlerini kapsaması ve bunlara değer atfetmesinin yanı sıra, yaban yaşamının ve doğasının yüceltilmesi Muir'in yaban yaklaşımının ilk göze çarpan özellikleridir. Aşağıda alıntılanan pasaj bu açılardan son derece açıklayıcıdır[79]:

> Ne kadar da kibirli yaratıklarız! Ne kadar da körüz diğer canlıların hakları konusunda. Bu ölümlü dostlarımız hakkında ne kadar da sönük ve saygısızca konuşuyoruz! Timsahlar, yılanlar vb. doğal açıdan bizimle uyuşmuyor olabilir ancak onlar gizemli şeytanlar değiller. Onlar bu çiçeklerle süslenmiş vahşi doğada, Tanrı'nın ailesinin birer parçası olarak

---

[76] J. Baird Callicott, **In Defense of the Land Ethic: Essays in Environmental Philosophy**, Albany, State University of New York Press, 1989, s. 138.
[77] George Sessions, **a.g.e.**, s. 165.
[78] **A.g.e.**
[79] John Muir, **Thousand Mile-Walk to the Gulf**, Boston and New York, Houghton Mifflin Company, 1916, s. 98-99.

> kendi aralarında, cennetteki meleklere ve dünyadaki azizlere bahşedilmiş şefkat ve sevgiyle birlikte yaşamlarını mutlu bir şekilde sürdürmektedir.

Doğayı ilahilikle eşleştiren Muir'e göre dünya, tüm canlıların kendi amaçları doğrultusunda var oldukları ve hiçbir türün herhangi bir ayrıcalığıa sahip olmadığı, yaşayan ve kutsal bir topluluktur. Mekanist görüşün aksine Muir, doğayı makina gibi işleyen bir mekanizmadan ziyade canlı, tüm varlıkların bir yaşam ve amaca sahip olduğu bir bütün olarak görmektedir. Bir diğer deyişle Muir doğada, her bitkinin, hayvanın hatta su ve kayaların bile içinde bulunduğu, makinenin ötesinde, yaşayan varlıklar ve ruhlar dünyası görmektedir.[80] Görüldüğü üzere Muir'in tasvir ettiği doğa, canlı ve cansız öğelerden oluşan, bütünlük ve kutsallık arz eden bir yapıdadır. Aynı zamanda bu bakış açısı, çevremerkezli etiğin kapsamıyla da örtüşmektedir.

Muir'in doğa anlayışını ele alırken altı çizilmesi gereken bir nokta da kendisinin kullandığı iki yöntemin doğayı algılama açısından katkısıdır. Doğal süreçlerin doğrudan sezgisel olarak deneyimlenmesi ve bu sayede kavranması ile bu süreçlerde doğrudan katılım yoluna gidilmesi bu iki yöntemin özünü oluşturmaktadır.[81]

Muir'in yaban felsefesinin bir diğer önemli açılımı modernite ve uygarlık ile ilgilidir. Muir, hakim sosyo-kültürel paradigma olan moderniteye meydan okumakta, geliştirdiği yaklaşımla insan/insan olmayan canlılar arasındaki ilişkiye alternatif bir görüş sunmaktadır.[82] Kartezyen görüşün oluşturduğu paradigmayı yıkıp onun yerine doğayı makinanın aksine yaşayan, canlı bir organizma olarak gören bir yaklaşım oluşturan Muir, bu sebeple modernizm ve mekanist görüşün tam karşısında yer almaktadır.

---

[80] Oelschlaeger, **a.g.e.**, s. 182.
[81] Paul Taylor, **a.g.e.**, s. 288.
[82] Oelschlaeger, **a.g.e.**, s. 174.

Muir'e göre, doğanın saflığı, samimiyeti baz alındığında uygarlık kültürü kaba bir barbarlık ve zındıklıktır.[83] Kendisini insanlardan çok hayvanlara yakın hissettiğini belirten Muir daha da ileri giderek, insanlarla yabani hayvanlar arasında çıkabilecek olası bir savaşta hayvanların tarafını tutacağını söylemiştir.[84]

Amerikan Aşkıncı Çevreciliği'nin önde gelen isimlerinden Thoureau gibi Muir de, bu yaklaşımın kurucusu sayılan Emerson'dan düşünsel açıdan birçok noktada farklılaşmıştır. Emerson doğayla yüzleşmenin en üst sonucunun Tanrı'nın varlığının ispatı olduğunu söylemesine karşın Muir ilahiliği doğanın kendisinde bulmaktadır.[85] Bir diğer deyişle, Emerson vahşi doğayı Tanrı'yı bulmakta bir araç olarak görürken Muir bu araçsallığı reddetmektedir. Bir diğer ayrışma noktası ise Muir'in Tanrı algılayışında yatmaktadır. Muir Tanrı'yı, yaratılış sürecinin sürekli içinde ve doğada vücut bulmuş (incarnate) bir şekilde algılamaktadır.[86] Doğa anlayışları üzerinden bakılacak olursa, Emerson'un yaklaşımını somut idealizme, Muir'in yaklaşımını ise radikal ve sezgisel bir deneyciliğe dayandırmak mümkündür.[87] Görüldüğü üzere tıpkı Thoreau gibi Muir de Aşkıncı Çevreciliğin bir parçası olmasına karşın, Emerson'un bir takipçisi değildir.

Oluşturduğu yaban doğa felsefesiyle çevremerkezli bir zeminde yer alan Muir, etik açıdan da yine aynı paraleldedir. Öyle ki, Muir hem bütün canlıların birbirleriyle karşılıklı bağlantı ve ilişki içinde olduğunu hem insanı bu topluluğun yalnızca bir parçası olduğunu hem de tüm canlıların kendi yaşamsal amaçları olduğunu belirtmiştir. Ayrıca insanların ne içsel bir değer ne de dini bir gerekçeyle

---

[83] John Muir, **Our National Parks**, Boston & New York, Houghton, Mifflin and Company, The Riverside Press, 1901, s. 24.
[84] Hasan Ünder, **a.g.e.**, s. 89.
[85] Oelschlaeger, **a.g.e.**, s. 180.
[86] **A.g.e.**, s. 192.
[87] **A.g.e.**, s. 181.

bu çerçevenin dışına çıkamayacağını savunmuştur.[88] Yaban doğanın canlı/cansız tüm öğelerini değerli ve kutsal addeden Muir'in, özellikle biyotik topluluğa karşı geliştirdiği yaklaşımlar, Yahudi-Hristiyan geleneğe bir tür antitez niteliğindedir.

Gerek sunduğu etik yaklaşımla gerek de doğaya yüklediği anlam ve değer sebebiyle Muir, çevremerkezli doğa anlayışının önemli bir ismidir.

2.4.Mistisizm

Metafizik kavramların anlam ve kavranışını akıl yoluyla değil, hayal dünyasında aranması olarak tanımlanan Mistisizm[89], bu sebeple akıl yerine duyguları ön plana çıkaran bir yaklaşım olarak nitelendirilmektedir.[90] Mistisizm düşüncesini çevremerkezli yaklaşımla ilişkilendiren ve ikisi arasında benzerlikler olduğunu ortaya atan çeşitli görüşler bulunmaktadır.[91]

İnsanın biliş (knowing) yoluyla, maddenin doğasını kendi doğasıyla birbirine bağlayabileceğini öne süren Mistisizm görüşü, kendini bilme ve algılama üzerine çeşitli yorumlar getirmiştir.[92] Buna göre insan kendini bilmeye başladıkça daha büyük bir varlık düzeyine ulaşır. Bu sayede de insanın var olan her şeyle metafizik bir özdeşleşmesi söz konusu olur.[93] Bu özdeşleşme insanın son amacı olarak nitelendirilmektedir.[94]

Mistisizmde vurgulanan bir diğer önemli nokta, var olan herşeyin öz olarak bir oldukları ve aynı gerçekliğin değişik birer görünüşleri olduğu görüşüdür.[95]

---

[88] **A.g.e**, s. 200.
[89] Haluk Bilgin, "Eko-Faşizm," **Yayınlanmamış Doktora Tezi**, (Tez Danışmanı: Prof.Dr. Ayşegül Mengi), Ankara, (Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sosyal Çevre Bilimleri Ana Bilim Dalı), 2006, s. 97.
[90] Walter Stace, **Mistisizm ve Felsefe**, Çev. Abdüllatif Tüzel, İstanbul, İnsan Yayınları, 2004, s. 4-5.
[91] Ünder, **a.g.e.**, s. 90-91.
[92] Rudolf Steiner, **Mysticism at the Down of the Modern Age**, Englewood-New Jersey, Rudolf Steiner Publications, 1960, s. 109.
[93] **A.g.e.**, s. 125.
[94] Bilgin, **a.g.e.**, s. 98.
[95] Rudolf Steiner, **a.g.e.**, s. 105-110.

Çevremerkezli düşünce de ekosistemdeki tüm varlıkları aynı enerjinin değişik birer görünüşü olarak algılanmaktadır.[96] Bu yaklaşımın örneklerinden biri olarak kabul edilen derin ekoloji felsefesindeki biyosferik eşitlik ilkesi, Mistisizm'deki bu anlayışla paralel bir içerik taşımaktadır.

Mistisizm ile çevremerkezli görüşün kesişim noktalarından birisi de Panteizm'de görülmektedir. Öyle ki, Panteist mistik gelenekler, doğaüstü bir Tanrı anlayışından ziyade, doğanın her yerinde var olan bir Tanrı ya da kutsal güç anlayışını içermektedir. Doğa ve doğaüstü, kutsal ve kutsal olmayan ayrımı bu mistik gelenekte yoktur.[97] Çevremerkezli düşüncenin doğa anlayışında ele alınan kutsallık, anlam ve değer de doğadan soyut değil, doğada içkin olarak mevcut kabul edilmektedir. Bu kabul, özellikle Muir'in yaban felsefesinde ön plana çıkmaktadır. Görüldüğü üzere Mistisizm'in doğa, değer ve kutsallık bağlamındaki görüşleri, çevremerkezli görüşle birçok açıdan benzeşmektedir.

2.5.Ekolojik Görüş

Vurgulanmak istendiği yönleri üzerinden farklı anlamlarda kullanılabilen ekoloji sözcüğü, bir bilim dalı olarak, canlı organizmalar ile bunların çevreleri arasındaki karmaşık ilişkileri ele almaktadır.[98] Ekoloji biliminin ortaya koyduğu ekolojik görüş, yöntemi, öğeleri, unsurları ve ilkeleri doğrultusunda çevremerkezli görüşe kaynaklık etmektedir.

Yöntem açısından bakıldığında mekanist görüşün atomist(atomcu), analitik ve indirgemeci, ekolojinin ise holistik bir yaklaşımının olduğu söylenebilir.[99] Holistik yaklaşımda bireyler ya da sistemin parçaları önemlidir ancak bu önem

---

[96] Bilgin, , **a.g.e.**, s. 98.
[97] **A.g.e.**
[98] Keleş, **a.g.e.**, 2012, s. 46.
[99] Ünder, **a.g.e.**, s. 101.

sistemin kendisinin bütünlüğünden ve öneminden büyü değildir. Bireylerin (parçaların) bir araya gelmesiyle oluşan sistem (bütün), bireylerin toplamından daha fazlasını ifade etmektedir. Bir diğer deyişle sistem, kendisini oluşturan parçalara indirgenemez çünkü bunların toplamından daha fazlasıdır.[100]

Çevremerkezli yaklaşımın etik boyutuna örnek olarak incelediğimiz Toprak Etiği, holistik yaklaşımın özelliklerini taşıyan bir yapıdadır. Toprak Etiği canlıları birey bazında hesaba katmak ya da koruma yerine, tür ve ekosistem bazında bir ölçekle değerlendirmektedir. Dolayısıyla bu etik anlayış içerisinde bireyler değil türler öneme sahiptir.[101] Çalışmanın ilerleyen kısımlarında ele alınacak çevremerkezli yaklaşımın eleştirileri kısmında vurgulanacağı üzere, holistik yöntemle şekillenen bu etik anlayış bir çok eleştirinin odak noktasını oluşturmaktadır.

2.5.1.Ekolojinin İlkeleri

Ekoloji biliminin ilkeleri, ekolojik görüşün şekillenmesinde önemli bir rol oynamaktadır. İlkeler şu şekilde özetlenebilir[102]:

- *Doğanın bütünlüğü ilkesi*, doğanın tüm bileşenlerinin birbirine bağlı olduğunu ve bunların bir bütünü oluşturduğunu ifade etmektedir.
- *Doğanın sınırlılığı ilkesi*, doğanın hem kaynak hem de kirlilik açısından sınırlı olduğunu ifade etmektedir. Dünyada var olan nüfus, sanayileşme, kirlilik kaynaklı sorunlar bu sınırların zorlanması sonucu ortaya çıkmaktadır.

---

[100] **A.g.e.**, s. 102.
[101] **A.g.e.**, s. 211.
[102] Fikret Berkes ve Mine Kışlalıoğlu, **Çevre ve Ekoloji**, 10. Baskı, Remzi Kitabevi, 2007, İstanbul, s. 20-28.

- *Doğanın özdenetimi ilkesi*, doğanın bütünlüğü içinde kendi işleyişini düzenlediğini öne sürmektedir. Doğa, kendi işleyişi aracılığıyla dengeyi kurmaktadır. Bu denge örneğin, Malthus'un işaret ettiği gibi nüfus artışı söz konusu olduğunda nğfus planlaması ya da yoksulluk/açlık yoluyla gerçekleşmektedir.
- *Doğanın çeşitliliği ilkesi*, doğada var olan çeşitliliğin bir zenginlik olduğunun ifadesidir. İlke, çeşitliliğin olumlanması anlamını taşımaktadır.
- *Bedelsiz yarar olmaz ilkesi,* termodinamiğin ikinci yasasına dayanmaktadır. Doğanın bütünlüğüne, dengesine yapılan her etkinin bir bedel doğuracağını anlatmaktadır. Örneğin, tarımsal üretimde artış sağlayan kimyasal ilaçların (DDT gibi) doğaya zararları olmaktadır.
- *Doğanın geri tepmesi ilkesi*, Fizik biliminin en temel kurallarından olan, her etkinin bir tepki doğurması gerekliliğinin ekolojideki karşılığıdır. Bedelsiz yarar olmaz ilkesiyle paralel olarak, doğaya yapılan müdahalelerin doğurabileceği olumsuz sonuçları anlatmaktadır.
- *En uygun çözümü doğa bulmuştur ilkesi*, doğadaki dengenin, ekosistemlerin, süreçlerin ve bileşenlerin evrimsel süreç içerisinde oluşmuş, optimum nitelikte olduğunu ifade etmektedir. Bu sebeple doğaya yapılan her müdahale optümum dengeye karşı bir tehdit oluşturmaktadır. En uygun çözüm doğada olduğu için, insan müdahalesinin doğaya zarar verme riski mevcuttur.

- *Doğayla birlikte gitme ilkesi*, doğaya yapılan insan müdahalelerinde mümkün olduğu kadar doğal süreçleri örnek alma amacını taşımaktadır. Tarımda kimyasal gübre yerine doğal gübre kullanımı bu ilkenin örneklerindendir.
- *Artan nüfus çevre sorunlarını ağırlaştırabilir ilkesi*, nğfus artışının çevre üzerinde bir tehdit ve baskı unsuru oluşturduğunun ifadesidir.

3.ÇEVRE MERKEZLİ GÖRÜŞTE İNSAN ANLAYIŞI

Çevremerkezli yaklaşımı insan merkezli yaklaşımdan ayıran diğer bir temel niteliği, insana atfettiği değer ve konum ile ilgilidir. Tüm canlı ve cansız varlıkları insana olan katkı ve öneminden bağımsız olarak ele alan çevremerkezli yaklaşım, insanı da diğer varlıklarla paralel bir mantıkla tanımlamaktadır. Bir diğer deyişle söz konusu yaklaşım değer açısından analiz edildiğinde tüm canlı ve cansız varlıkların eşit bir konumda kabul edildiği görülmektedir.

Çalışmanın başında yaklaşımın etik çerçevesi çizilirken de bahsedildiği üzere, insan merkezli yaklaşımın değer algısı, insanı merkezde ve üstün bir şekilde konumlandırmaktadır. Bu noktada insan merkezli yaklaşımın insana bakış açısını ve bunun felsefi, bilimsel ve teolojik kökenlerinin incelenmesi, çevremerkezli yaklaşımda insanın konumu ve değerini anlamak açısından elzemdir.

Mekanist felsefedeki gerçeklik ve evren anlayışı, insan merkezli yaklaşıma temel olan felsefi altyapıya önemli katkılar sunmuştur. Öyle ki, pozitivizmin etkisiyle bilimsel açıdan kanıtlanabilme, ölçülebilme ve gözlemlenebilme gereklilikleri, gerçekliğin temel koşulları haline gelmiştir. Gerçeklik bu sebeple

yalnızca madde ve maddenin devinimlerinden ibaret olarak algılanmaya başlanmıştır.[103]

Mekanist felsefenin evren anlayışı, hem doğanın bileşenlerinin arasındaki ilişkilerin hem de doğanın kendi işleyişinin mekanik olduğunu iddia etmektedir. Buna göre evren, içindeki tüm öğelerin ilişkileri de dahil olmak üzere, yasaları belirlenmiş, kapalı bir sistemdir. Bu sistemin nitelikleri ise her süreci değiştirilemez bir şekilde zorunlu, yalın ve düzenli olmasıdır.[104] Bu evren anlayışından yola çıkan mekanist görüş insanı, söz konusu işleyişi çözen varlıklar olarak, ona hükmetmede meşru bir zihniyetle tanımlamaktadır. Bir diğer deyişle, mekanist görüş insanı, mekanik evrenin yasalarını matematiksel bir dille anlayan (çözen) varlıklar olarak, bu makinanın tüm parçalarına ve süreçlerine hakim olması doğal ve meşru gören bir anlayışla tanımlamaktadır.

Hem mekanist evren ve gerçeklik algılayışının üzerinde temellenen Aydınlanma'nın hem de Semavi dinlerin, insanı özel ve üstün bir anlayışla tanımlama noktasında aynı paydada buluştukları açıktır. Çevremerkezli anlayışın doğa algılayışı açıklanırken ele alınan Romantizm, Mistisizm, Amerikan Aşkıncı Çevreciliği'nde bu özel ve üstün konuma getirilen kapsamlı eleştiriler ve antitezle var olmakla birlikte, çevremerkezliliğin insan anlayışını şekillendiren başka önemli yaklaşımlar da mevcuttur. Bu noktada, daha önce değinilen akımlara ek olarak, çevremerkezli insan algılayışına katkıda bulunan diğer yaklaşımlar incelenecektir. Bunlar, Büyük Varlık Zinciri, Darwinizm ve Ekoloji'dir.

---

[103] Ünder, **a.g.e.**, s. 61.
[104] Edwin A.Burtt, **The Metaphysical Foundations of Modern Physical Science**, N.Y. Doubleday Anchor Books, 1954, s. 74.

3.1.Büyük Varlık Zinciri

Antik Yunan Dönemi'nden beri, insan dışındaki varlıkların, özellikle hayvanların, kendi aralarında nasıl bir düzene sahip olabileceğine ilişkin çeşitli çalışmalara rastlamak mümkündür.[105] Bu çalışmalarda ağırlıklı olarak, canlılar arasında hiyerarşik bir ilişki olduğu savunulmaktadır. Kökenleri Platon'a kadar dayandırılan Büyük Varlık Zinciri anlayışı, canlılar arasındaki bu hiyerarşik ilişki, evrenin çalışma şekli ve organik yapısıyla ilgili kapsamlı bir yaklaşım getirmektedir.

Büyük Varlık Zinciri evreni, en aşağısından en yükseğine kadar, canlıların hiyerarşik bir biçimde ve derece derece birbirine bağlanmış bir dizi olarak tanımlamaktadır.[106] Yaklaşım, var olan bütün canlıları kapsamakta ve onları birer halka olarak tasvir etmektedir. Hiyerarşik yapının iki ucu arasındaki fark sonsuz olmasına karşın, halkalar arasındaki geçişler mümkün olabilecek en az farkla olmaktadır. Bir diğer deyişle, halkaların birinden diğerine geçiş neredeyse fark edilmeyecek seviyededir. Bu zincirin en üstünde, mükemmel varlık niteliğiyle, Bir (Plotinos), İyi (Platon) ya da Tanrı vardır.[107] Bu en üstün varlığın etkisi zincirin bütün halkalarına dağılırken, bu dağılım da hiyerarşiye uygun olarak gerçekleşmektedir.

Yaklaşımın bir diğer önemli savı, zincirin her bir halkasının önemli olduğu, herhangi bir zincirin bozulmasının ya da ortadan kalkmasının, bütünün varlığını sona erdireceği fikridir. Buradan hareketle, Büyük Varlık Zinciri yaklaşımının var olan bütün canlılara, bütünden hareketle bir değer atfetmesi ve hepsinin korunması

---

[105] **http://personal.uncc.edu/jmarks/pubs/Enc%20race%20GCOB.pdf**, (28.02.2013).
[106] Lia Formigari, "Chain of Being," **Dictionary of the Histyory of The Ideas: Studies Selected Pivotal Ideas**, der. P.P. Wiener, New York, Charles Scriber's Sons, 1973, s. 235.
[107] Ünder, **a.g.e.**, s. 81.

gerektiğine dair bir alt metin taşıması, ekolojik görüş ve çevre etiği açısından son derece kritik bir boyut oluşturmaktadır.

Büyük Varlık Zinciri fikrinin, ortaya konduğu dönemden itibaren Orta Çağ ve Aydınlanma'nın ilk dönemlerine kadar bilim dünyası tarafından savunulduğunu söylemek mümkündür. Öyle ki, yaklaşım, uzun bir süre Batı bilim ve felsefesinin, evrenin çalışma prensipleriyle ilgili bakış açısına temel oluşturmuştur.[108] Ancak biyolojideki gelişmeler ve evrim teorisinin ortaya çıkışıyla birlikte Büyük Varlık Zinciri birçok açıdan eleştiriye maruz kalmıştır. Eleştiri noktalarından ilki, yaklaşımın, varlıkların evrilebileceğini, değişime uğrayabileceğini öngörememiş olmasıdır. Bir diğer deyişle, bu yaklaşım, türlerin sabit olduğunu savunmaktadır. İkinci nokta ise, zincirdeki halkaların kaybolma ve yok olmasıyla ilişkilidir. Bir halkanın bile yok olmasının zinciri yok edeceğini iddia etmesine karşın, kaybolan türlerin varlığının bilinmesi ve zincirin varlığını sürdürmesi, yaklaşımın yetersiz kaldığı bir başka noktadır.

Söz konusu eleştiriler ve bilimsel gelişmeler ışığında, Büyük Varlık Zinciri yaklaşımı çeşitli değişikliklere uğrayarak evrim teorisine uygun hale getirilerek Darwin'in "Yaşam Ağacı" kavramına dönüştürülmüştür.[109]

Büyük Varlık Zinciri yaklaşımı, evrenin kavranışıyla ilgili, içinde bulundurduğu ilkeler bağlamında özellikle 18. yüzyılda da büyük ölçüde kabul görmüştür. Aydınlanmacı düşünürlerden din adamlarına, felsefecilerden şairlere kadar geniş bir kitle, bu yaklaşımla ilgili fikir yürütmüş, tartışmalar yaratmıştır.[110]

---

[108] **A.g.e.**, s. 80.
[109] **A.g.e.**, s. 82.
[110] Arthur Lovejoy, **Varlık Zinciri: Bütüncül Felsefenin Temelleri**, çev. Ahmet Demirhan, İstanbul, İnsan Yayınları, 2002, s. 214.

Bir benzetmeyle, 18. yüzyılda Büyük Varlık Zinciri yaklaşımının, 19. yüzyılın kutsal kelimesi olan "evrim"in rolüne benzer bir rol oynadığı söylenebilir.[111]

3.1.1.Büyük Varlık Zinciri Yaklaşımının Temel İlkeleri

Yaklaşımın dayandığı temel ilkelerden belki de en önemlisi, felsefi literatürde 'çokluk' olarak tanımlanan, bu çalışmada ise 'bütüncüllük' olarak adlandırılacak olan ilkedir. İlke aşağıda ayrıntılı olarak ele alınacağı üzere, içinde bulunulan sistemin üstün iyiliğini ana amaç olarak görmeyi anlatmaktadır.

Varlık Zinciri'nde yer alan her bir halkanın kendisinden ya da başka bir halkadan ziyade, bütüne hizmet etmesi, bütünün 'gerçekleşmesi'[112] uğruna var olması yukarıda da değinildiği üzere çokluk ya da bütüncüllük ilkesiyle tanımlanmaktadır. İlke, zincirdeki her bir halkanın tekil amacının bütüne hizmet olduğunun ifadesidir.

Yaklaşımın ekolojik görüşe kaynaklık etme anlamında en önemli katkılarından birisi, insanın Zincir içerisindeki konumunun düşünsel tanımı noktasında ortaya çıkmaktadır. Bu konum tasviri incelendiğinde, çevremerkezli etiği, insan merkezli etikten ayıran temel argümanla, (insanın doğada insanın diğer canlılardan üstün olmaması), çok ciddi paralellikler taşıdığı görülmektedir. Şöyle ki, çevremerkezli düşüncenin insanı bir nevi 'sıradanlaştıran' konum tanımına benzer olarak Büyük Varlık Zinciri yaklaşımı, insanı canlılar arasında 'sıradan' bir yere koymaktadır. İki tanım arasında -özellikle hiyerarşi olgusu anlamında- önemli sayılabilecek farklılıklar bulunmasına karşın, mekanist dünya görüşünün aksine bir tanımlama getirmeleri, altı çizilmesi gereken bir noktadır. J.J.Rousseau 'nun Emile

---

[111] **A.g.e.**
[112] **A.g.e.**

adlı kitabındaki şu alıntı söz konusu konumlandırmayı çarpıcı bir biçimde dile getirmektedir[113] :

> Ey insan! Varoluşunu kendi içinde sınırlarsan, artık acı çekmeyeceksin. Doğanın sana varlıklar zincirinde tayin ettiği yerde kal ve hiçbir şey seni ondan ayrılmaya zorlayamaz… İnsan, olduğu şeye razı olursa güçlüdür; kendisini insanlığın üstüne çıkarmaya çalıştığında ise güçsüz.

İnsanı Zincir'in ortalarında konumlandıran Büyük Varlık Zinciri yaklaşımı, hem insanın doğa ve diğer canlılar karşısında hem de bu zinciri yaratan Üstün Varlık karşısında kendini nerede görmesi gerektiğiyle ilgili çıkarımlar barındırmaktadır. Buna göre, insan Tanrı'nın bir yansıması olarak doğaya ve diğer varlıklara karşı alçakgönüllü bakmalıdır ve hiyerarşinin en üstündeki kusursuz varlığa nazaran, ortalarında yer alan insan kusurludur. Görüldüğü üzere, yaklaşımın dile getirdiği bu savlar, çevremerkezli görüşün kökenlerini ve temel argümanlarını oluşturma açısından kritik bir önem arz etmektedir.

Yaklaşıma göre insanın zincirdeki konumunu kabullenmesi, bu konumda 'sebat' etme eğilimini tetiklemiştir. Bu eğilim ise insan-doğa ilişkilerine yansımış, ekolojik görüşün oluşmasına ve bu konudaki yaklaşımına ışık tutmuştur. Bir başka ifadeyle, konumun – en azından düşünsel bazda- kabullenilmesi diğer halkaların konumlarına saygıyı beraberinde getirmiş, aynı zamanda da başka bir konuma geçiş fikrini pasifize etmiştir. Bu sayede, insan-doğa ilişkisindeki tahakküm ve sömürü olguları, ortaya konan yaklaşımdan ayrılmıştır. Bu ayrılma, ekolojik görüşün insan-doğa ilişkisi ve ikiliği yaklaşımlarıyla son derece paraleldir.

Büyük Varlık Zinciri yaklaşımının ilkelerinden bir diğeri, evrenin en iyi ve kusursuz bir sistem olduğu ve bir başka sistemin ancak evrenin ilkeleriyle paralelliği

---

[113] **A.g.e.**, s. 232-233.

ölçüsünde iyi olabileceği fikridir.[114] Bu ilke, bütüncüllük ilkesiyle birlikte düşünüldüğünde sistemi, onun parçalarından karşılaştırılamayacak derecede önemli bir yere koymaktadır. Buna ek olarak evrenin işleyişini, örnek alınması ve içselleştirilmesi gereken bir algılayışla olumlamaktadır. Bu iki görüş bizleri organik, hiyerarşik düzenin meşruluğunu kazanmasını sağlayan bakış açılarına götürmektedir. Böylece sistemin içindeki insanın amacı, konumunun getirdiği görevi bütün için yapmak olmaktadır. Hem konumun görev tanımı hem de doğal düzenin olumlanma ve içselleştirme vurguları Nazi Dönemi'nin en çok göze çarpan politik dayanak noktalarını oluşturmaktadır.

Zincir içerisinde yer alan varlıkları tamamıyla kapsayan bütünlük(plenitude) veya çokluk ilkesi, Büyük Varlık Zinciri yaklaşımının bir diğer önemli dayanak noktasıdır. Bu ilkeleri ihtiva etmesi, yaklaşımın çevremerkezli görüşle doğrudan ilgili olması gerçeğini yansıtan bir içeriğe sahiptir.[115] Bilindiği üzere, zincirde yer alan her halka çok önemlidir ve her varlık hiyerarşik ve düzenli bir şekilde diğer varlıklarla birbirlerine bağlıdır. Zincir içerisinde bu varlıklar arasında yukarı ya da aşağı bir geçiş, fark edilmeyecek bir nitelik taşımaktadır. Halkalar arasındaki bu düzen ve devamlılık, bütünlük anlayışıyla kaynaşmaktadır.[116]

Yaklaşımın bütünlük ve bütüncüllük ilkeleri doğrultusunda geliştirdiği savlar, şu iki sonucu beraberinde getirmiştir: Doğada yer alan her varlığı kapsama ve bu varlıklara bütünden hareketle belirli bir değer atfetme. İnsan merkezli ve mekanist görüşün aksine bu iki sonuç, yaklaşımı ve bunu temel alan çevremerkezli görüşü insan odaklı olmaktan sıyırmış, doğadaki her canlıyı değerin ve etiğin konusu ve öznesi yapan bütüncül bir etik geliştirme noktasına götürmüştür.

---

[114] **A.g.e.**, s. 237.
[115] Pepper, **a.g.e.**, s. 68.
[116] **A.g.e.**, s. 69.

Büyük Varlık Zinciri'nin bu düşünsel serüveni, özellikle 19 yy.da bilimsel gelişmeler sonucunda sona ermiştir. Bunda, yaklaşımın statik niteliği, kolayca yanlışlanabilir savlar içermesi (türlerin sabitliği, eksilmemesi gibi), şüphesiz etkili olmuştur. Tüm bunlara rağmen, ortaya çıktığı ve gündemde kaldığı uzun dönem boyunca, insanoğlunun evreni ve onun işleyişini, varlıklar arasındaki ilişkiyi kavraması açısından önemli bir referans kaynağı olmuştur. Daha da önemlisi, mekanist dünya görüşünün tam karşısında, insanı üstünlük fikrinden sıradanlığa indiren ve onu doğa karşısında özne konumundan nesne konumuna taşıyan bakış açısının tetikleyicisi olmuştur. Bu nitelikleri ve yukarıda değinilen diğer açılımlarıyla ekolojik görüşün oluşmasına büyük katkı sağlamıştır. İki yaklaşımın kesişim noktalarına bakıldığında yukarıdaki iddia daha anlamlı hale gelmektedir.

3.1.2.Büyük Varlık Zinciri ve Çevremerkezli Görüşün Kesişim Noktaları

Her iki yaklaşımın odak noktasının da insan olmaması, ilk kesişim noktasını oluşturmaktadır. İki yaklaşımda da insan, diğer canlılar arasında sıradan bir yere ve değere sahip olarak görülmekte ve bu sayede insanı evrenin bir efendisi olarak gören insan merkezli yaklaşımın tam karşısında bir bakış açısı savunulmaktadır.

İkinci kesişim noktası, söz konusu yaklaşımların doğanın her parçasını, her canlıyı önemli görmesiyle ilgilidir. Zincirdeki her varlığın bütün için bir anlam ve değer ifade etmesi ile doğadaki her varlığın ve doğanın kendisinin çevremerkezli yaklaşım tarafından vurgulanan önem ve değeri birbiriyle tamamiyle paraleldir.

İkinci kesişim noktasıyla bağlantılı olarak, hem zincirde hem de ekolojinin doğa algılayışında tüm varlıkların sürekliliği ve birbiriyle bağlılığının vurgulanması, bir diğer kesişim noktasını oluşturmaktadır.[117]

---

[117] Ünder, **a.g.e.**, s. 83.

Zincirde bulunan ve zincirin her halkasına yukarıdan aşağıya azalan bir şekilde tesir eden bir Evrensel Ruh'un varlığı inancı, ekolojik görüşte kendine, içkin güç ya da enerji olarak karşılık bulmaktadır. Aynı zamanda her iki yaklaşımda da hem organik hem de inorganik varlıklar bütünün içerisinde kendine yer bulur.[118]

Bir diğer kesişim noktası ise hiyerarşi olgusuyla ilgilidir. Her ne kadar çevremerkezli düşünürler, Varlık Zinciri yaklaşımında var olan, hem biyolojik hem de sosyal nitelik taşıyan hiyerarşi anlayışını reddetse de, ekolojinin doğa tasviri incelendiğinde bu anlayışa yakın bir tasvir görmek mümkündür.[119] Dolayısıyla bu paralellik çevremerkezli düşünceden ziyade, ekoloji ile Varlık Zinciri arasındadır.

3.2.Darwinizm

Charles Darwin, geliştirdiği yaklaşımla modern çevremerkezli düşüncenin bilimsel dayanak noktalarından birini oluşturan düşünürler arasında gösterilmektedir.[120] Öyle ki, Darwin'in ortaya koyduğu evrimsel doğa ve onun içinde yeniden tanımlanan insan anlayışı, insan merkezciliğe karşıt bir bakış açısının gelişmesini temsil etmektedir.[121]

Darwin'in çalışmalarının gerçekleştiği dönem, Kartezyen Görüş'ün hâkim olduğu bir dönemdi. Bu dönemde bilimin gelişmesiyle birlikte geleneksel doğa skalası görüşü ve kutsal metinlere dayanan Hristiyan dini görüşü bir şekilde önemini yitirmiş ve doğal teoloji geleneği ortaya çıkmıştı.[122] Darwin de evrim kuramını, beşeri bilimlerin hala dinden alınan teolojik kavramlarla yüceltildiği bu karmaşık bağlam içinde geliştirmeye çalışmaktaydı.[123] Bu dönemde Bacon'ın ortaya koyduğu

---

[118] **http://www.felsefe.net/felsefe-akimlari/210-doga-felsefesi.html**, (20.01.2013)
[119] Ünder, **a.g.e.**
[120] Pepper, **a.g.e.**, s. 100.
[121] John Bellamy Foster, **Marx'ın Ekolojisi**, İkinci Baskı, Ankara, Epos Yayınları, 2011, s. 31.
[122] **A.g.e.**, s. 48.
[123] **A.g.e.**, s. 49.

tümevarım yöntemi ile doğal süreçler gözlemlenmekte ve doğada işleyen genel prensipler (doğanın kanunları) aydınlatılmaktaydı.[124] Aynı yöntemi kullanan Darwin, canlılar arası ilişkiler ve hayatta kalma konularında çeşitli sonuçlara varırken, özellikle karşılıklı bağımlılık ve karşılıklı ilişki kavramlarının altını çizmekteydi. Canlılar arasındaki ilişkilerin karmaşık ve girift yapısı Darwin'in işaret ettiği bir diğer önemli fenomendi.[125] Bu karmaşıklıktan yola çıkan Darwin, canlıların bir ilişkiler ağı ile birbirlerine bağlı olduğunu iddia etmekteydi.

Darwin'in evrim teorisinin öncülleri, insanın canlılar arasındaki yerine dair özgün görüşler içermektedir. Bütün organik varlıkların tek bir başlangıç biçiminden türediğini öne süren Yaşam Ağacı benzetmesi, insanı diğer tüm canlılarla ortak bir atadan türemiş, sıradan ve eşit bir nitelikte konumlandırmaktadır. Buna ek olarak, insanın doğanın kendisiyle en temel anlamda bir ortak noktasının olduğunu da ima etmektedir. Böylelikle evrim kuramı, insanın doğadaki yeriyle ilgili kendinden önceki görüşlerden farklı bir noktada durmakta ve insanı doğal evrimin bir ürünü olarak görmektedir.[126]

İnsanı izole, üstün ve özel konumundan farklı bir şekilde, doğal evrim sürecinin bir sonucu ve ürünü olarak gören evrim kuramı, diğer canlılarla insanlar arasındaki ilişkinin de organikliği ve yaklınlığı hususunda çarpıcı bir görüş ortaya koymaktadır. Buna göre, tüm canlılar aynı maddeden oluşmakta ve aynı enerji ile çalışmaktadır. Bu sebeple insan diğer canlılarla bir tür akrabalık ilişkisi içinde olmaktadır.[127]

---

[124] Pepper, **a.g.e.**, s. 101.
[125] **A.g.e.**, s. 102.
[126] Ünder, **a.g.e.**, s. 94.
[127] Bilgin, **a.g.e.**, s. 112.

Evrim kuramının en önemli savlarından olan canlılar arası ilişki ve karşılıklı bağımlılık fenomenleri de ekolojik görüşe kaynaklık etme açısından büyük önem taşımaktadır. Türlerin Kökeni eserinde Darwin'in şu sözleri söz konusu fenomenleri ve kuramın ortaya atıığı doğal yasaları net bir şekilde açıklamaktadır:[128]

> Çeşitli bitkilerle kaplı, çalılıklarında kuşların ötüştüğü, türlü böceklerin uçuştuğu, nemli toprağında tırtılların, solucanların süründüğü bir yamaca bakıp, birbirinden böylesine farklı ve böylesine karmaşık bir tarzda bağımlı ve ustalıkla yapılmış bütün o canlı biçimlerin çevremizde etkilerini sürdüreduran yasaların ürünleri olduğunu düşünmek ilginçtir.

Darwinizm'in bir diğer önemli boyutu, Malthus'un görüşleriyle olan kısmi paralelliğidir. Darwin, hayatta kalma için doğal seçilim düşüncesini açıklarken Malthus'un görüşlerinden etkilendiğini söylemiştir.[129] Besin ve nüfus artışı ilişkisine karamsar bir yaklaşım geliştiren ve insanların kaçınılmaz olarak hayatta kalma mücadelesi vereceklerini iddia eden Malthus gibi Darwin de doğal seçilimin söz konusu mücadelenin bir sonucu olduğunu öne sürmektedir.[130]

19. yüzyılda Darwinizm'in öncülük ettiği biyolojik devrim, canlılar arası karşılıklı ilişkilerin anlaşılması açısından büyük bir etki yaratmıştır. Bitki ve hayvanların doğada birbirlerine karmaşık ilişkiler ağıyla bağlı oldukları görüşü, hem holizmi hem de organik görüşü önemli ölçüde etkilemiştir.[131]

4.ÇEVRE MERKEZCİ YAKLAŞIMIN NÜFUS ANLAYIŞI

Nüfus ve yıkım düşüncesi arasında, besin ve nüfus artışı kavramları üzerinde bir yaklaşım geliştiren Malthusçu düşünce ve bu düşüncenin devamı olarak

---

[128] Charles Darwin, **Türlerin Kökeni**, çev. Öner Ünalan, Beşinci Baskı, Ankara, Onur Yayınları, 1996, s. 551.
[129] Andrew Brennan, "19th and 20th Century Philosophy," **A Companion to Environmental Philosophy**, der. Dale Jamieson, Blackwell Publishers, 2001, s. 152.
[130] Pepper, **a.g.e.**, s. 102.
[131] Brennan, **a.g.e.**, s.154.

nitelendirilebilecek Yeni-Malthusçu düşünce, çevresel bozulma, doğa tahribi, insan-doğa ilişkisinin bozulması gibi konularda ortaya konan yaklaşımların birçoğunda yer almış, savunulmuş veya tartışılmıştır. Malthusçu düşünce, çevremerkezli yaklaşımın da dayanaklarından birisi olarak nitelendirilmektedir.[132] Çalışmanın bu noktasında, Malthusçu ve Yeni-Malthusçu düşünce çevre sorunları bağlamında sorunu nerde gördüğü, çözümü nasıl tanımladığı ve insan-doğa ilişkisine nasıl bir açılım getirdiği soruları üzerinden ele alınarak, çevremerkezli yaklaşımın nüfus konusundaki bakış açısı aydınlatılmaya çalışılacaktır.

4.1.Malthusçu Düşünce

Nüfusun ve nüfus artışının etkileri ile ilgili düşüncelerin Malthus'tan önceye dayandığını söylemek mümkündür. Örneğin, Eski Yunan'da Platon ve Aristo'nun Atina sitesinin nüfusunun artmasıyla ilgili tavır aldıklarını ve kalabalık bir nüfusun dengesizliğin ve çatışmaların kaynağı olduğunu savunduklarını biliyoruz.[133]

Çevre sorunlarının küresel bir boyut kazanmasında rolü yadsınamayacak olan Sanayi Devrimi'ne kadar olan dönemde nüfus artışı, tüm dünyayı aynı anda ve doğrudan etkileyen bir sorun olarak görülmemekteydi. Hiç kuşku yok ki bunda savaşların ve bulaşıcı hastalıkların etkisi büyüktü.

Burada üzerinde durulması gereken bir nokta da, Sanayi Dönemi ile ortaya çıkan ve halkların geniş kesimlerini etkisi altına alan yoksulluk ve aşırı sefalet olgularıdır. Bu olguları Goldwin, Concordet gibi düşünürler ekonomik sisteme ve özel mülkiyet kurumuna fatura ederken, Malthus bu noktada farklı bir bakış açısı

---

[132] Pepper, **a.g.e.**, s. 91.
[133] Ruşen Keleş, Can Hamamcı, Aykut Çoban, **Çevre Politikası**, 6. Baskı, Ankara, İmge Kitabevi Yayınları, Ekim 2009, s. 107.

sunmaktadır. Ona göre, sefaletin ve yoksulluğun kaynağını doğal bir gelişme olarak tanımlamak, ekonomik ya da sosyal düzende aramaktan daha doğrudur.

Malthusçu yaklaşımın daha iyi daha net bir şekilde anlaşılması için, bu yaklaşımın ortaya çıktığı zaman-mekânı ve sosyal, siyasal, ekonomik şartları algılamak şüphesiz ki büyük bir önem arz etmektedir. Malthus, 1798 yılında ilk makalesini yayınladığında, İngiltere'de Fransız Devrimi'nin etkileri hüküm sürmeye başlamıştı. İnsanın ve toplumun yetkinleştirilmesi düşüncesi, halkın geniş kesimleri tarafından benimsenmeye başlamış ve değişim karşıtı görüş sahipleri de bu düşünceyle amansız bir fikir savaşına girişmişlerdi.[134] Tam da bu dönemde yayınlanan Malthus'un bu çalışması içerik açısından, reformcu görüşlere karşı bir nitelik taşımaktaydı. Örneğin makalesinde Malthus, nüfus ilkesinin, yukarıda bahsi geçen, insanların yetkinleşebileceğine ilişkin iddiayı kesin bir biçimde çürüttüğünü iddia etmekteydi.[135]

Nüfus artışı ve bunun toplumsal etkileri üzerine yapılmış bu çalışmanın temel savı, nüfusun gücünün, yeryüzünün, insanın geçimini sağlama gücüne kıyasla, sınırsız ölçüde büyük olduğudur.[136] Vurgulanan bir diğer tartışma ise, nüfus ile geçinme kaynakları arasında bir eşitsizlik ve orantısızlık olduğudur. Bu noktada, Malthus'un denemesi üzerinden, oluşturduğu nüfus teorisini, kendi varsayımları üzerinden ele almak faydalı olacaktır.

4.1.1.Malthus'un Nüfus Teorisi'nin Temel Varsayımları

Malthus ilk makalesinin hemen başında iki varsayımı olduğunu söylemektedir. Bunlar, besinin insanın varlığını sürdürebilmesi için zorunlu olduğu,

---

[134] Ronald L. Meek, "Malthus - Geçmişte ve Bugün Bir Tanıtma Denemesi," **http://www.solyayinlari.com/pdf/nu_meek.pdf**, s. 10.
[135] Robert T. Malthus, **Essay on The Principle of Population as it Affects The Future Improvement of** Society, London, Macmillan&Co., 1926, s. 17.
[136] **A.g.e.**, s. 24-25.

diğeri de cinsiyetler arası tutkunun gerekli ve sonsuza kadar var olacağı varsayımlarıdır.[137] Bu iki varsayımın doğru olduğu önkabulüyle hareket eden Malthus, hemen ardından 2 temel çıkarımda bulunmaktadır. Bunlardan ilki, nüfusun gücünün sonsuza kadar dünyanın insan için gıda üretebilme gücünden büyük olacağı iddiasıdır.[138] İkinci çıkarım ise nüfusun ya geometrik bir dizi halinde ya da 25 yılda bir ikiye katlanacak şekilde arttığı iddiasıdır.[139]

Bu temel çıkarımlardan ilki, besin kaynakları ile nüfus artışı arasında artış oranı farklılığı olduğunu ifade etmektedir. Malthus'a göre nüfus geometrik dizi halinde (1,2,4,n,2n…), besin kaynakları aritmetik dizi halinde (1,2,3,4,n,n+1,..) artmaktadır.[140] Bu sebeple nüfus, besin kaynakları üretiminden daha hızlı artmakta ve sorunun kaynağını oluşturmaktadır. İkinci çıkarımda ise Malthus kaynakların artmasıyla nüfusun da artacağını öne sürmektedir

Malthus'a göre nüfusun kaynaklar üzerindeki bu artışı savaş, bulaşıcı hastalık gibi etmenlerle ortadan kalkar ancak bunu engellemek için insanlar iradi olarak nüfusu kontrol etmeli, nüfus artışını yavaşlatmalı ve bu orantısızlığı gidermelidir. Bir diğer deyişle, nüfusun besin kaynakları ile olan dengesi, nüfus artışının denetlenmesiyle olacaktır. Bu denetlemenin yapılması için Malthus 2 yoldan bahsetmektedir.[141] Birincisi önleyici denetim yoludur. Burada amaç nüfus fazlalığını, ortaya çıkmadan önlemektir. İkinci yol ise hâlihazırda artmış olan nüfusu azaltma amaçlı pozitif denetimdir. Savaş, yoksulluk, açlık, sefalet, salgın hastalık veya doğal

---

[137] Robert T. Malthus, **Malthus-Populaton: The First Essay**, University of Michigan, Ann Arbor Paperbacks, 1959, s. 4.
[138] Malthus, **a.g.e.**, 1959, s. 5.
[139] **A.g.e.**, s. 8.
[140] **A.g.e.**, s. 9.
[141] **A.g.e.**, s. 19-24.

afetleri gibi faktörleri içeren ve insan ömrünün kısalmasına yol açan etmenler bu denetimin kapsamı içerisindedir.[142]

Bu açıklamalar ışığında, Malthus'a göre besin kaynaklarıyla nüfus artışı arasındaki denge ya sefalet ve savaşla ya da ahlaksal çerçevedeki değişikliklerle (cinsel ilişkiden kaçınma, evliliğin geciktirilmesi gibi) sağlanacaktır.[143]

Malthus nüfus ile geçim kaynakları arasındaki dengenin bozulmasını, aritmetik ve geometrik dizi terimleriyle açıklamakta ve çözüm olarak da denetim mekanizmaları öngörmektedir. Bu sayede, insanların doğurganlık faaliyetleri üzerinde yapılacak kontrolle bu sorun etkisini kaybedecektir. Ancak, yöneltilen eleştirilerin odak noktasını da oluşturan bu sorun tanımının ne derece gerçekçi olduğu aşağıda da görüleceği üzere önemli bir tartışma konusudur.

4.1.2.Malthusçu Nüfus Teorisine Yönelik Eleştiriler

Teoriye getirilen kapsamlı ve temel eleştirilere değinmeden önce, Malthus'un çalışmasında kullandığı örneklerin geçerliliği üzerinden çıkarımlar yapmakta fayda vardır. ABD'deki nüfus artışını örnek göstererek Dünya nüfusunun her 25 yılda iki kat artacağını ve besin kaynaklarının bu oranda artamayacağını öngörmesine rağmen, 1850-1900 yılları arası ABD nüfusu dört kat artmış ancak bu artışta ülkenin aldığı dış göçün etkisi büyük olmuştur.

Daha genel bir bakış açısıyla, teorisini ortaya koyduktan sonra, 19. ve 20. yüzyıl nüfus hareketlerine baktığımızda, Malthus'un iddia ettiği gibi, geometrik bir artışın söz konusu olmadığını görmekteyiz.

---

[142] Ünder, **a.g.e.**, s. 92.
[143] **A.g.e.**

Tablo 1: Dünya Nüfus Artış Hızı Grafiği (1950-2050 yılları arası)

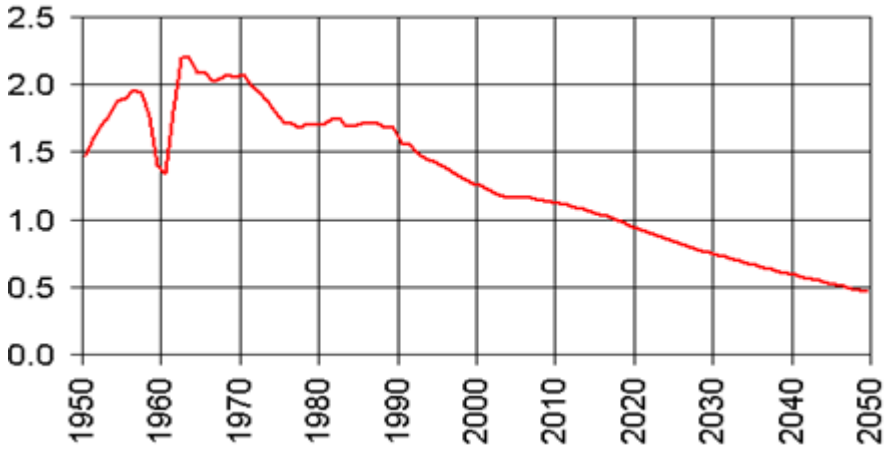

Kaynak: US Census Bureau, International Database, Haziran 2009, Güncelleme.

Yukarıdaki tabloyu incelediğimizde, dünya nüfus artış hızının, özellikle 1970 yılından sonra giderek düşmekte olduğunu ve bu düşüşün devam edeceğinin tahmin edildiğini görmekteyiz. Dolayısıyla buradan hareketle nüfusta geometrik bir artış olacağına dair bir çıkarım yapmak mümkün olmamaktadır.

Aşağıda görülen ve dünya nüfusunun her bir milyarlık artışı için geçmesi gereken süreyi gösteren tablo incelendiğinde de ilk tablodaki ifadelerle paralel bir sonuca varmak mümkün olmaktadır. Görüldüğü üzere dünya nüfusunun artış hızı azalma eğilimindedir ve bu eğilimin önümüzdeki 40-50 yıllık sürede devam etmesi beklenmektedir.

Tablo 2:Dünya Nüfusunun Her 1 Milyar Artması İçin Geçen/Geçmesi Gereken Süre

Dünya Nüfusu (Milyar)	Yıl	Geçen/Geçmesi Gereken Süre
1	1804	-
2	1927	123
3	1960	33
4	1974	14
5	1987	13
6	1999	12
7	2012	13
8	2027	16
9	2046	19

Kaynak: U.S. Census Bureau – World POPClock Projection, Temmuz 2012.

Malthus'un nüfus ve besin miktarı artışı ile ilgili ortaya attığı geometrik ve aritmetik artış tanımlamaları, teoriyi değerlendiren düşünürlerin birçoğu tarafından eleştirilmiştir. Hatta Malthusçu söylemi destekleyen düşünürler de bu tanımlamaları kullanmaktan ziyade, nüfusun daha hızlı arttığına yahut nüfusun aşırı olduğuna yönelik iddialar kullanmıştır. Bu noktada Malthus'un kullandığı aritmetik ve geometrik artış kavramlarının indirgemeci bir bakış açısına sahip olduğunu ve mekanist dünya görüşünün, nüfus ve besin miktarı artışı olgularına tezahürü olarak görmek de mümkündür.

Malthusçu düşünceye yöneltilen eleştirilerden birisi, demografik geçiş kuramıdır. Buna göre, iddia edildiği gibi yaşam koşullarındaki iyileşme, kaçınılmaz olarak nüfus artışına sebep olmaz. Aksine, bu iyileşme, nüfus artış hızında azalmaya sebep olur. Bu kuramın savunucuları genellikle gelişmiş ülkelerin nüfus artışıyla ilgili verileri dayanak olarak kullanmaktadır.

Bir diğer eleştiri noktası ise, Malthus'un yoksulluk ve sefalet kavramlarını doğal bir yasa ve süreç olarak görmesidir. Bu kavramlar Malthusçu düşüncede, insan veya toplumdan değil doğal bir süreçten kaynaklanma iddiasıyla ele alınmaktadır. Yine bu düşüncede, insanın doğa ya da diğer insanlar üzerinde kurduğu tahakkümden veya bu tahakkümün nüfus ve gıdaya olan etkisine yer verilmemektedir.

Nüfusun nitel bir çerçeve yerine yalnızca sayısal olarak görülmesi de önemli bir eleştiri kaynağıdır. Öyle ki, dünya nüfusunda aynı sayısal değere sahip iki insanın, doğal kaynaklar ya da besin kaynakları üzerinde yarattığı baskıya sahip olmama ihtimali göz ardı edilmiş ve sadece nicel bir veri olarak nüfus kavramı değerlendirilmiştir.

Marx'ın getirdiği eleştirilere baktığımızda, Malthus'un nüfus yasasına ve nüfus sorununun asıl kaynağına yönelik bir eğilim görmekteyiz. Marx'a göre nüfus fazlalığını üreten, kendi yarattığı sermaye birikimi ile kendini nispi ölçüde fazlalık haline getiren araçları da üretmiş olmaktadır. Bu da kapitalizme özgü bir nüfus yasasıdır ve kendi özel tarihi üretim biçimine hastır. Üretim biçiminden ve tarihten bağımsız bir nüfus yasası Marx'a göre insan için mümkün değildir.[144]

Toprağın durumunun iyileştirilmesiyle veriminin artırılabileceğini ve bunun yanında artan nüfusun genel olarak toprağın işlenmesinde istihdam edilmesiyle bir bolluk olacağını iddia eden Anderson da nüfus fazlalığına farklı bir bakış açısı getirmektedir.

Malthus'un ortaya koyduğu fikirlere, daha doğrusu genel anlamda Malthus'a bütüncül bir eleştiri de yine Marx tarafından yapılmaktadır. Marx'a göre Malthus'un

[144] Meek, **a.g.e.,** s. 30.

vardığı sonuçlar ya egemen sınıfların çıkarının yanında ve işçilerin karşısında oluyordu ya da iki egemen sınıf arasında ise gerici egemen sınıfın yanında oluyordu[145].

4.2.Yeni Malthusçu Düşünce

Malthusçu düşüncenin özellikle 20. yüzyılın ikinci yarısında, nüfus fazlalığını ve artışını ele alan birçok düşünürü derinden etkilediğini ve belirli noktalarda temel alındığını söylemek mümkündür. Malthus'un o döneme kadar eleştirilen geometrik ve aritmetik artış gibi bazı açıklamaları göz ardı edilerek, Yeni-Malthusçu düşüncede yine nüfus artışının doğal bir süreç sonucu oluşan ve ancak kontrol ve müdahale ile çözülebileceği iddia edilmekte ve söylemler bu minvalde geliştirilmektedir.

1960'lı yılların sonuna doğru ortaya çıkan bir grup düşünür, nüfus ile doğal kaynaklar arasında bir bağlantı kurarak, nüfusun hızla artarken, kaynakların hızla tükendiğine dikkat çekmişlerdir.[146] Yeni-Malthusçu olarak adlandırılan bir düşünürlerden bazıları Büyümenin Sınırları raporunda belirtildiği gibi sıfır büyüme tezini savunurken bir kısmı da nüfus sorununu ideolojik bir bakış açısıyla ele almış ve ekolojik kaygıları öne sürerek gelişmekte olan ülkelere karşı olumsuz bir tavır takınmışlardır.[147]

4.2.1.Yeni Malthusçu Düşünürler

Çalışmanın bu noktasında, Yeni Malthusçu düşünce, öne çıkan düşünürler (Hardin, Ehlrich, Paddock Kardeşler) ve görüşleri üzerinden ele alınacaktır.

---

[145] **A.g.e.,** s. 25.
[146] Keleş, Hamamcı, Çoban, **a.g.e.,** 7. Baskı, s. 108-109.
[147] **A.g.e.**

4.2.1.1.Garrett Hardin

Amerikalı bir biyolog olan Hardin'in görüşlerini Yeni-Malthusçuların görüşlerinin temsilcisi olarak ele almak mümkündür.[148] Orta Alanların Trajedisi (Tragedy of Commons) ve Cankurtaran Sandalında Yaşama (Living on a Lifeboat) adında iki önemli çalışmasında Hardin, nüfus ve yıkım düşüncesiyle ilgili görüşlerini metaforlar üzerinden çarpıcı bir şekilde ortaya koymuştur. Bu sebeple, adı geçen iki çalışma özelinde Hardin'in görüşlerini değerlendirmek yerinde olacaktır.

Hardin'in eserlerini değerlendirmeye geçmeden önce, görüşlerine temel olan bazı fikirleri[149] vurgulanacaktır. Bu fikirlerden ilki, doğada en üstün değerin varkalma (survival) olmasıdır. Hardin'e göre, iyinin ne olduğunu doğadan öğrenebiliriz. Bunu da doğada var olan, var kalan şeyleri taklit ederek yapabiliriz. Yani, Hardin'e göre insanlar doğayı taklit etmelidir.[150] İkinci fikir, ekosistemlerin taşıma kapasitesinin ve dünyanın sınırlılığı ile ilgilidir. Hardin'e göre doğada bir türün nüfusu, bulunduğu ekosistemin taşıma kapasitesini aşmamalıdır. Eğer bu kapasite aşılırsa ya ekosistem aşırı baskıdan çökecektir ve tüm canlılar ölecektir ya da bazıları açlıktan ölecek, kapasite normal seviyeye inecek ve geri kalanlar yaşayacaktır. Buradan yaptığı çıkarımla Hardin, insanların varkalmayı ve sınırlılığı dikkate alarak önleyici tedbirlerle nüfusu kontrol etmesi gerektiğini, aksi takdirde doğal sürecin işleyerek yıkıma yol açacağını söylemektedir.

Hardin'in temel aldığı fikirlerden birisi de insanların bencil olduğu ön kabulüdür. Çevre sorunlarının çözümünde bireylerin gönüllülüğünün esas olduğunu ancak insanların bencil olmasından dolayı bu gönüllü çabalara herhangi bir tepki vermeyeceğini söyleyen Hardin, insan doğasını bu iddiası üzerinden

---

[148] Ünder, **a.g.e.**, s. 214.
[149] Bu fikirlerle ilgili ayrıntılı açıklamalar için bkz: **a.g.e.**
[150] Garrett, Hardin, "Orta Malların Trajedisi", Çev. Yusuf Şahin, **Piyasa**, Cilt: 2, Sayı:1, s. 13-26.

tanımlamaktadır.[151] Bu noktada, insan doğasını olumsuz bir çerçevede değerlendiren Hobbes ile Hardin'in görüşleri arasında bir paralellikten bahsetmek mümkündür.

Dördüncü temel fikir ise, Hardin'in Malthus'un öngörülerine hak vermesiyle ilgilidir. Hardin'e göre doğa ve ekosistemlerin sınırlılığını göz önüne alırsak, nüfus bu sınırlılığı gözetmeden artacağı için nüfus artışına yönelik kontrol ve müdahale gerekmektedir ve bunları ilk dile getiren Malthus haklıdır.[152] Bir diğer temel fikir ise yine nüfusla alakalıdır. Hardin'e göre çevre sorunlarının temelini, nüfus artışının doğaya ve ekosistemlere olan aşırı baskısı oluşturur. Eğer bu artış kontrol edilmezse son kaçınılmaz olacak ve üreme özgürlüğü herkese yıkım getirecektir.[153]

Yukarıda değinilen beş temel fikir üzerinden hareket eden Hardin, Orta Alanların Trajedisi adlı makalesinde bir mera sistemi metaforundan hareketle nüfus ve yıkım düşüncesini ele almıştır. Doğayı bir mera olarak gören bu sistemde, kimseye ait olmayan merayı bir kaynak olarak kullanan insanların, doğası gereği ekonomik kazançlarını maksimize etmek amacıyla giriştikleri eylemlerden dolayı sistemin ne gibi bir sonla karşılaşabileceği tasvir edilmektedir. Merayı kullanan hayvan sahiplerinin, ekonomik çıkarlarını göz önünde bulundurarak mümkün olduğu kadar hayvanı meraya salmak ve daha çok kazanç sağlamak amacında olacağını söyleyen Hardin, bu insanların aşırı otlatmadan dolayı meranın bozulma/çökme riskini göz ardı edeceğini belirtmektedir. İnsanların doğası gereği, çıkarları doğrultusunda –akılcı- davranacağını ve bunun kaçınılmaz olarak aşırı otlatmaya ve meranın çökmesine yol açacağını öngörmektedir. Yani Hardin'e göre mera

---

[151] Ünder, **a.g.e.**,s. 217.
[152] **A.g.e.**
[153] Garrett Hardin, "Tragedy of Commons", **Science**, Sayı: 162, 1968, s. 1248.

sisteminin çökmesi, bireylerin normal ve akılcı davranmalarının kaçınılmaz bir sonucudur.[154]

Hardin, nüfus artışı sorununu da mera sisteminde işleyen mantık çerçevesinde ele alır. Refah devletlerinde, insanların üreme özgürlüğünün devletin politik müdahale dışında olmakta ancak bu özgürlüğün faturasının topluma ve özellikle devlete çıkmaktadır.[155] Bu sistemde bir ailenin nüfusunu artırmasının kendisine getirdiği yük, topluma getirdiği yükten az olmakta ve bu açıdan da mera sistemini andırmaktadır. Hardin burada iki çözüm yolundan bahsetmektedir. İlki, çocuk sahibi olmadan doğan faturayı aileden çok devlet ödediği için, bir ailenin kaç çocuk yapacağına ailenin değil devletin karar vermesidir.[156] İkinci çözüm ise, sosyal devlet ilkesinden vazgeçip, liberal devlete dönmektir. Bu sayede, çocuk sahibi olmanın tüm getiri/götürüsü aileye ait olacaktır.[157] Hardin ikinci çözümünü şu şekilde değerlendirmektedir.[158]

> Bizler, özel mülkiyetle ilgili hukuki sistemimizin adaletsiz olduğunu kabul etmek zorundayız – ama, buna tahammül ederiz, çünkü şu an itibariyle, başka bir kimsenin bundan daha iyi bir sistem icat etmiş olduğuna ikna olmuş değiliz. Orta mallarının alternatifini tasavvur etmek, çok korkunç bir şeydir. Adaletsizlik toptan yıkıma tercih edilir.

Aynı makalede Hardin, bu sistemden vazgeçilmemesi durumunda nüfus artışının ortak kaynakları kurutması ve çocuk yapma özgürlüğünün herkese –uzun ya da kısa vadede- yıkım getirmesinin kaçınılmaz olacağını ifade etmektedir.[159]

---

[154] Ünder, **a.g.e.**, s. 221.
[155] **A.g.e.,** s. 218.
[156] **A.g.e.,** s. 225.
[157] **A.g.e.**
[158] Hardin, **a.g.e.,** 2003, s. 13-26.
[159] Hardin, **a.g.e.**, 1968, s. 1248.

Yeni-Malthusçu düşüncenin temel tezlerini yansıtan bir diğer çalışma ise, yine Hardin tarafından kaleme alınan Cankurtaran Sandalında Yaşama (Living in a Lifeboat) adını taşımaktadır. Buradaki metaforda her ülke, taşıma kapasitesi sınırlı olan botlarda yaşamakta ve zengin ülkeler (dünya nüfusunun 1/3'ü) geniş ve kapasitesi aşılmamış sandallarda yaşarken, yoksul ülkeler ise kalabalık ve kapasitesinin üzerinde insan taşıyan sandallarda yaşamaktadır. Bu durumda yoksul ülke vatandaşları kaçınılmaz olarak kendi sandallarından atlayıp zengin ülke sandallarına kabul edilmeyi beklemektedir. Bu noktadan hareketle göç ve dış yardımla ilgili çıkarımlar yapılmaktadır. Hardin'e göre zengin ülkelerin sandallarına yoksulları kabul etmesi bir çözüm değildir çünkü bu durumda zengin ülke sandalının kapasitesi aşılacak ve sandal batacaktır. Hardin'in savunduğu çözüm ise kimsenin zengin sandallarına alınmamasıdır.

Yoksul sandallarının kapasitesinin artırılması için, zengin sandallarının yardım yapması konusunda da Hardin'in görüşleri son derece keskin ve acımasızdır. Dış yardımı uzun vadede yoksulların çıkarının tam karşısında görmektedir.[160]

Hardin'e yoksul ülkelere yapılacak dış yardım, bu ülkelerdeki besin miktarında artışa, bu artış doğum oranında bir artışa, bu ise nüfus ve besin ihtiyacında bir artışa yol açacaktır. Tüm bunlar da yoksul ülkelerde daha çok yardım ihtiyacı doğuracak ve yoksul ülkelere yapılan bir besin yardımı son kertede yine onların zararına olacaktır.

Hardin'in görüşlerine genel olarak bakıldığında, yoksul ülkeleri yoksul oldukları için bir nevi suçlayan, nüfus artışı sorununu bütün ekonomik, sosyal, çevresel sorunların kaynağı olarak gören bir bakış açısı görmek mümkündür.

---

[160] Ünder, **a.g.e.**, s. 240.

4.2.1.2.Paul Ehrlich

Genellikle endüstri toplumundaki nüfusun tüketim gücüne odaklanan ve bu nüfusun doğal kaynaklar, iklim değişikliği, biyolojik çeşitlilik üzerinde yarattığı baskıdan söz eden Ehrlich, nüfusun azalmasını olumlamaktadır.[161] Nüfus ile ilgili çalışmalarında genel hatlarıyla nüfusun gıda üretiminden daha hızlı arttığını, ülkelerin hepsinin endüstrileşmesinin mümkün olmadığı için bu amaçla yardım yapmanın savurganlık olduğunu ve az gelişmiş ülkelere yapılacak tek yardımın nüfus kontrolü olduğunu ileri sürmüştür.

1972 yılında yayımlanan Nüfus Bombası (Population Bomb) adlı kitabında, Amerikalıların politikacılarını nüfus konusunda ikna etmeleri için bazı önerilere yer vermektedir.[162] Bu öneriler, nüfus gıda üretiminden fazla artması, açlığın dünyada önemli bir sorun olması ve dünya nüfusunun yarısından çoğu aç olması gibi iddialar ve gelişmiş ülkelerin az gelişmiş ülkeleri besleyemeyeceği ve yoksul ülkelere ancak nüfus kontrolü amacıyla yardım yapılabileceği gibi fikirler üzerinden gelişmektedir.[163]

4.2.1.3.Paddock Kardeşler

Nüfus sorunu ve özellikle yoksul ülkelere yardım konusunda fikir geliştiren Paddock Kardeşler de, Yeni-Malthusçu anlayışı kavrama açısından önemli bakış açıları geliştirmiştir. 1975'te yayınladıkları "Kimin Yaşamını Sürdürebileceği Amerika'nın Kararı" adlı çalışmalarında, nüfus sorunu çözemeyen ülkelere yardımın tam anlamıyla kayıp olduğu görüşünü savunmaktadırlar.[164] Ayrıca, yoksul ülkelerden hangilerine yardım edileceğine dair bir dış yardım sınıflandırması yapmışlardır. Buna

---

[161] Şakacı, **a.g.e.**, s. 117.
[162] Keleş, **a.g.e.**, s. 110.
[163] **A.g.e.**
[164] **A.g.e.**

göre, ilk grupta dış yardım olmadan da yaşayabilecek ülkeler yer almaktadır. Bu ülkelere, yardım ihtiyaçları olmadığı için, yardım yapılıyorsa bir an önce kesilmelidir.[165] İkinci grupta, dış yardım almazsa ölecek, alırsa yaşayabilecek ülkeler bulunmaktadır. Bu ülkelere sınırlı yardım yapılmalı, eldeki sınırlı yardım olanakları gönderilmelidir.[166] Üçüncü grupta ise, dış yardım alsa dahi nüfusu hayatta kalamayacak olan ülkeler yer almaktadır. Bu ülkelere yardım yapılmamalı, yapılıyorsa kesilmelidir.

4.2.2.Yeni-Malthusçu Tezlerin Eleştirisi

Malthusçu düşünceye getirilen eleştiriler noktalarının birçoğuna, Yeni-Malthusçu tezlere getirilen eleştirilerde rastlamak mümkündür. Yeni-Malthusçu tezleri eleştirel bir bakış açısıyla ele alan Commoner, çevre sorunlarının kökeninde nüfus artışı ya da insanın "kirli bir hayvan" oluşunun yatmadığını iddia etmektedir. Bu sorunların asıl nedenini, endüstriyel ve tarımsal üretim sisteminin, taşıma ve enerji sistemlerinin kirlilik üretme eğiliminde olmasında görmekte ve bütün ülkelerde teknoloji faktörünün çevre üzerindeki etkisinin nüfustaki büyüme ya da refah düzeyindeki artışın etkisinden daha büyük olduğunu iddia etmektedir.[167] Ayrıca yine Commoner'a göre, eşit olarak dağıtılması halinde, dünyada herkesin payına fiziksel olarak gerekli olan paydan daha çoğunun düşmesini sağlayacak biçimde yeteri kadar besin üretilmektedir.[168]

Yeni-Malthusçu tezler, getirdikleri çözüm önerileri ve soruna bakış açılarıyla son derece acımasız ve etik dışı görünmektedir. Dış yardım, göç, ekonomik kalkınma gibi konulardaki perspektifleri bu nitelemeleri haklı çıkarma konusunda çarpıcı

---

[165] Ünder, **a.g.e.**, s. 243.
[166] **A.g.e.**
[167] **A.g.e.**, s. 17.
[168] **A.g.e.**, s. 230.

noktalara sahiptir. Bu tezlerle istenen, bir anlamda, gelişmekte olan ülkelerin geleneksel yaşamlarını sürdürmeleri, düğer yandan da gelişmiş ülkelerin daha çok gelişmeleridir.[169]

Malthusçu ve Yeni-Malthusçu tezler, hem çevreci ideolojilere hem de ekolojik söylemlere yaptıkları etkiler sebebiyle büyük önem taşımaktadır. Bir diğer deyişle, Malthus ve Malthus öncüllerinden hareket eden Yeni-Malthusçu düşüncenin ortaya koyduğu nüfus ilkelerinin kimi özelliklerini çevreci ideolojide görmek mümkündür.

Malthus'un teorisinin üzerinde gelişen tartışmaların bugün bile aynı yoğunlukta devam etmesi ve yeniden değerlendirilmesi, aslında temel olarak ele aldığı konunun daima gündemde olmuş/olan bir konu olmasından ileri gelmektedir. Nüfus artışı ve fazlalığı, ekolojik bunalıma ilişkin açılımlar getirme amacı güden her hareketin ya da düşünsel ürünün konusu olma hususunda kaçınılmaz bir niteliğe sahiptir. Derin Ekoloji, Eko-Sosyalizm, Eko-Faşizm, Sosyal Ekoloji gibi, çevre krizini ele alan siyasal düşüncelerin hepsinde nüfusa ilişkin yaklaşımlara rastlamak mümkündür. Bu yaklaşımlarda ister istemez Malthusçu ve/veya Yeni-Malthusçu düşüncelere atıfta bulunulmuş, eleştiri getirilmiş ve yeni fikirler sentezlenmiştir. Bu açılardan Malthusçu düşüncenin etkisinin hem büyük hem de uzun vadeli olduğu söylenebilir. Nüfus ile ekolojik yıkım arasındaki bağ da, Malthus'tan sonra çokça ele alınmış ve tartışılmıştır.

5.ÇEVRE MERKEZLİ YAKLAŞIMIN ELEŞTİRİLERİ

Çevremerkezli yaklaşıma yöneltilen eleştirileri 5 ortak paydada birleştirmek mümkündür. Bu ortak eleştiri noktalarının yanı sıra, Mellor ve Bookchin'in

[169] Şakacı, **a.g.e.**, s. 118.

yönelttiği kapsamlı eleştiriler de mevcuttur. Söz konusu eleştiriler akımın insan, doğa, etik anlayışlarının açılımları üzerine yoğunlaşmaktadır.

Ortak eleştirilerden ilki, dünyayı insan merkezci olmayan bir açıdan kavramamızın mümkün olmadığıdır.[170] Buna göre, hepimiz birer insan olduğumuz için bütün deneyimlerimiz, algılarımız son kertede insan merkezli olmak durumundadır. Bu eleştiriye çevremerkezli teorisyenlerin yanıtı, algılama ile değer verme kavramları arasındaki farklılıktan ileri gelmektedir. Örneğin Warwick Fox'a göre bir nesneyi algılayış ile ona verilen değer insan merkezli bir yanılgı ortaya çıkmaktadır.[171] Ayrıca Fox'a göre insanların insanmerkezli olmasının kaçınılmaz olduğunu söylemek, bir erkeğin cinsiyetçi ya da bir beyaz insanın ırkçı olmasının kaçınılmaz olduğunu söylemekle eşdeğerdir.[172] Bu eleştiriye getirilen bir diğer yanıt Barbara Noske'a aittir. Noske'a göre diğer canlıların yerine kendimizi tamamen koyamasak da onları tam anlamıyla bilemesek de, başka canlıların var olduğunu kendimize hatırlatabiliriz.[173]

Ortak eleştiri noktalarından ikincisi, çevremerkezli yaklaşımda insanın, ekolojik kriz sebebiyle aşırı eleştirisi sonucu, yoksulluk ve yoksulların gereksinimlerine ilişkin bir duyarsızlığın ortaya çıkmasıdır.[174] Buna göre çevre merkezcilik, insanları ulus, sınıf ya da grup olarak ayırt etmeksizin, ekolojik krizin müsebbibi ilan etmekte ve bu hem insan karşıtlığına hem de insani problemlerin (yoksulluk, kıtlık gibi) göz ardı edilmesine yol açmaktadır. Ancak bu eleştiri

---

[170] Robyn Eckersley, **Environmentalism and Political Theory: Toward an Ecocentric Approach**, New York, State University of New York Press, 1992, s. 55.
[171] Warwick Fox, **Towards a Transpersonal Ecology**, State University of New York Press, 1995, s. 21.
[172] **A.g.e.**
[173] Barbara Noske, **Beyond Boundaries: Humans and Other Animals**, California, Pluto Press, 1989, s. 160.
[174] Eckersley, **a.g.e.**, s. 56.

Eckersley tarafından şu şekilde reddedilmektedir[175] : "Çevremerkezcilik insan karşıtı değildir, insanların ya da insanlığın önemsenmesine de karşı değildir; yalnızca insan şövenizmine karşıdır."

Üçüncü eleştiri ise yine çevremerkezciliğin insana verdiği değerin ölçüsü ile ilgilidir. Buna göre, çevremerkezcilik insanı diğer canlılarla bir tutmakta ve örneğin bir karınca ya da AIDS virüsüyle aynı değerde görmektedir.[176]

Dördüncü eleştiri ise çevremerkezciliğin sosyal, politik ve yasal pratiğ dökülmesinin zor olduğu görüşüdür[177]. Akımın insan, doğa ve etik anlayışı göz önünde bulundurulduğunda uygulamaya dökülmesinin zorluğu daha net bir şekilde anlaşılmaktadır. Örneğin çevremerkezcilerin korumaya değer gördükleri doğanın tanımlamalarına bakıldığında, insan eli değmemiş, yaban bir doğa tasviri karşımıza çıkmaktadır.[178]

Beşinci ortak eleştiriye göre, çevremerkezcilik doğayı olduğundan başka, tamamen dengeli, uyumlu ve yalnızca pozitif değerlerle nitelemekte; doğadaki olumsuzlukları, değişimi, tahmin edilemezliği, acı çekmeyi (suffering) göz ardı etmektedir.[179] Görüldüğü üzere eleştiri doğrudan akımın doğa anlayışı ile ilgilidir.

Bu beş eleştiri dışında çevremerkezciliğe, özellikle insana atfedilen değer ve konum bağlamında yapılan kapsamlı eleştiriler mevcuttur. Bu noktada öne çıkan iki isim Mellor ve Bookchin'dir.

Mellor'un çevremerkezcilik eleştiri, tespit ettiği çelişkiler ve bunların sonuçları üzerine gelişmiştir. Mellor'a göre çevremerkezcilik iki temel çelişki barındırmaktadır. Bütün varlıkların eşit kabul edilmesi Mellor'a göre

---

[175] **A.g.e.**
[176] Eckersley, **a.g.e.**, s. 57.
[177] **A.g.e.**
[178] Ünder, **a.g.e.**, s. 8.
[179] Eckersley, **a.g.e.**, s. 58.

çevremerkezciliği anti-hümanizme dönüştürmekte ve canlılar arası bir eşitsizliği ve çelişkiyi ortaya çıkarmaktadır. Mellor'un altını çizdiği ikinci çelişki ise doğanın yaratılış değeri ile insanın kendini gerçekleştirmesi arasındadır.[180] Buna göre insanın kendini gerçekleştirmesi, doğayla tam anlamıyla uyumlu yaşamasını gerektirmeyeceği için bir çelişki meydana getirmektedir.

Bookchin de çevremerkezciliğe kapsamlı eleştiriler yöneltmektedir. Bookchin'in eleştirilerinden ilki, çevremerkezciliğin önemli kaynaklarından Romantizm'in ortaya koyduğu doğa anlayışıyla ilgilidir. Bookchin'e göre bu doğa anlayışı, doğa-toplum ikiciliğinin korunması ve artırılması anlamını taşımaktadır. "Saygı gösterilen doğa, ayrılmış ve anlaşılmaz kılınan bir doğadır. Doğaya saygı, doğanın Tin ve Tanrı gibi ikiliklerden arınmış olarak her yerde bulunan evrenselliğini yadsıyarak onu alçaltmaktadır."[181]

Bookchin'in bir diğer eleştirisi, çevremerkezciliğin savunduğu canlılar arası eşitlik ve insanın konumuyla ilgilidir. Bookchin'e göre insan ve virüslerin eşit görülmesi evrimsel sürecin reddedilmesi ve doğal sürece bir müdahale anlamını taşımaktadır.[182] Ekolojik dengeyi oluşturan en etkin rolün sahibi olan evrim sürecine yapılan bu insan karşıtı müdahale, insan düşmanlığı olarak adlandırılabilir.[183]

Bookchin'in bir başka eleştirisi insanın evrim sürecindeki yönüyle ilgilidir. Doğaya saygı göstermek amacıyla insan ve diğer türlerin özsel değerinin

---

[180] Mary Mellor, **Sınırları Yıkmak, Feminist, Yeşil Bir Sosyalizme Doğru**, çev. Osman Akınhay, İstanbul, Ayrıntı Yayınları, 1993, s. 104-105.
[181] Murray Bookchin, **Toplumsal Ekolojinin Felsefesi**, çev. Rahmi G. Öğdül, İstanbul, Kabalcı Yayınevi, 1996, s. 100.
[182] Bookchin, **a.g.e**, s. 153-154.
[183] Birol Ertan, **a.g.e.**, s. 50.

eşitlenmesini eleştiren Bookchin, bunun insanın doğal evrimdeki gerçek yerinin göz ardı edilmesine yol açtığı söylemektedir.[184]

Görüldüğü üzere çevremerkezciliğe yöneltilen eleştiriler genellikle akımın insan ve doğa anlayışı üzerinden gelişmektedir. Çevremerkezciliğin insanın konumu ve değeri, canlılar arası biyosferik bir eşitlik konuları eleştirilerin kesişim noktasını oluşturmaktadır. İnsan karşıtlığı ya da insan düşmanlığı eleştirileri, akımın insanı küçümseyen, insanın rolünü ve değerini göz ardı eden yönleri olduğu gerekçesiyle yaygın bir biçimde dile getirilmektedir. Çevremerkezli yaklaşımın bütüne ve sisteme verdiği değer göz önüne alındığında etik açıdan da çeşitli tutarsızlıkların olduğunu söylemek mümkündür. Örneğin Leopold'un Yeryüzü Etiği yaklaşımında canlılar topluluğunun bütünlüğünün korunması amacıyla hayvanların avlanması hoş görülebilmektedir. Etik açıdan çelişki doğudan bu durum topluluğun bütünlüğünü, tutarlığını ve güzelliğini bozmadığı sürece rahatsız edici bulunmamaktadır.[185]

---

[184] Bookchin, **a.g.e**, s. 100-101.
[185] Jardins, **a.g.e.**, s. 372.

İKİNCİ BÖLÜM: NAZİ EKOLOJİSİ

Tarihsel süreç içerisinde ırk/milliyetçilik konularında olduğu kadar çevre koruması ve ekoloji ile ilgili ortaya koymuş olduğu teori ve pratikler açısından son derece farklı bir noktada bulunan Almanya'da, bu iki farklı kavramı birbiriyle ilişkilendirme konusunda da yine özgün bir yaklaşım geliştirilmiştir. Ulusal bütünlük ile milli bilinçten hareketle hem Alman halkı hem Alman anavatanı hem de bu halk ve vatana ev sahipliği yapan doğa, söz konusu ilişkilendirme aracılığıyla kutsanmış, girift bir yapı kazanmıştır. Bir yandan çevresel hassasiyetin kapsamlı bir şekilde dile getirildiği ve örgütsel bir boyut kazandığı Almanya'da, diğer yandan insanlık tarihinin tanık olduğu en dehşet verici politik-ırkçı pratiklerin hayata geçmiş olması ilgi çeken bir durumdur. Hatta birbirinden çok farklı bu iki olgu arasında düşünsel açıdan çeşitli kesişimlerin varlığı ilk bakışta kaygı vericidir. Öyle ki, çevrecilikle faşizmin, Nasyonal Sosyalist Alman örneğinde karmaşık bir birliktelik içinde olduğu sonucuna varmak, tarihsel olarak incelendiğinde yeterince olası görünmektedir. Bu olasılığı destekleyen örnekleri faşist öğreti ve politik açılımlar içinde bulmak mümkündür. Ancak bu benzerlik/ortaklıklar daha derin boyutlarda analiz edildiğinde varılan sonuç ilk andaki yargıdan farklı bir noktaya işaret etmektedir.

Nazi Ekolojisi'nin çevremerkezli yaklaşım bağlamında bir analizini ortaya koymayı amaçlayan bu bölümde, Nazi Dönemi ve Alman çevre koruma geçmişi, tarihsel kökenleri ve argümanları aracılığıyla incelenecektir. Söz konusu incelemenin temel yöntemi, Nazi Ekolojisi'nin açılım ve politikalarının çevresel açıdan samimiyetinin ve çevremerkezli yaklaşımla paralelliğinin sorgulanmasıdır. Bu yapılırken, Nazi Ekolojisi'ni besleyen düşünsel kökenler ve örgütsel oluşumlar da aynı yöntemle ele alınacaktır. Bu amaçla ilk olarak, milliyetçilik ile çevresel

değerlerin Alman kültüründe ilk kez birlikte kullanımını kapsayan tarihsel süreç analiz edilecektir. Sonrasında ise sırasıyla Nazi Ekolojisi'nin düşünsel kökenleri, bu kökenlerin pratiği, Völkisch hareketi ve Nazi Dönemi çevre politikaları ile doğaya bakışı irdelenecektir. Çalışmanın kapsadığı dönem, Alman ulusal birliğinin sağlandığı dönem ile Nazi Dönemi'nin bitişi anlamına gelen 2. Dünya Savaşı'nın sonu olarak belirlenmiştir.

1. NAZİ EKOLOJİSİNİN DÜŞÜNSEL KÖKENLERİ

Nazi Dönemi'nin ekoloji politikalarına ve argümanlarına dayanaklık eden yaklaşımları incelemeyi hedefleyen bu bölümde ele alınacak ilk konu, söz konusu düşünsel kökenlerden tarihsel açıdan daha önce ortaya çıkan ve çevre ile ulusal değerleri örtüştürme amacı taşıyan, 18. yüzyıl Alman ormancılık anlayışıdır. Öyle ki, bu anlayış ormanı salt maddi varlığından öte, siyasi, askeri ve ulusal bir sembol haline getirmiştir. Bu sebeple, düşünsel kökenleri ele almadan önce, 18. yüzyıldaki bu orman algılayışı, Nazi Ekolojisi'ni ve bu yaklaşımın ortaya çıktığı sosyo-kültürel zemini anlamak açısından kısaca irdelenecektir.

1.1. Etnik ve Ulusal Bir Sembol Olarak Ormanlar

18. yüzyılın özellikle ikinci yarısına bakıldığında ormanların Alman halkı için normalden daha derin, kapsamlı ve karmaşık anlamlar ifade ettiği görülmektedir. Bu dönemde hem kültürel hem siyasi birliğini sağlama amacı taşıyan ve bu birliğe özlem duyan Alman halkının çevresel olguları kavramlaştırması konusunda farklı bir yöntem ve ilerleme kaydettiği söylenebilir. Bu dönem sonunda da orman, Almanlığın ve Alman olmanın bir sembolü haline gelmiştir.

Çevremerkezli düşünceyi etkileyen ve şekillendiren akımların başında gelen Romantizm, ormanların Almanya'da sembol haline gelmesi sürecinde de etkili olmuştur. Var olan düzene, endüstrileşmeye, doğaya insan müdahalesine bir başkaldırı olarak ortaya çıkan Romantizm akımının önde gelen isimleri, ormanların yeniden tanımlanmasına katkıda bulunmuşlardır. Erken Romantik Okul'un temsilcileri (Friedrich Hölderlin, Ludwig Tieck, Novalis, Wilhelm Heinrich Wackenroder) ormanları insanların Tanrı'yla iletişim kurabileceği, insan eli değmemiş, asimetrik bir mekan olarak yücelterek, Romantizm akımının bir özü olarak göstermiştir.[186]

Ormanların siyasi bir anlam kazanarak Almanlığın sembolü olması ise, Romantik etkinin bir uzantısı olarak, dönemin Alman entelektüellerinin ve sanatçılarının katkısıyla gerçekleşmiştir. Ernst Moritz Arndt, Ludwig Kahn gibi gazeteciler, oyun yazarı Heinrich Kleist, ressam Casper David Friedrich gibi önde gelen isimler sayesinde orman kavramı politize olmuş, henüz olgunlaşmamış Alman ulusal kimliğinin çekirdeği olarak şekillenmiştir.[187]

Sürecin önde gelen isimleri Alman tarihine çeşitli göndermelerde bulunmuştur. Roma tarihçisi Tacitus'un Alman halkı ve ormanlarının tasvirleri üzerinden bağlantı kuran bu isimler, kavrama tarihsel bir derinlik kazandırmıştır. Buna göre, ormanlar, özgürlük düşkünü ve öfkeli Alman halkının evidir ve gelecekteki dirilişlerinin kaynağıdır. Romantikler ise sanatsal ve edebi çalışmaları aracılığıyla bu tarihsel vurguları öne çıkarmış, ormanları, görkemli Alman

---

[186] Michael Imort, "A Sylvan People: Wilhelmline Forestry and the Forest as a Symbol of Germandom," **Germany's Nature: Cultural Landscapes and Environmental History**, (ed.) Thomas Lekan, Thomas Zeller, Ruthgers University Press, 2005, s. 57.
[187] **A.g.e.**

geçmişiyle geleceğin –birliğini tamamlamış- Almanya'sı arasındaki bir köprü olarak tasvir etmişlerdir.[188]

Ormanla Almanlık kavramı arasında ilişki kuran bir diğer düşünür ise Joseph von Eichendorff'dur. 'Alman ormanının şairi' olarak nitelendirilen Eichendorff, Alman ormanlarını şaşalı bir dille eserlerinde ele almıştır.[189] Görüldüğü üzere, Orman-Almanlık ilişkisi fikri, Erken Romantik düşünürler ve Romantizm önderliğinde kültürel zeminde kendine geniş bir yer bulmuştur. Dönemin ressamları, yazarları, düşünürleri, şairleri, bestecileri tarafından bu fikir eserlere yansıtılmıştır.

19. yüzyıl ortalarına gelindiğinde Alman ormanları, anavatana duyulan ateşli sevginin, doğa kanunlarının şekillendirdiği eski Alman özgürlüğünün, yabancı egemenliğinden kurtuluşun, milli birliği sağlamanın, kahramanlığın, dinçliğin ve mertliğin bir sembolü haline gelmiştir. Buna ek olarak, ormana atfedilen değer öncülüğünde, ormanların Alman ulusal karakterini ve tarihini şekillendirmedeki rolünün de altı çizilmiştir.[190] Bu sayede ormanlar, maddi varlık ve değerlerinden büyük ölçüde soyutlanarak milliyetçilik ve politika ekseninde farklı bir konuma yükseltilmiştir.

Ormanlarla milliyetçilik arasında ilişki kuran bir diğer isim Wilhelm Reinrich Riehl'dir. *The Natural History of the German People as a Foundation for German Social Policy, 1851-1869* adlı eserinde Riehl, Alman halkının karakterinin, içinde yaşadıkları çevre tarafından şekillendirildiğini ileri sürmektedir. Riehl ayrıca ormanların ulusal gelenekleri korumadaki rolünün önemine de vurgu yapmıştır.

---

[188] **A.g.e.**, s.58.
[189] **A.g.e.**
[190] **A.g.e.**, s.59.

Riehl'e göre Almanları ulus yapan dayanıklılığı ve karakteri oluşturan şey, ormanlar ve orada yaşayan eski Almanlardır.[191]

Ormanlarla ilgili ortaya konan farklı yaklaşımlardan birisi ise askeri amaçlarla ilgilidir. Ormanların ulusal savunma açısından önemini vurgulayan Arndt'a göre ormanlar olmadan Almanlar olmayacaktır[192]. Frömbling ise ormanları, Alman halkını koruyacak bir kale gibi görmekte, ormanların Alman ulusal karakterini ve Alman ailelerini korumadaki önemine dikkat çekmektedir.[193]

Görüldüğü üzere, 18. yüzyılda Romantizm'in de etkisiyle ormanlar maddi gerçeklik ve anlamlarının dışında, dönemin sosyo kültürel ve siyasi şartları içerisinde, milliyetçi bir çerçeveden yeniden tanımlanmıştır. Çevre ve çevresel değerler ile ulusal kimlik, tarih ve gelecek arasında kurulan bu köprü, ilerde Nazi Ekolojisi'ne dayanaklık edecek teorik yaklaşımlarla bunların pratiklerini belli ölçüde etkilemiştir. Sonraki bölümlerde irdeleneceği üzere, Nazi Ekolojisi'nin düşünsel kökenlerinde, çevre ile ulusal değerlerin birlikteliğinin temelinde, 18. yüzyıl Alman kültüründeki orman algısının payı yadsınamayacak seviyededir.

1.2. Kan ve Toprak Mistisizmi

Nazi Ekolojisi, Alman tarihinde kendinden önce ortaya çıkmış, çevre ile milliyetçilik kavramları arasında ilişki kuran birçok yaklaşımdan faydalanmıştır. Söz konusu yaklaşımları incelemek, Nazi Ekolojisi'nin hangi düşünsel pratikler üzerinde

---

[191] **A.g.e.**, s. 60.
[192] Ernst Moritz Arndt, **Ein Wort über die Pflegung und Erhaltung der Forsten und der Bauern im Sinne einer höheren d.h. menschlichen Gesetzgebung,** Schleswig, Königliches Taubstummen Institut, 1920, s.71'den aktaran Imort, **a.g.e.**, s. 60.
[193] Friedrich Eilhelm Frömbling, **Deutschland's künfige Vertheidiung mit der Nationalwaffe. Die Feld und Waldfortifikation für Deutschland**, Königsberg, 1844'den aktaran Imort, **a.g.e.**, s. 60

yükseldiğini, ne tür argümanlar içerdiğini ve bu argümanların teorik altyapısını anlama açısından önemlidir.

Bu kısımda, 18. yüzyıl ormancılık anlayışına paralel olarak, Almanya'da Nazi döneminden önce ortaya çıkan, Nazi Ekolojisi'nin temel bileşenlerini oluşturan düşünsel kökenler ayrıntılı bir biçimde incelenecektir. Bu amaçla ilk olarak Kan ve Toprak Mistisizmi, önde gelen isimleri aracılığıyla ele alınacaktır.

Çevresel değerlerle ulusal bilinç arasında alışılmışın dışında bağlantılar kurma hususunda 18. yüzyıl öncesinde belirli bir deneyime sahip olan Alman kültürel geleneği, bu tarihten sonra da aynı çizgisini sürdürmüştür. Ekoloji biliminin doğduğu ve siyasi arenada ün kazandığı yer olan Almanya, Romantizm akımı çerçevesinde Aydınlanma karşıtlığı ve irrasyonalizmin etkisiyle naturalizm ile nasyonalizmin bir sentezine de ev sahipliği yapmıştır.[194] Çevrecilik ile faşizmin sentezinin teorik altyapısını oluşturan etmenlerden birisi olan Kan ve Toprak Mistisizmi, doğa-ulus ilişkisine dair geliştirdiği yaklaşımla Nazi Ekolojisi'nin temel bileşenlerinden birisini oluşturmaktadır. Bu yaklaşımın en etkin isimleri Ernst Moritz Arndt, Wilhelm Heinrich Riehl, Friedrich Jahn ve Johann Gottlieb Fichte'dir. Yaklaşım bu isimler üzerinden aydınlatılmaya çalışılacaktır.

1.2.1. Ernst Moritz Arndt (26.12.1769 – 29.01.1860)

Özgürleşme kavramı üzerine eserler veren bir düşünür olarak tanımlayabileceğimiz Arndt, özgürlüğün ahlaki prensipleri üzerine teorik çalışmalar

[194] Peter Staudenmeier, "Fascist Ideology: The "Green Wing" of The Nazi Party and Its Historical Antecendents," **Ecofascism Lessons from the German Experience**, (der.) Janet Biehl, Peter Staudenmeier, Edinburgh, AK Press, 1995, s. 1.

yapmıştır.[195] Arndt'a göre özgürlük bireyin, kendi halkının örf ve âdetlerine entegre olmasıyla ilgilidir. Eserleriyle Nazizm'in teorik öncülü kabul edilen Arndt, şövenistik ve Fransız karşıtı bir üslup geliştirmiştir. Bu eserlerdeki ortak öngörüsü ise tek ve bölünmez bir Almanya'dır.[196]Arndt'ın savunduğu argümanlar ise, ırksal ve dilbilimsel saflık, anti-semitizm ve anti-kapitalizmdir. Arndt bu argümanları radikal bir vatanseverlik çerçevesinde ele almıştır.

Arndt'ın eserlerinde dikkat çeken en önemli noktalardan birisi, vatan ve vatan sevgisiyle ilgilidir. Arndt'a göre en yüksek din; vatanı, kanunlar ve prenslerden, baba ve annelerden, kadınlar ve çocuklardan daha çok sevmektir. Vatan sevgisini bu denli yoğun bir içerikle özdeşleştiren Arndt, vatanın tanımını da şiirsel bir dille şu şekilde yapmaktadır:[197]

> Tanrı'nın güneşinin gözümüze ilk göründüğü, cennetin yıldızlarının size ilk kez göz kırptığı, Tanrı'nın yüce gücünü ruhumuzda gösterdiği, şimşeklerin size ilk göründüğü yer sizin aşkınız sizin vatanınızdır. İlk kez bir insanın sizin beşiğinize özlemle baktığı, annenizin sizi mutlulukla kucağına aldığı, babanızın hikmet ve Hristiyanlıkla yüreğinizi dağladığı yer sizin ana vatanınızdır.

Alman vatanını çarpıcı bir vatanseverlikle yücelten Arndt, Alman tarihinden çeşitli örnekler sunarak, görüşlerinin milliyetçi boyutunu zenginleştirmiştir. Alman ırkının doğal (innate) üstünlüğünü savunan Arndt, 13. yüzyılda hüküm sürmüş Alman Hohenstaufens Hanedanlığı'na atıfta bulunarak orijinal Alman kabilelerindeki özgürlük, cesaret, saflık, disiplin unsurlarını dile getirmiştir. Buradan hareketle de,

---

[195] George Mosse, **The Culture of Western Europe**, Chicago, Rand McNally College Pub. Co., 1974, s. 103.
[196] Michael Hughes, **Nationalism and Society: Germany 1800-1945**, London, Edward Arnold Division of Hodder and Stoughton, 1988, s.27.
[197] **A.g.e.**

söz konusu unsurların Alman kültür ve geleneğinde yeniden gündeme getirilmesini ve yaratılmasını savunmuştur. Ancak Arndt'ın bunu yaparken tutarsız ve pragmatik bir yöntem izlediği söylenebilir. Tüm bunlara rağmen Arndt'ın ortaya koyduğu fikirler, özellikle gençler ve akademik camia arasında olağanüstü bir etki bırakmıştır.[198]

Alman çevre tarihçilerinin modern anlamda ekolojik düşüncenin ilk temsilcisi olarak nitelendirdikleri Arndt, yukarıda sözü edilen milliyetçiliği kadar köycülük konusundaki fikirleriyle de tanınmaktadır.[199] 1815 yılında kaleme aldığı *Ormanların Bakımı ve Korunması* adlı makalesinde, orman alanlarının kısa vadeli çıkarlar uğruna sömürülmesine karşı çıkmıştır. İtirazına sebep olarak da ormansızlaşma ve buna sebep olan ekonomik sebepleri işaret etmiştir.[200] Bu makalede insan ile insanın içinde yaşadığı doğa arasında organik bir bağ bulunduğunu öne süren Ardnt'a göre insan ve doğa birbirlerini şekillendirmektedir. Bu sebeple ormanların korunmasıyla köylülerin korunması ayrılmaz bir bütünlük içerisindedir. Ormansızlaştırmayı eleştiren Arndt, ağaca vurulan bir baltanın son kertede bütün bir ulusa vurulduğunu öne sürmüştür.[201] Bu bakış açısıyla Arndt'ın çevresel hassasiyetinin insan merkezli bir endişe taşıdığı söylenebilir. Çünkü doğa, insan ırkını iyileştirme amacıyla bir değer taşımaktadır. Doğaya atfedilen değerin kaynağını, doğanın kendisi değil, Alman ırkı için ifade ettiği anlam oluşturmaktadır. Bu yaklaşım, ilk kısımda ayrıntılı ele aldığımız üzere, tamamiyle insan merkezli bakış açısının kapsamı içine girmektedir. Nazi Ekolojisi'nin en temel ve eski düşünsel kökenlerinden birisi olan

---

[198] **A.g.e.**, s. 28.
[199] Staudenmeier, **a.g.e.**, s. 1.
[200] **A.g.e.**
[201] Raymond Dominick III, **The Environmental Movement in Germany: Prophets and Pioneers 1871-1971**, Indiana, Indiana University Press, 1992, s. 22.

Arndt'ın çevre- ırkçı milliyetçilik bağı, çevreye atfettiği değer ve önem açısından çevremerkezli yaklaşımın odağından oldukça uzaktır.

Arndt'ın ortaya koymuş olduğu çevrecilik anlayışının, milliyetçilikle sıkı bir ilişki içerisinde olması ve ekolojik hassasiyetin yalnızca Alman ırkı, vatanı ve kültürüyle sınırlanmış olması, onu hem gerçek anlamda çevrecilik yaklaşımlarından uzaklaştırmış hem de kendinden sonra ortaya çıkan, çevre ile ırk milliyetçiliğini bağdaştırma çabası içinde olan düşünce ve oluşumlara yaklaştırmıştır.

19. yüzyılın başlarında Arndt tarafından oluşturulan çevre anlayışı, çevrecilik ile milliyetçilik arasında düşünsel bir bağın kurulmasına ve filizlenmesine yol açmıştır. Bu tarihten sonra gerek teorik yaklaşımlarda gerek örgütsel oluşumlarda Ardnt'ın etkilerini görmek mümkündür.

1.2.2. Wilhelm Heinrich Riehl (06.05.1823 – 16.11.1897)

Çevrecilik-milliyetçilik bağını teorik düzlemde geliştiren isimlerden birisi de W.H.Riehl'dir. *Alan ve Orman* ile *Alman Halkının Doğal Tarihi* adlı iki eseriyle Riehl, Nazi Ekolojisi'ne giden yolun önemli kilometre taşlarından biri olmuştur. Arndt'ın öğrencisi ve söz konusu bağın önde gelen savunucularından ve teorisyenlerinden biri olmasına karşın Riehl, Arndt'tan daha çevreci bir noktada durmaktadır.

1853 yılında kaleme aldığı *Alan ve Orman* makalesinin temel argümanı, yaban dünyanın haklarının korunması gerekliliğidir.[202] Riehl'e göre "Ormanları sadece soğuk kış günlerinde odunsuz kalmamak için değil, insanların yaşam nabızlarının sıcak ve neşeli bir şekilde artması ve böylelikle Almanya'nın Alman

[202] Staudenmeier, **a.g.e.**, s. 6.

olarak kalabilmesi için korumalıyız."[203] Görüldüğü üzere Riehl yaban hassasiyetini dile getirirken, bunu milliyetçi bir yaklaşımla özdeşleştirmekten geri kalmamaktadır.

Endüstrileşme, kentleşme, liberal ve kozmopolit fikirlerin karşısında cephe alan Riehl, yağmalanmamış bir yaşam alanında, hiyerarşik bir düzenin olduğu, köylülerin öncülüğünde, sağlıklı bir toplum öngörmekteydi. Arndt'ın köycülük yaklaşımıyla paralel olarak Riehl, Alman ulusal yaşamının içsel yenilenmesinin ancak köylüler tarafından başlatılacağını düşünmekteydi.[204] Buna ek olarak, köylünün refahını da ormanların korunmasına bağlamaktaydı. Eserlerinde net bir şekilde ortaya koyduğu kırsal köylü değerlerinin yüceltilmesi ve modernizm eleştirileri Riehl'i tarımsal romantizmin ve şehirleşme karşıtlığının kurucusu ve o dönemki sembolü haline getirmiştir.[205]

Riehl'e göre kalkınma, yüzyıllardır tek taraflı bir şekilde ve koruma fikri göz ardı edilerek ön plana çıkarılmaktadır. *Alman Halkının Doğal Tarihi* adlı makalesinde Riehl, yaban yaşamının haklarının, tarımla beraber, kalkınmadan daha öncelikli olarak savunulması gerektiğini söylemektedir.[206]

Riehl'in doğa ile Almanlık kavramlarını ilintilendiren yaklaşımının ortaya çıkışından sonra, dönemin düşünürlerini önemli ölçüde etkilediği söylenebilir. Bunlardan birisi de 2. İmparatorluk döneminin önde gelen coğrafyacılarından Friedrich Ratzel'dir. Çevresel determinizm kavramının temellerini atan Ratzel,

---

[203] Wilhelm Heinrich Riehl, **Feld und Wald**, Stuttgart, 1857, s. 52'den aktaran Staudenmeier, **a.g.e.**
[204] Dominick, **a.g.e.**, s. 22.
[205] Klaus Bergmann, **Agrarromantik und Groβstadtfeindschaft**, Meisenheim,S.Glan and Hain, 1970, s. 38'den aktaran Staudenmeier, **a.g.e.**, s. 7.
[206] Wilhelm Heinrich Riehl, **Die Naturgeschichte des Deutschen Volkes**, s. 40'tan aktaran Dominick, **a.g.e.**, s. 23.

Riehl'in fikirleri ışığında, insan ile yaşadığı doğa arasındaki etkileşimi ele almıştır.[207] Ratzel'in katkısı, doğanın insanı şekillendirdiği için önemli görülmesi ve bu sebeple daha iyi insanlar ve arı ırk yaratmak için çevresel hassasiyetin artması fikrinin gelişmesi olmuştur.

Özetle Riehl'in görüşleri, etnik merkezli popülizm ve doğa mistisizmini birleştirme konusunda, Arndt'ın yaklaşımını bir adım öteye taşımıştır.[208] Bu görüşler, ilerde ayrıntılı ele alınacağı üzere, güçlü bir düşünsel hareket olan Völkisch Hareketi'ne dayanaklık etmiştir.

1.2.3. Johann Gottlieb Fichte (19.05.1762 – 27.01.1814)

Arndt ile beraber Almanlık bilincinin farkındalığını oluşturmak için çaba gösteren düşünürlerden biri olan Fichte, konuyla ilgili *Alman Ulusal Karakteri* adlı kitabı yazarak, ırksal saflığın, milli geleneklerin korunmasının önemine vurgu yapmıştır.[209] Alman kültürünün yabancı – özellikle Fransız- etkilerinden korunmasını ve kurtulmasını savunan dönemin entelektüellerinden birisi olan Fichte, Almancanın tüm dillerin atası olduğunu ileri sürerek, Alman dilinin ve kültürünün korunması için, bağımsız, egemen ve birleşmiş bir Alman devletinin gerekliliğini savunmuştur.[210]

Fichte'nin özgün fikirlerinden birisi de ulusu tanımlama biçimiyle ilgilidir. Fichte'ye göre Alman ulusu, bir devlet ulusu değil, kültürel bir ulustur[211]. Bir diğer deyişle Alman ulusunu birleştiren en temel öğe, Alman kültürüdür. Bu sebeple Fichte, kültürü korumayı bir zorunluluk olarak görmektedir.

---

[207] **A.g.e.**, s. 23.
[208] Staudenmeier, **a.g.e.**, s. 7.
[209] **A.g.e.**, s. 27.
[210] **A.g.e** s. 26.
[211] **A.g.e.**, s. 27.

Yukarıda ayrıntılı olarak ele alınan isimler, Alman ırkının özel bir ırk olması, Alman toprağının ve kültürünün yüceltilerek Romantik milliyetçilikle paralel olarak kutsanması gibi fikirlerin dile getirilmesi noktasında önemli katkılar sunmuşlardır. Alman çevresel değerlerinin, kültürünün, tarihinin olumlanması ve bunların ırkçı bir çerçeveden yapılması, çevrecilik ile ırkçılığın eklemlenmesi ve pratiğe dökülmesi sürecini net bir şekilde etkilemiştir. Buna ek olarak ırksal üstünlüğün gündeme gelmesiyle birlikte, yabancı düşmanlığı (xenophobia) toplumsal düzlemde kendisine destek bularak ilerde Nazi İdeolojisi'ne bu noktada ışık tutmuştur.

1.3. Ernst Haeckel'in Katkıları

Alman çevre koruma pratiğine ve Nazi Ekolojisi'ne kaynaklık eden isimlerden birisi de Ernst Haeckel'dir. Bu pratiğin tarihçesini kısaca ele almadan önce, Haeckel'in yaklaşımını incelemek çalışmanın sonraki kısımlarının daha iyi anlaşılması için elzemdir.

1.3.1. Ernst Haeckel ve Ekoloji

1867 yılında ekoloji terimini ilk kez kullanarak, ekolojinin bilimsel bir disiplin olmasında en önemli pay sahibi olan Haeckel, Alman çevre koruma tarihi, Völkisch Hareketi ve Nazi Ekolojisi için temel dayanak noktalarından birisini oluşturmaktadır. Monizm adını verdiği toplumsal Darwinci bir felsefe geliştiren Haeckel, Alman toplumunda büyük oranda kabul görmüş ve Evrim teorisinin yaygın hale gelmesinde etkili olmuştur.[212] Kurucusu olduğu Monizm akımını, 1906 yılında kurduğu Alman Monist Birliği ile temellendiren Haeckel, bu sayede ekolojik

[212] Staudenmeier, **a.g.e.**, s. 7-8.

bütüncüllüğü, ilerde incelenecek olan Völkisch Hareketi'nin toplumsal görüşleri ile birleştirmiştir.[213]

1.3.2. Ernst Haeckel ve Monizm

Nazi Ekolojisi ve Nasyonal Sosyalist ideolojiye çeşitli noktalardan temel oluşturduğu Monist felsefe, bütünün ve sistemin üstünlüğü ilkesini savunmaktadır. Monizm'e göre evrende var olan herşey bir bütüne bağlıdır. Bu bağlılık ortak ve kutsal bir güç ile sağlanmaktadır. Dolayısıyla evrendeki herşey bir bütünün parçasıdır.[214] Haeckel'e göre insan, bu bütünün parçası olarak, hayatta kalmak için çevresel bütünlüğe her açıdan adapte olmak ve uymak zorundadır.[215] Sistem, bütün, parçalar ve adaptasyon ile ilgili görüşleri Haeckel'in Darwinci felsefeden ne denli etkilendiğinin bir kanıtı sayılabilir.

Aynı Romantizm akımında olduğu gibi Monizm'de de, bilimsel devrim ve Aydınlanma'nın ortaya çıkardığı madde-ruh ayrımı ve topluma yabancılaşan insan konu edilmekte, insan ile içinde yaşadığı toplumun yeniden üretilmesi amaçlanmaktadır.[216]

Monizm'de doğa, insan ve ona ait olan sosyal, kültürel, politik, dinsel ve felsefi gerçeklikleri açıklamada bir tür sabit olarak ele alınmaktadır. Haeckel'e göre doğadan bağımsız olarak insan ve kültür tanımlanamaz. Bu sayede kültür, insan ve insana ait gerçeklikler doğa aracılığıyla tanımlanabilir.[217]

---

[213] Staudenmeier, **a.g.e.**, s. 8.
[214] Ernst Haeckel, **Monism as a Connecting Religion and Science**, London, Adam and Charles Black, 1895, s. 2.
[215] Daniel Gasman, **Haeckel's Monism and The Birth of Fascist Ideology**, New York, Peter Lang Publishing, 1998, s. 18-19.
[216] Bilgin, **a.g.e.**, s. 121.
[217] Gasman, **a.g.e.**, s. 17.

Darwinizm'den büyük ölçüde etkilenen Haeckel, bir zoolog olmasına karşın, Darwinizm'in sosyal, politik ve dini bir ideoloji olarak yayılmasına kendini adamıştır.[218] Haeckel'in bunu yaparkenki temel amacı ise, evrimsel doğa felsefesinin bulgularına dayanan, insan ilişkilerinde köklü bir kültürel devrimin gerçekleşmesidir.

Haeckel ile ilgili altı çizilmesi gereken noktalardan birisi de onun anti-semitizm ve ırkçılık bağlamında değerlendirilebilecek düşünceleridir. İlkel yaşamı savunan ve bunun sürdürülmesi gerektiğine inanan Haeckel, bu sayede bozulmamış ırksal özelliklere ve eğilimlere yeniden ulaşılabileceğini iddia etmektedir.[219] Yahudilerin modern toplumdaki çöküşün ve hastalıklı durumun temel kaynağını oluşturduğunu iddia eden Haeckel, onların toplumsal yaşamdan bir an önce çıkarılması gerektiğini savunmaktadır.[220] Monist felsefe içerisinde de gözlemlenen bu anti-semitist yaklaşıma sebep olarak Ernst Nolte, tek tanrıcı dinlerin yaratıcıları olarak Yahudilerin görülmesini göstermektedir.[221]

Irksal üstünlüğe inanan ve ırkların karışmasına kesin bir dille karşı çıkan Haeckel, kuzey ırklarını da pozitif bir ayrımcılıkla değerlendirmiştir[222]. Haeckel'e göre kuzey ırkları, diğer ırklardan bariz bir şekilde üstündür.

Irkçılıkla yoğrulmuş ulusalcılığı, 1. Dünya Savaşı'nın da etkisiyle Haeckel'i daha farklı bir kimliğe büründürmüş, Alman düşün dünyasında, hem Nasyonal Sosyalizm'e kaynaklık eden isimlerden hem de Almanya'nın en güçlü ırkçı, ulusalcı

---

[218] **A.g.e.**, s. 11.
[219] Ernst Haeckel, **The History of Creation**, London, Trench&Co., 1883, s. 183.
[220] Ernst Haeckel, **Monism as a Connecting Religion and Science**, s. 34-35..
[221] Ernst Nolte, **Three Faces of Fascism**, New York, Henry Holt&Co., 1966, s. 537-543.
[222] Staudenmeier, **a.g.e.**, s. 8.

ideloglarından birisi haline getirmiştir.[223] Nasyonal Sosyalizm'e temel oluşturan bir yaklaşımı temsil etmenin yanı sıra Haeckel, siyasi arenada görüşlerini tatbik etme fırsatı da bulmuştur. Öyle ki Haeckel, Nazi hareketinin doğuşunda kritik bir rol oynayan gizli Thule Derneği'ne üye olmuştur.[224]

Doğal yasalardan yola çıkarak ekoloji ile otoriter toplumsal görüşlerin eklemlenmesi açısından Haeckel, tarihsel bir rol oynamaktadır. Ulusların ve uygarlığın yaşamının doğadan ve organik hayattan kaynaklanan kurallarla belirlendiğini düşünen Haeckel'in ideolojik yaklaşımının temelinde, biyolojik sınıflamanın toplumsal alana dolaysız ve araçsız bir şekilde uygulanması yatmaktadır.[225] Buna ek olarak, Monist felsefe, doğayı temel alan yaklaşımıyla anti-hümanizmin sınırları içerisine girmektedir. Monizmin insan karşıtı niteliğini Gasman şu şekilde anlatmaktadır:[226]

> Monistlere göre, Avrupa burjuva uygarlığının en zararlı öğesi, insan düşüncesine iliştirilmiş, insanın varlığı, yetenekleri ve tekil rasyonel düşün dünyasının aracılığıyla dünyayı yeniden yaratacağı ve evrensel olarak daha uyumlu ve ahlaken adil bir toplumsal düzen kurabileceği fikridir. İnsanoğlu kozmozun ve doğanın inanılmaz güçlerinin bir parçası olarak görüldüğünde ve onlarla karşılaştırıldığında önemsiz bir yaratıktır.

---

[223] Daniel Gasman, **The Scientific Origins of National Socialism: Social Darwinism in Ernst Haeckel and the German Monist Leauge**, New York, Macdonald&Co., 1971, s. xvii.
[224]**A.g.e.**, s. 30.
[225] Staudenmeier, **a.g.e.**, s. 8.
[226] Gasman, **a.g.e.**, s. 34.

Anti-hümanizme ek olarak diğer monistler, ırkçılık ile Völkisch Hareketi'nin sanayileşme ve şehirleşme karşıtı görüşlerini harmanlayarak Monizm'e yeni bir boyut kazandırmışlardır.[227]

Monist akımın Haeckel'den sonraki en önemli ismi, biyolog Raoul France'dir. France doğal düzenin toplumsal düzeni belirlediğini savunan görüşleriyle ön plana çıkmıştır. Buradan hareketle de ırkların karışımına, doğal düzene uymadığı ve doğal olmadığı gerekçesiyle, karşı çıkmıştır. France bu görüşleriyle çağdaş ekolojistler tarafından, ekoloji hareketinin öncülerinden olduğu iddia edilerek alkışlanmıştır.[228]

Haeckel'in öğrencisi olan Ludwig Woltmann, Monist hareketin bir diğer önemli temsilcisidir. Woltmann, yalnızca toplumsal değil, iktisadi ve kültürel davranış kalıplarına da doğal düzen penceresinden bakarak yeni bir anlayış geliştirmiştir. Çevrenin saflığı ile ırkın saflığı arasında bağ kurmaya çalışarak, ekofaşizmin temel argümanlarını ortaya koymuştur. Sanayileşmeye net bir şekilde karşı olan Woltmann'a göre tarım toplumundan sanayi toplumuna geçiş, büyük kentlerin ortaya çıkışı ırkların bozulmasını, karışmasını hızlandırmakta ve Alman halkının tüm özelliklerini yok etmektedir.[229]

Görüldüğü üzere, Haeckel ve Monizm'in ortaya koyduğu görüşler, ırkçılığın, faşizmin gelişmesine öncülük etmiş, ekoloji ve çevresel kaygı ve hassasiyetler, faşist öncüllerle birlikte ele alınmıştır.

---

[227] Staudenmeier, **a.g.e.**, s. 9.
[228] **A.g.e.**
[229] George Mosse, **The Crisis of German Ideology: Intellectual Origins of the Third Reich**, New York, Grosset&Dunlap, 1964, s. 101.

1.3.3. Değerlendirme

Bu noktaya kadar kökenler çerçevesinde ele aldığımız isimler hem Nazi Ekolojisi'nin hem de Nazi İdeolojisi'nin şekillenmesinde önemli roller üstlenmiş düşünürlerdir. Arndt, Riehl, Jahn daha çok çevre ile ulusal değerlerin kaynaşması konusunda etkili olurken, Haeckel ise başta Nazi İdeolojisi'nin en temel dayanak noktalarından olan Sosyal Darwinizm yorumları olmak üzere bütüncüllük yaklaşımı ve Monizm felsefesini üreterek Nazi öğretisinin başlıca esin kaynağı olmuştur. Nazi Ekolojisi'ni teorik temelde biçimlendiren görüşler, sıkı bir Alman fanatikliği ve ırksal üstünlük iddiasıyla birleşerek, ilerleyen dönemdeki siyasal dinamikleri de aynı ölçüde şekillendirmiştir.

Nazi Ekolojisi'nin düşünsel kökenlerinin çevremerkezli düşünceyle hangi ölçüde örtüştüğü-ayrıştığı sorusu, maddeler halinde şu şekilde cevaplanabilir:

- Doğaya saygı, doğanın bir öğretici olarak görülmesi ve gerçeklik arayışında doğanın temel alınması iki yaklaşımda görülen ortak noktadır. Öyle ki doğa, insanmerkezli yaklaşımın ve mekanist görüşün tam aksine bir araç değil, kendisinden örnek alınacak bir öğretici olarak görülmektedir. Sosyal, politik, dini ve felsefi bütün gerçeklikleri açıklama konusunda doğayı temel alan Haeckel, doğaya atfedilen değeri açıklamada net bir örnek sunmaktadır. Ancak insanmerkezli yaklaşımdan ilk bakışta farklı bir nitelikte görülen bu anlayış çevremerkezli yaklaşımla ne derece uyuştuğu, aşağıda tartışılmaktadır.

- Romantizm akımı, hem çevremerkezli yaklaşımın hem de Nazi Ekolojisi'nin teorik anlamda temelini oluşturan görüşlerin en belirgin ortaklıklarındandır. Aydınlanma ve bilimsel devrim neticesinde deneyimlenen yeni toplumsal yaşam ve düzen karşısında, Romantizm akımı önderliğinde iki yaklaşım da yeni bir anlayış geliştirme isteği ve var olanın şiddetle eleştirisi içermektedir. Hem Arndt, Riehl gibi isimlerin endüstrileşme, rasyonalizm karşıtlıklarını hem de Haeckel'in Toplumsal Darwinizm yorumlarını bu çerçevede değerlendirmek mümkündür.
- İlkel ve yaban hayatın olumlanması bir diğer önemli ortak noktadır. Ele alınan bütün isimlerin şehirleşme karşıtı olması, kentleri Aydınlanma'nın ve mekanik görüşün bir yansıması olarak görmesi, bu isimleri kent karşıtlığına götürmüştür. Diğer yandan doğaya atfedilen değer ve kutsallık, onun bozulmamış, el değmemiş kesitlerine olan saygıyı da beraberinde getirmiştir. Alman tarihinde ormanların ulusal değerlerle birlite ele alınması da, yaban yaşamına saygıyı artıran bir diğer önemli etmendir. Çalışmanın ilk bölümünden da hatırlanacağı üzere çevremerkezli düşüncede kent karşıtlığı ve yaban hayatın yüceltilmesi, yaklaşımın en temel öncüllerindendir. Dolayısıyla yaban yaşamı her iki yaklaşımda da kritik bir niteliğe sahiptir.
- Aydınlanma ve mekanist görüş karşıtlığıyla paralel olarak, modern yaşama ve moderniteye olan eleştirel bakış açısı bir diğer ortak noktayı oluşturmaktadır. Her iki yaklaşımda da modernite karşıtlığı, yukarıdaki maddelerle birlikte ele alınmaktadır.

- Çevre sorunlarına karşı hassasiyet, her iki yaklaşımda da bir diğer ortak noktayı oluşturmaktadır. Ormanların tahribi, hava kirliliği, yaban doğanın bozulması gibi argümanlar altı çizilen konulardır.
- Çevresel değerlere yapılan yoğun vurgu ve bunlara karşı dile getirilen hassasiyetler, bir diğer ortak noktadır. Ancak, bu hassasiyeti tetikleyen olgu, doğaya ve bileşenlerine atfedilen içsel değerden ziyade, ulusal bilinç ve ulusal bütünlüktür. Bu sebeple, aşağıda ele alınacağı üzere bu ortaklık temele inildiğinde bir ayrışımı ortaya çıkarmaktadır.
- Çevremerkezli yaklaşımın analizi sırasında ayrıntılı olarak incelenen insan karşıtlığı olgusu, bir diğer ortak noktayı oluşturmaktadır. Haeckel'in Monist felsefe aracılığıyla tanımladığı bütüncüllük anlayışı, sistemi, onun parçalarından daha önemli bir yere koyan ve yücelten bir içeriktedir. Bu sayede insan, doğa karşısında önemsiz bir konuma indirgenmektedir.

İlk bakışta çevremerkezli yaklaşımla tamamen örtüştüğü izlenimini uyandıran söz konusu düşünsel yaklaşımlar, öncülleri aracılığıyla ayrıntılı bir şekilde incelendiğinde, farklı bir sonuca ulaşılmaktadır. Doğaya saygı, yaban yaşamın kutsanması, çevresel değer ve sorunlara karşı hassasiyet gibi temel ortaklık noktalarının tetikleyici faktörü, doğaya atfedilen içsel değerden ziyade, doğanın bileşenlerinin ulusal kimlik ve kültüre olan katkısıdır. Bir diğer deyişle, çevremerkezli yaklaşımda doğanın ve bileşenlerinin değeri, içsel değer kavramından hareketle tanımlanırken, Nazi Ekolojisi'nin teorik dayanaklarında doğa, milliyetçi çerçevede ifade ettiği değer üzerinden tanımlanmaktadır. Bu sebeple, ilk bakışta

tespit edilen bu ortaklık, aslında köklü bir ayrışmayı ifade etmektedir. Doğanın milliyetçilik çerçevesinde tanımlanması, doğrudan insanmerkezli bakış açısının sınırları içerisine giren bir argümandır.

Nazi Ekolojisi'nin düşünsel kökenlerinin, çevremerkezli yaklaşımın temel argümanları üzerinden değerlendirilmesi, çalışmanın temel varsayımlarından ilkinin aydıntılması hususunda önemli bir gerekliliktir. Yukarıda bahsedildiği üzere, Nazi Ekolojisi'nin teorik altyapısını oluşturan argümanlar, çevresel bir çerçeve yerine güçlü bir milliyetçi bakış açısı üzerinden gelişmiştir. Doğa, çevremerkezcilikten net bir şekilde farklı olarak, insansal bir durum ve kavram (milliyetçilik) üzerinden değer kazanmaktadır. Dolayısıyla Nazi Ekolojisi, teorik açılımları özelinde çevremerkezli yaklaşımla bir paralellik değil köklü bir karşıtlık barındırmaktadır. Doğanın bileşenlerinin milliyetçilik bağlamında ifade ettiği değer üzerinden tanımlanması, insanmerkezli yaklaşımın araçsal niteliği ile tam bir örtüşme içerisindedir. Çevremerkezli yaklaşımın en temel etik açılımı üzerinde ortaya çıkan bu ayrışma, Nazi Ekolojisi'nin düşünsel zeminde çevremerkezcilikle aynı istikamette gelişmediğini ve aynı paydada olmadığını gözler önüne sermektedir.

Nazi Ekolojisinin teorik açılımlarıyla çevremerkezli yaklaşım arasındaki bir diğer ayrışma, çevresel hassasiyetin içeriğiyle alakalıdır. Arndt ve Riehl gibi düşünsel kökenleri oluşturan isimlerin argümanlarına bakıldığında çevrecilik vurgusundan daha yoğun bir muhafazakârlık anlayışı ortaya çıkmaktadır. Köylü değerlerinin yüceltilmesi, yaban yaşam hassasiyetinin köy değerleri üzerinden ifade edilmesi, modern hayat tarzının eleştisi konuları, çevre ekseninden ziyade, muhafazakâr bir kaygı çerçevesinde ele alınmaktadır. Bu sebeplerle, hem etik anlayış

hem de çevreye atfedilen değer/hassasiyet açısından Nazi Ekolojisi'nin düşünsel kökenlerinin, çevremerkezli eksenden uzak bir konumda olduğu ortaya çıkmaktadır.

Romantizm akımıyla paralellik, mekanist görüş, Aydınlanma, materyalizm ve rasyonalizm karşıtlığı gibi konular ise iki yaklaşımda da mevcut olan temel ortaklıklar olarak nitelendirilebilir. Aydınlanma ve mekanist görüşün ürettiği ve biçimlendirdiği toplumsal düzenden kaçış, endüstrileşme, şehirleşme karşıtlığı ve yeni bir düzen anlayışı da iki yaklaşımda da savunulmaktadır. Haeckel'in Monist felsefesi, Darwinizm'den etkilenerek ortaya koyduğu fikirler ve bütüncüllük anlayışı da çevremerkezli yaklaşımla örtüşen önemli argümanlardır. Ancak bunlar, düşünsel kökenleri çevremerkezli yaklaşımla birebir örtüştürmeye yeterli olmamaktadır. Hatta yukarıda ele alındığı üzere, iki yaklaşımın ayrışma noktaları incelendiğinde görülecektir ki, düşünsel kökenlerin etik yaklaşımı ve doğa anlayışı tamamen insanmerkezli bir bakış açısının ürünüdür.

Çalışmanın bundan sonraki kısmında, Nazi Ekolojisi'ne teorik açıdan kaynaklık eden görüş ve yaklaşımların pratik düzleme yansıması süreci ele alınacaktır. Çevresel hassasiyetin, doğa korumacılığının ve milliyetçi görüşlerin bir arada değerlendirildiği oluşumlar ayrıntılı bir şekilde değerlendirilerek Nazi Ekolojisi'ne giden yolda oynadıkları roller aydınlatılmaya çalışılacaktır.

2. NAZİ EKOLOJİSİNİN KÖKENLERİNİN PRATİĞİ

2.1. Wandervögel[230] Hareketi

19. yüzyılın ikinci yarısında Almanya'da popülerlik kazanan doğa koruma çalışmaları hem devlet hem de sivil toplum örgütlenmeleriyle yeni bir boyut

[230] Kelime, 'göçmen kuşlar' anlamını taşımaktadır.

kazanmıştır. Bu örgütlenmelerden birisi, 1901 yılında kurulan Wandervögel Hareketi'dir. Alman tarihine atfedilen saygınlık ve hasret çerçevesinde yükselen Hareket, miliyetçi duygularla bezenmiş bir doğaya dönüş hareketi olarak tanımlanabilir. Bir üniversitesi öğrencisi olan Herman Fölkersamb tarafından kurulan oluşum, kısa sürede Almanya'nın en etkin gençlik hareketi haline gelmiştir.[231]

Romantizm, doğa felsefeleri, doğa mistisizmi, nedensellik ve rasyonalizm karşıtlığı, endüstrileşme ve kentleşme eleştirilerinin bir sentezine ev sahipliği yapan bu Gençlik Hareketi,[232] aynı zamanda Alman milliyetçiliği ve anti-semitik görüşleri de savunan bir yapıdadır. Bu milliyetçi ve Yahudi karşıtı bakış açısının etkisiyle hiçbir Yahudi üyeliğe kabul edilmemiş ve buna ek olarak 'daha çok Alman olmalıyız!' sloganı hareketin en temel görüşlerinden birini oluşturmuştur.[233]

Wandervögel Gençlik Hareketi'ni derinden etkileyen ve belirgin bir şekilde ekolojik bilincin oluşmasına ön ayak olan isimlerin başında Ludwig Klages gelmektedir.[234] Klages'in en önemli çalışması olan *İnsan ve Dünya* makalesi, hem Alman çevre hareketi hem de tepkisel ekoloji açısından önemlidir.[235] Söz konusu makale, Gençlik Hareketi'nin argümanlarını açıklamada olduğu kadar çağdaş ekolojik yaklaşımlarının temel savlarını barındırması açısından son derece özgün bir niteliktedir. Öyle ki makalede;

- Türlerin artan bir şekilde hızlanarak kaybolması
- Küresel ekosistem dengesine yapılan müdahaleler

---

[231] **http://histclo.com/youth/youth/org/nat/ger/wander.htm** (10.08.2013).
[232] Peter Pulzer, **Germany 1870-1945: Politics, State Formation and War**, Oxford-New York, Oxford University Press, 1997, s. 54.
[233]**A.g.e.**, s. 81.
[234] Staudenmeier, **a.g.e.**, s. 11.
[235] **A.g.e.**

- Ormansızlaşma
- Yerli insan ve habitatların yok edilmesi
- Şehirlerin yayılıp genişlemesi
- İnsanların doğaya giderek yabancılaşması
- Hristiyanlık, Kapitalizm eleştirisi
- Ekonomik faydacılık eleştirisi
- Gereksiz tüketim eleştirisi
- Kalkınma ideolojisi eleştirisi

gibi konular ayrıntılı bir biçimde ele alınmaktadır.[236]

Klages makalesinde doğal çevrenin yok oluşu ile kültürel çöküşün siyasi eleştirisini bir arada ele alarak, modern toplumun hastalığının kapitalizmle birlikte rasyonalizm olduğu görüşünü ileri sürmektedir. Makale yukarıda sıralanan eleştirilerin odak noktası olarak ilerleme anlayışını göstermektedir. Bir başka ifadeyle makale, insan-doğa ilişkisinin dönüşümü, kültürel bozulma, faydacılık gibi temel sorunların ana sebebi olarak ilerleme anlayışını ve bunu destekleyip aynı yönde gelişen uygarlık ve kapitalizmi, söz konusu siyasi eleştirinin merkezine koymaktadır. Klages'in rasyonel düşünceyi de yargılayan bu bakış açısı, aklı tamamen devreden çıkararak toplum-doğa ilişkisinin rasyonel bir şekilde kurgulanmasının önünü tıkamakta ve faşizmi meşrulaştıran bir niteliğe bürünmektedir.[237]

---

[236] Ludwig Klages, "Man and Earth," **http://www.revilo-oliver.com/Writers/Klages/Man_and_Earth.html**, (10.05.2013).
[237] Staudenmeier, **a.g.e.**, s. 11-12.

Klages ekolojik açıdan bu denli çağdaş bir yaklaşım geliştirmesine karşın, tıpkı Arndt, Riehl, Haeckel örneklerinde olduğu gibi aşırı muhafazakar ve anti-semitik bir düşünce yapısındadır. Hatta Faşist felsefenin gelişim yolunu açtığı gerekçesiyle Klages, Hitler Dönemi için entelektüel bir arabulucu olarak tanımlanmaktadır.[238]

Wandervögel Hareketi'ni derinden etkileyen ve çevrecilikle faşizm arasındaki köprünün kurulmasına ön ayak olan isimlerden biri de filozof Martin Heidegger'dir.[239] Heidegger'in öne çıkan argümanlarını şu şekilde özetlemek mümkündür;[240]

- Teknoloji karşıtlığı
- İnsanmerkezli hümanizm eleştirisi
- Yerellik ve anayurt kavramlarına verilen önem
- Endüstriyel üretimin dünyayı kirlettiğine ilişkin görüşler
- İnsanın içinde yaşadığı doğaya tahakküm altına almaya çalışmasını eleştiri
- Doğanın korunup kollanması gerekliliği

İlk bakışta çevre ile ilgili son derece hassas bir bakış açısına sahip olduğu görülen Heidegger, milliyetçilik söz konusu olduğunda tehlikeli bir noktada durmaktadır. Yalnızca ürettiği argümanlarla değil, siyasal arenadaki faaliyetleriyle de Nazi Partisi'ne ve ideolojisine katkı sunan Heidegger, hem Alman anavatanı (Heimat) vurgularıyla hem de anti-semitik argümanlarıyla Wandervögel Hareketi'ni ve sonrasında Nazi Dönemi'ni önemli ölçüde etkilemiştir. Günümüzün insan karşıtı

---

[238] Mosse, **The Crisis of German Ideology: Intellectual Origins of the Third Reich**, s. 211.
[239] Staudenmeier, **a.g.e.**, s. 12.
[240] Martin Heidegger, **Being and Time**, Translated by Joan Stanbaugh, Albany, New York, State University of New York Press, 1996'dan aktaran Bilgin, **a.g.e.**, s. 128.

düşüncelerinin ekoloji kisvesi altında kullanılmasında Heidegger'in katkısı yadsınamaz boyuttadır.[241]

Romantizm, aşırı milliyetçi görüşler, doğa felsefesi, çevresel hassasiyet, Aydınlanma ve onun şekillendirdiği toplumsal düzene başkaldırı, yeni bir arayış ekseninde gelişen Wandervögel Hareketi, pratikte daha romantik bir zemine kayarak örgütsel bir ayaklanma gerçekleştirememiştir. Buna sebep olarak Hareket'in toplumda bir etki bırakacak değişikliklerin kaynağını siyasal araçlardan ziyade bireyin güçlendirilmesinde aramasını göstermek yerinde olacaktır.[242]

Wandervögel Hareketi, seçtiği tepki gösterme biçiminde yanılırken, bir yandan da faşizmin politik olmayan destekçiliğine sürüklenmiştir. Öyle ki, Hareket'in birçok üyesi ilerleyen yıllarda Nazi örgütlenmelerine katılmıştır.[243]

2.2. II. İmparatorluk Dönemi Doğa Koruma Pratiği (1871-1918)

Alman çevre koruma pratiği, II. İmparatorluk (II. Reich) Dönemi'nde, gerek tarihsel sürecin içerisinde evrilen çevre yaklaşımları gerekse dönemin hızla değişen dinamikleri üzerinden gelişimini sürdürmüştür. Artan şehirleşme, endüstrileşme, enerji ve ham madde ihtiyaçları çevre üzerinde baskı kurarak söz konusu pratiklerin şekillenmesinde başlıca rolü üstlenmiştir. Bu kısımda, 1871-1918 yılları arasında çevre koruma politikaları ve çalışmaları ele alınarak Nazi Ekolojisi'yle potansiyel bağları aydınlatılmaya çalışılacaktır.

II. Reich dönemindeki çevre koruma çalışmalarının en temel ortak endişesi, doğa tahribatının ciddi boyutlara ulaşması konusu olduğu söylenebilir. Bu endişe tam da Nazi Ekolojisi'yle paralel bir şekilde, çevrenin bütün bileşenlerinin

---

[241] Michael Zimmermann, "Rethinking the Heidegger-Deep Ecology Relationship," **Environmental Ethics**, Vol. 15, No.3, Fall, 1993, s. 224.
[242] Walter Laqueur, **Young Germany: A History of The German Youth Movement**, New York, Transaction Publishers, 1984, s. 41.
[243] Staudenmeier, **a.g.e.**, s. 10.

korunmasından ziyade, Alman kimliği açısından ifade ettiği anlam üzerinden gelişmektedir. Öyle ki, kültürel bozulmanın önlenmesi, Alman ulusunun dirliğinin korunması, dönemin çevresel hassasiyetlerinin bilinçaltını oluşturmaktadır. Ancak çevre koruma pratiğinin tümünü bu şekilde sınıflandırmak yanlış olacaktır. Romantizm'le paralel olarak, doğanın estetik ve ilham verici yanları, insan ruhuna kattığı olumlu özellikler de dile getirilen noktalardır. Bunlara ek olarak, çevremerkezli düşünce paralelinde doğa yaklaşımları ve pratiklerine rastlamak da mümkündür. Aşağıda ayrıntılı olarak ele alınacağı üzere, dönemin çevre anlayışı, çok boyutlu ve karmaşık bir yapıdadır.

Dönemin öne çıkan çevre sorunlarından ilki, endüstrileşmenin etkisiyle yoğunlaşan ormansızlaşma ve bunun beraberinde getirdiği orman koruma çalışmalarıdır. 19. yüzyılın ikinci yarısında hem ormancılık hem de orman koruma açısından diğer ülkelerin açık ara önünde olan Almanya, II. İmparatorluk Dönemi'ndeki muhafazakâr ormancılık politikaları sayesinde yaklaşık 400 bin hektarlık bir orman varlığıyla 20. yüzyıla girmiştir. Öyle ki bu rakam Britanya'nın aynı dönemdeki orman alanlarının 5 katına denk gelmektedir.[244]

Ormancılık ve orman koruma anlayışının bu denli ciddi ve profesyonel boyutlara ulaşması şüphesiz ki tarihsel arka planın gücüyle ve ormana atfedilen değerin materyalist boyutun ötesinde olmasıyla doğrudan ilişkilidir. Ancak ormanların etnik ve ulusal bir sembol olarak görülmeye başlandığı dönemde olduğu gibi II. İmparatorluk Dönemi'nde de orman koruma anlayışının çevremerkezli bir zemine oturduğunu söylemek mümkün değildir.

[244] Dominick, **a.g.e.**, s. 20.

II. İmparatorluk Dönemi'nde çevre koruma politikalarını tetikleyen etmenlerden belki de en önemlisi hava kirliliğidir. Endüstrileşme ve şehirleşmeyle birlikte yükselişe geçen ve tehlikeli boyutlara ulaşan hava kirliliği, insan sağlığını doğrudan etkilemeye başlamıştır. Bunun yanında 1870-1900 yılları arasında Alman nüfusu %50 artmış, 1870'te 1/3 olan kentleşme oranı 1900 yılında 2/3'e yükselmiştir.[245] Bu sebeple hava kirliliğiyle ilgili önlemler hayata geçirilmiştir.

Dönemin çevre politikaları ve yaklaşımları açısından göze çarpan bir diğer niteliği, doğaya yabancılaşma kavramı üzerinde durulmasıdır. Doğanın algılanış biçimi açısından II. İmparatorluk Dönemi son derece kritik bir dönüm noktasını oluşturmaktadır. İnsan-doğa ilişkisinin tahakküme varan orantısızlığından yola çıkan çeşitli düşünürler, doğal çevrenin kötüye kullanılması sonucu insanın doğaya yabancılaştığını ileri sürmüşlerdir. Bu isimlerden birisi de Oswald Spengler'dır. Batı'nın Düşüşü (Decline of the West) adlı eserinde Spengler, dinamik ve mutlu eski dönem ile yapay ve sefil 20. yüzyılı karşılaştırmıştır.[246] Spengler'a göre kentler şekilsiz bir şekilde her yana taşan kitlelerden oluşmakta ve kırsal alanı aşındırarak çürütmektedir.[247]

Kültürel yozlaşma sorununa Spengler'dan daha önce değinen Paul de Lagarde ise, çözüm olarak doğaya dönüşü sunarak özgün bir noktada durmaktadır. Almanya'nın karşılaştığı sıkıntılar de Lagarde'a göre medeniyetin sunduğu yaşamın yerine doğaya dönüşü tercih ederek çözülebilecektir. Bir diğer deyişle, varlığımızın kaynağı olan ve mirasçı yerine doğal atalar olduğumuz dağlara dönmek, de

---

[245] **A.g.e.**, s. 17.
[246] **A.g.e.**, s. 19.
[247] Oswald Spengler, **Decline of the West**, Oxford-New York, Oxford University Press, 1991, s. 100-102.

Lagarde'ın Aydınlanma ve bilimsel devrimler tarafından şekillendirilen modern yaşam tarzına tercih ettiği çözümüdür.[248]

Dönemin sunduğu materyalist doğa algılayışına getirilen itirazlardan birisi de Ernst Rudorff tarafından, teknoloji karşıtlığı çerçevesinden yapılmıştır. Rudorff Almanya'nın bozulan doğasına atıfta bulunarak, ülkenin güzel dağ ve ırmaklarının, doğal hazinelerinin endüstriyel sömürü ve teknolojik ilerleme kaygıları sonucu harap olduğunu ileri sürmektedir.[249] Rudorff'u pratik zemine yönelten ise Alman Anavatanı Koruma Ligi (German Leauge of the Protection of the Homeland) oluşumunun kuruluş manifestosunu kaleme alması olmuştur. Söz konusu manifestonun amaçları; el değmemiş yaban doğanın, geleneksel Alman yaşam tarzının ve mimarisinin, hasar görmüş kale ve katedrallerin, geleneksel kıyafet ve şarkıların korunması gibi çevresel bileşenlerin kültürel değerleri vurgulayan bir şekilde ele alınmıştır.[250]

Görüldüğü üzere, milliyetçilik eksenindeki kaygı ve amaçlar, doğanın bileşenleriyle (özellikle yaban doğa ve kültürel değerler) birlikte ele alınarak, dönemin siyasal, kentsel ve sosyal sorunlarına dair çözüm yolları aranmaktadır. Ancak II. İmparatorluk Dönemi'ndeki politikalar (özellikle demiyolu inşası), pratik düzlemde çevresel kaygılarla paralellik taşımaktadır. Örneğin 1880 yılında Drachenfels'de yapılması planlanan demiryolu hattını protesto için Rudorff, "On The Relationship of Modern Life" adlı bir makale yayınlamıştır. Aynı kaygıları Alman Anavatanı Koruma Ligi adlı oluşumda görmek de mümkündür. Bu oluşum yalnızca demiryolu yapımına değil, yaban doğa içerisinde yapılan otellere ve turist çekme

---

[248] Fritz Richard Stein, **The Politics of Cultural Despair**, California, University of California Press Ltd., 1974, s. 32.
[249] Dominick, **a.g.e.**, s. 20.
[250] **A.g.e.**, s. 21.

amaçlı politikalara karşı çıkmıştır.[251] Ancak çevremerkezli yaklaşımla paralel olarak nitelendirebileceğimiz bu çevresel kaygı ve itirazların siyasi alana yansıdığı söylenemez. İlerde irdeleneceği üzere Nazi Dönemi, çevre bileşenlerini içsel değer çerçevesinden algılama ve bu bağlamda politika sunma açısından yetersiz kalmıştır. Özetle, II. İmparatorluk Dönemi çevre koruma pratiği, ağırlıklı olarak insanmerkezli önlem ve politikalar (hava kirliliği, estetik kaygısı, ormansızlaşma gibi) içermesine karşın; insan-doğa ilişkisine tahakküm ve yabancılaşma kavramları üzerinden açıklaması, Aydınlanma ve onun dizayn ettiği sosyal dinamiklere karşıtlık, yaban yaşamına övgü gibi noktalarda insanmerkezli çerçevenin dışına çıkmaktadır. Dolayısıyla söz konusu dönemin çevre konusundaki pratiklerinin bazı noktalarda çevremerkezli eksene paralel olduğunu söylemek mümkündür. Ancak Nazi Dönemi'nin ekolojik politikalarının doğa ve onun bileşenlerinden ziyade, insan ve fayda kavramları üzerinden gerçekleştiği gerçeği, ilerleyen bölümlerde ayrıntılı olarak ele alınacaktır.

2.3. Völkisch[252] Hareketi

Aydınlanma, yeni toplumsal anlayış, endüstrileşme, şehirleşme, Romantizm, ırkçılığa varan ulusalcılık, anti-semitizm gibi akım ve yaklaşımların şekillendirdiği Alman toplumu ile Nasyonal Sosyalist düşünce arasındaki köprüyü hem düşünsel hem pratik açıdan kuran Völkisch Hareketi, siyasal ve sosyal arenada etkili olmuş ve Nazi politikalarının toplum nezdinde meşruiyetinin kazanılmasında büyük rol oynamıştır.

Völkisch Hareketi'nin düşünsel temeli, Arndt ve Riehl'in altını çizdiği etnik popülizm ve doğa mistisizminden oluşmaktadır. Özellikle 19. yüzyılın ikinci

---

[251] **A.g.e.**, s. 26-27.
[252] Kelime, Almanca Volk (Halk) kelimesinden türemiştir. Etnik, ulusal anlamı taşımaktadır.

yarısında olgunluğa erişen Hareket, moderniteye bir başkaldırının sembolü haline gelerek halk tarafından büyük ilgi görmüştür.[253] Arndt ve Riehl'in vatanı korumak ve kutsamakla doğayı korumayı eş gören yaklaşımlarının teorik temelini oluşturduğu Völkisch Hareketi, kentleşme, endüstrileşme ve modernitenin getirdiği tüm toplumsal yenilikleri ateşli bir şekilde eleştirmektedir. Bu isimlerin yanında Hareket'in teorik altyapısına katkı sunan diğer düşünürler Paul de Lagarde (1827-1891), Julius Langbehn (1851-1907) ve Houston Stewart Chamberlain (1855-1927) dir.[254]

Völkisch Hareketi'nin amacı, doğayla tarihsel açıdan barışık ve onun içinde doğmuş, kozmik yaşam ile uyum içinde olacak bir toplumun inşasıdır.[255] Michael Hughes, Hareket'in temel niteliklerini şu şekilde sıralamaktadır:[256]

- Kırsal yaşamın kutsanması
- Tarihi kahraman ve askerlere aşırı sevgi
- Alman geçmişinin romantikleştirilmesi
- Modernite ve gelişmenin reddi
- Gelecek hakkında derin kötümserlik
- Yabancılara ve diğer ırklara karşı düşmanlık

Toplumun yabancılaşmasını, köklerinden koparılmasını ve çevresel yıkımı temel sorunlardan sayan Völkisch Hareketi, bunlara sebep olarak modernleşmenin yanında rasyonalizmi, kozmopolitanizmi ve şehir uygarlıklarının oluşmasını da göstermektedir.[257]

---

[253] Staudenmeier, **a.g.e.**, s. 7.
[254] Bilgin, **a.g.e.**, s. 119.
[255] Mosse, **The Crisis of German Ideology: Intellectual Origins of the Third Reich**, s. 29.
[256] Hughes, **a.g.e.**, s.142.
[257] Staudenmeier, **a.g.e.**, s. 7.

O güne kadar artık geleneksel hale gelmiş olan Alman anti-semitizmi, Völkisch Hareketi içinde de kendisine yer bulmuştur. Bu sayede anti-semitizm, yayılma ve sonraki yüzyıla daha yoğun bir destekle yansıma fırsatı bulmuştur. Almanların sanayi uygarlığına ve şehirlerde yaşamaya mahkum olmasına sebep olarak Yahudileri gören bu oluşum, aynı zamanda çözüm oluşturabilecek bütüncül bir anlayışın arayış içinde olmuştur.[258]

Sanayi kapitalizminin ve şehirleşme olgusunun ortaya çıkışıyla hem düşünsel hem pratik açıdan sancılı günler geçiren Alman toplumunun durumu Völkisch Hareketi'yle örgütsel bir düzleme kaymış, sonrasında ise bu oluşum daha da ivme kazanarak Nazi Dönemi'nin radikal politika ve açılımlarına güç katmıştır. Dönemin sosyo kültürel ve siyasal şartlarından bir kaçışın ifadesi olan Hareket'in düşünürleri toprağa, basitliğe ve doğanın saflığı ile uyumlu bir bütünselliğe geri dönmeyi tavsiye etmektedir.[259] Bu tavsiye Hareket'e tarihsel bir derinlik kazandırmaktadır.

19. yüzyıl ile 20. yüzyıl arasında çok güçlü bir köprü vazifesi gören Völkisch Hareketi, Romantik akımı, anti-semitizmi, modernite ve Aydınlanma karşıtlığını, bir yüzyıldan ötekisine taşımıştır. Bu sayede Almanya'daki modern ekolojinin ortaya çıkışı, şiddetli ulusalcılık, mistisizmle harmanlanmış ırkçılık, çevreci yönelim ve hassasiyetler arasındaki bağı tamamlayan son halka ortaya çıkmıştır.[260] Bu bağ, ileriki kısımlarda inceleneceği üzere, Nasyonal Sosyalizm'in doğa ve ulusalcılık anlayışlarını şekillendirmiş ve Nazi Ekolojisi'ni derinden etkilemiştir.

---

[258] Lucy Dawidowicz, **The War Against the Jews, 1933-1945**, New York, Bantam Books, 1975, s. 61-62.
[259] Staudenmeier, **a.g.e.**, s. 7.
[260] **A.g.e.**

2.4. Değerlendirme

Nazi Ekolojisi'nin kökenlerinde pratiğinde de, düşünsel kökenlerde olduğu gibi, rasyonalite, modernite, endüstrileşme ve kent karşıtlıkları, var olan toplumsal düzene başkaldırı ve yeni bir düzen arayışı söz konusudur. Bu dönemde çevresel hassasiyetleri tetikleyen faktörler ise temelde yine insanmerkezli bir nitelik taşımaktadır.

Çevre koruma anlayışı ve çevreye atfedilen değer, Alman ulusunun dirliğinin, kültürünün ve geleneklerinin korunması noktasından hareketle tanımlanmaktadır. Bu sebeple, Nazi Ekolojisi'nin kökenlerinin pratiği -düşünsel kökenlerde olduğu gibi- çevremerkezli yaklaşımdan farklı olarak, milliyetçilik çerçevesinde bir çevresel hassasiyet anlayışı sunmaktadır.

Romantizm akımının etkisiyle gelişen doğa hayranlığı, yaban yaşama saygı, yabancılaşma karşıtlığı gibi olgular bu dönemde dile getirilmesine karşın, söz konusu pratiklerin özünde içsel değerden tamamen farklı bir eksende, Alman ulusunun anavatanının 'kutsallığı' yatmaktadır. Bu sebeple, incelenen pratik yansımalar (Wandervögel Hareketi, II. İmparatorluk Dönemi doğa koruma pratiği ve Völkisch Hareketi) çevremerkezli yaklaşımın açılımlarıyla net bir zıtlık oluşturmaktadır.

3. NAZİ İDEOLOJİSİ VE EKOLOJİ

3.1. Weimar Dönemi (1919-1933)

1918 yılında Kaiser'in devrilmesiyle parlamenter demokrasiye geçen Almanya'nın, Nazi politik oluşumunun iktidara geldiği 1933 tarihine kadarki süreci Weimar Dönemi olarak adlandırılmaktadır. Weimar Dönemi, uygulanan ve uygulanmayan politikalarla, ekonomik, sosyal ve kültürel şartların durumuyla, çevre konusunda devlet ve sivil toplum örgütlerinin bakış açısıyla, çevresel tahribat

hususunda geliştirilen yaklaşımlarla Nasyonal Sosyalizm'in Almanya deneyiminin ve iktidara geliş serüveninin kilometre taşlarından birisidir. Bu sebeple söz konusu dönemin kısaca aydınlatılması, Nasyonal Sosyalist öğreti ve Nazi Dönemi'nin kapsamlı bir şekilde kavranılması bakımından önemlidir.

Weimar Dönemi'ni önemli kılan ilk boyut parlamentonun çevre konusundaki yasal adımıdır. Doğa korumacılığı belki de ilk kez bir ülkenin anayasasında yer alarak yasal zorunluluk temeline oturmuştur. Öyle ki, Weimar Anayasası'nın 150. maddesi "tarihi ve doğal anıtlar ile yaban doğa devletin gözetimi ve koruması altındadır" hükmünü taşımaktadır.[261]

Weimar dönemi doğa korumacılığı ve çevresel hassasiyetler açısından olumlu bir başlangıç yapmış görünmesine karşın, ilerleyen yıllarda bu izlenim aksi yönde gelişim göstermiştir. Buna neden olarak tek bir olguyu işaret etmek yanlış olsa dahi, dönemin ekolojik hareketinin tepkisi ilk olarak, anayasal güvence altına alınmasına rağmen çevre korumasıyla ilgili yasal ya da politik başka bir adımın atılmamış olmasıyla ilgilidir. Bir diğer deyişle, ciddi biçimde örgütlenmiş çevre gruplarının tüm çabalarına karşın, iktidarın bu taleplere kayıtsız kalması, hükümetle ilgili izlenimleri olumsuz niteliğe büründüren en temel sebeptir. Örneğin, 1925, 1927, 1929 ve 1931 yıllarında, anayasadaki 150. maddenin daha kapsamlı bir şekilde ele alınarak ayrı bir yasal düzenleme oluşturulması talebiyle toplanan ulusal kongreler sonuçsuz kalmış ve iktidar konuyla ilgili söz konusu oluşumları tatmin edecek herhangi bir adım atmamıştır.[262]

Weimar Dönemi'nin endüstrileşme konusundaki tavrı, çevre korumacıları rahatsız eden ikinci bir husustur. 1920-1930 yılları arasında gözlemlenen kentleşme

---

[261] Dominick, **a.g.e.**, s. 82.
[262]**A.g.e.**, s. 85.

ve sanayileşme adımlarının özellikle kırsal alan ve Alman kültürü üzerindeki etkileri, iktidara karşı muhalefeti güçlendiren bir etmen haline gelmiştir.[263]

Dönemin önde gelen düşünürlerinden ve aktivistlerinden Ernst Tiedge'nin[264] konuyla ilgili görüşleri incelendiğinde, Weimar Cumhuriyeti'ne çevreci gruplardan gelen muhalefet daha net bir şekilde anlaşılmaktadır. Çevresel bozulmanın ulusal karakteri de olumsuz yönde etkileyeceğini iddia eden Tiegde'e göre, çevresel bozulmanın kaynağı, savaş gibi dış etkenler olduğu kadar, Alman halkının doğaya yabancılaşmasıyla da ilgilidir. Tiedge gibi dönemin diğer pek çok düşünürü (Konrad Guenther gibi) de kültürel yabancılaşmanın çevre üzerinde olumsuz etkilerini, endüstrileşme ve şehirleşme olguları çerçevesinden değerlendirerek Weimar dönemine eleştirel bir bakış açısıyla yaklaşmışlardır.[265]

Völkisch Hareketi'nin milliyetçilik ve Almanlık ile ilgili görüşleri paralelinde gelişen düşünsel yaklaşımlar Weimar Dönemi'nde de kendisine yer bulmuştur. Yukarıda değinildiği üzere, çevresel tahribatla kültürel bozulma arasında bağlantı kuran Tiedge, Guenther gibi düşünürlerin yanı sıra, Almanya'nın kültürel ve çevresel açıdan geri gidişini yabancı unsurların etkisiyle açıklayan düşünürler de mevcuttur. Örneğin Walter Schoenichen, yabancı kültürlerin ve uluslararasıcılığın (internationalism) Alman karakteri ve bilincini kötü yönde etkilediğini ileri sürmektedir.[266]

Schoenichen'in altını çizdiği yabancı kültürlerin Alman kültürü üzerindeki yıkıcı etkisiyle ilgili görüşler, geniş kitleler üzerinde büyük yankılar uyandırmıştır. Modernite, şehirleşme ve rasyonalizm karşıtlığıyla birlikte bu görüşler ırkçılık ve

---

[263] Thomas M. Lekan, **Imagining The Nation in Nature: Landscape Preservation and German Identity 1885-1945**, Massachusetts, Harvard University Press, 2004, s. 101.
[264] Tiedge, Rehn Bölgesi Milli Anıtları ve Anavatanı Koruma Derneği üyesidir.
[265] Lekan, **a.g.e.**, s. 112.
[266] **A.g.e.**, s. 146.

üstün ırk olma düşüncesinin toplumsal boyutta yayılmasına ön ayak olmuştur. Hatta dönemin muhafazakâr grupları çevresel bozulmayı Alman topraklarında yaşayan yabancı ırklara bağlamış, yaşadıklarının aynı zamanda kültürel bir kriz olduğunu ileri sürmüşlerdir.[267]

Bu tehlikeli bağdaştırmalar 1920 yılında kurulan Nasyonal Sosyalist Alman İşçi Partisi'nin ve Nazi Hareketi'nin, Weimar Dönemi'nden başlayarak hem ideolojik açıdan hem de siyasal pratikler açısından güçlenmesini tetiklemiştir. 1925-1930 yılları arasında NSDAP üye sayısının 30 kattan fazla artarak 27.000'den 850.000'e çıkması dikkat çekicidir.[268]

Weimar Cumhuriyeti'nin doğa korumacılığı konusundaki bu kayıtsızlığına rağmen, Alman doğa korumacılığı hareketi çağının ilerisinde bir bilinçle çalışmalarını sürdürmüştür. Özellikle Kan ve Toprak mistisizminin etkisiyle, çevreyi korumakla ulusal bilinci ve değerleri korumaya aynı çerçevede değerlendiren düşünür ve oluşumlar, Weimar Dönemi'nde de aynı düşünsel istikameti kullanmışlardır. 1923 yılında Alman Ormanlarını Koruma Derneği'nin üye toplama amaçlı broşürünün içeriği, dönemin doğa koruma ve milliyetçilik konusundaki anlayışını çok net bir biçimde yansıtmaktadır:[269]

> Her Alman'ın kalbinde mağaralarıyla ve kayalıklarıyla Alman ormanlarına, suyuna ve rüzgârına, efsanelerine ve masallarına, şarkıları ve ezgileriyle evine, vatanına duyduğu güçlü bir özlem vardır. Her Alman'ın ruhunda Alman ormanları tüm uçsuz bucaksızlığı, tüm zenginliği ve güzelliği ile yaşar, dalgalanır. Alman olmanın özü, Alman olmanın ruhu ve Alman özgürlüğünün kaynağıdır bu. Bu sebeple, yaşlılar ve gençlerin hatırına Alman

---

[267] **A.g.e.**, s. 146-147.
[268] Norbert Frei, **National Socialist Rule in Germany: The Führer State 1933-1945**, Massachussets, Blackwell Publishers, 1993, s. 46.
[269] Staudenmeier, **a.g.e.**, s. 13.

ormanlarını koruyun ve yeni kurulan Alman Ormanlarını Koruma Derneği'ne üye olun.

Ormanların kutsanması, doğa korumanın ve milliyetçiliğin sürekli bir arada ve birbiriyle doğrudan bağlantılı bir şekilde ele alınması bir yandan Weimar Dönemi'nin çevre anlayışını aydınlatırken bir yandan da Nasyonal Sosyalist öğretiye aynen yansıyarak Nazi Dönemi'ni ekolojik açıdan temellendirmektedir.

Weimar Cumhuriyeti'ndeki düşünsel açılımların dışında Nazi ideolojisine kaynaklık eden ve Nazi hareketinin önünü açan bir olgu da dönemin sosyo ekonomik şartlarıdır. Endüstriyel kapitalizm tarihinin en ciddi krizlerinden birisi olan Büyük Buhran, Weimar Cumhuriyeti'nin yıkılışını hızlandırarak Nazizm'in iktidara gelişini mümkün kılan temel etmenlerden olmuştur.[270]

1920'lerde gözlemlenen ekonomik büyüme ve refah seviyesindeki artışa bir son veren Büyük Buhran, hâlihazırda örgütlenmiş ve çeşitli açılardan yükselmeye başlamış olan Nazi hareketinin toplumsal ve siyasal düzlemde güç kazanmasına imkân tanıyan ortamın da oluşmasını sağlamıştır.[271] Ekonomik krizin patlak verdiği 1929 yılından 1932 yılına kadar Alman endüstriyel üretiminin %39 düşmesi ve aynı dönemde işsiz sayısının 6 milyona ulaşması, Weimar Cumhuriyeti'nin karşılaştığı olağanüstü koşulları özetlemektedir.[272]

Büyük Buhran'ın Almanya'ya olan yansımalarını iyi yönetemeyen, mağlup oldukları Dünya Savaşı sebebiyle halkta artan milliyetçi ve genişlemeci duygulara karşılık veremeyen Weimar Cumhuriyeti, buna ek olarak doğa korumacılarının da - doğayla ilgili yasal düzenlemeleri yapmadıkları gerekçesiyle-ateşli itirazlarına maruz kalmıştır. Toplumun neredeyse tüm kesimleri, Nazilerin ulusal uyanış ve yükseliş

[270] Roderick Stackelberg, **Hitler's Germany: Origins, Interpretations, Legacies**, New York, Routledge, 2009, s. 89.
[271] **A.g.e.**
[272] **A.g.e.**

vaadlerine yönelmiş; hem çevre hem insanlık açısından çarpıcı bir döneme ve iktidara halk desteği ve meşruiyet kazandırmışlardır. Milliyetçilik ve Alman üstünlüğü açısından, ideolojik düzlemde aralarında çok az farklılıklar bulunan Völkisch grupları, parti içine kolayca adapte olmuşlardır.[273]

Görüldüğü üzere, Nazi Ekolojisi'nin çevre anlayışının düşünsel temelini Kan ve Toprak mistisizmi oluştururken, halk desteğini oluşturan ise Weimar Dönemi'nin siyasal, sosyal ve ekonomik atmosferi olmuştur. Bir diğer deyişle, Nazi İdeolojisi, ekolojiyle ilgili argümanlarını Kan ve Toprak mistisizmine borçluyken, halkın büyük çoğunluğunun iktidarlarına olan yoğun desteğini ise Weimar Dönemi'nin görece başarısız politikalarına borçludur.

Alman halkının efsanevi geçmişlerine dönme arzuları, üstün ırk oldukları düşüncesi, Alman toprağını, anavatanını ve doğasını kutsayan bakış açıları ve topraklarını genişletme istekleri, Nasyonal Sosyalizm'in -Alman politik arenasında- ortaya çıkmasıyla kendilerine siyasal düzlemde bir yanıt bulmuş ve bu tehlikeli birliktelik Nazi iktidarı boyunca devam etmiştir. Nazi iktidarının çevreyle ilgili politika ve uygulamalarına geçmeden önce Nasyonal Sosyalizm'in doğayı algılayış biçiminin analizi bu noktada faydalı olacaktır.

3.2. Nasyonal Sosyalizm'in Doğa Anlayışı

Nazi Ekolojisi, çalışmanın bu kısmında, Nasyonal Sosyalizm çerçevesinde iki boyutuyla ele alınacaktır. Bunlardan ilki, Nasyonal Sosyalizm'in doğayı algılayışıyla ilgilidir. İkincisi ise, ilkiyle paralel olarak şekillenen Nazi iktidarının çevre konularındaki uygulamalarıdır. Nazi Dönemi'nin çevre politikalarının ideolojik

[273] Dominick, **a.g.e.**, s. 85.

altyapısını oluşturan Nasyonal Sosyalizm, –doğa algılayışı üzerinden- bu kısımda temel argümanlarıyla irdelenecektir.

Nasyonal Sosyalizm'de insan, doğadaki diğer canlılar gibi, doğal zincirin bir halkasını oluşturmaktadır.[274] Dolayısıyla Nazilerin insan-doğa ilişkisine yaklaşımının temelde insanmerkezli düşünceye getirilen bir eleştiriden ileri geldiği söylenebilir. Çünkü insan, doğanın kendine hizmet etmesi gereken bir anlayışa karşıt olarak, doğanın olağan bir parçası olma konumuna indirgenmektedir. Bu noktada çevremerkezli düşünceyle Nazizm'in insan-doğa ilişkisine yaklaşımının örtüştüğü sonucuna varılabilir.

Nasyonal Sosyalizm'in doğa konusundaki baskın temaları, organik holizm, doğal düzen ve insan karşıtlığına varan açılımlar olarak özetlenebilir.[275] Bu açılımları, insanın doğaya hükmetme çabalarına gösterilen tepkilerin bir yansıması olarak değerlendirmek mümkündür.

Bütüncül ve organikçi bakış açısı, Nazizm'in doğa algılayışının ikinci temel argümanını oluşturmaktadır. Bütünün ve sistemin iyiliğinin, onun parçalarının iyiliğinden daha önemli olduğu düşüncesi, Nasyonal Sosyalist öğretinin altını çizdiği bir noktadır. Yukarıda da adı geçen Schoenichen'nin konuyla ilgili sözleri, Nazizm'in bütüncüllük anlayışını açıklar niteliktedir: "Gençlik, erken bir şekilde organizmanın yani tüm parçaların ve organların koordinasyonunu ve bunların bütüne olan katkılarını anlamak zorundadır."[276] Bu alıntıdan anlaşılacağı üzere, konu yalnızca bütüncüllükle değil, aynı zamanda Sosyal Darvinizm'le de ilgilidir. Öyle ki,

---

[274] Robert Pois, **National Socialism and Religion of Nature,** London, Palgrave Macmillan, 1986, s. 42-43.
[275] **A.g.e.**, s. 40.
[276] Gert Gröning, Joachim Wolschke-Bulmahn, "Politics, Planning and the Protection of Nature: Political Abuse of Early Ecological Ideas in Germany 1933-1945," **Planning Perspectives**, Vol.2, Sayı:2, 1987, s. 129.

doğal düzenin analiz edilerek toplumsal düzene temel oluşturması gerekliliğine olan inanış, Nasyonal Sosyalizm'in insan-doğa ilişkisine olan yaklaşımının bir diğer temasını oluşturmaktadır. Bir diğer deyişle, Nasyonal Sosyalist öğretinin en temel açılımlarından birisi de, doğal süreçlerin tartışmasız kanunlarının tespiti aracılığıyla toplumun bu kurallara uygun bir şekilde organize edilmesidir.[277]

Nazi İdeolojisi'nin doğayla ilgili diğer argümanlarının Romantizm ve modernite karşıtlığı paralelinde geliştiği söylenebilir. Tarımsal Romantizm, köylülüğün yüceltilmesi, kent ve şehir uygarlığı karşıtlığı, Nazizm'in geçmişten gelen kökleri ve tarihsel bağlarıyla ilintilidir. Kır, Almanlığın ve Alman halkının doğduğu ve muhafaza edildiği yer olarak gören Völkisch ulusalcılığıyla paralel olarak Nazizm'de de ele alınmış ve kent uygarlığı ile modernitenin karşısında ideal bir alternatif ve çözüm olarak sunulmuştur.

Bu noktada, Nasyonal Sosyalizm'le, dönemin Alman çevre koruma hareketi arasındaki ilişkinin incelenmesi, Nazi Ekolojisi'nin ideolojik yakaşımının anlaşılması açısından önemlidir. Çünkü Hareket'in Nasyonal Sosyalizm'e adaptasyonu, Nazizm'in önün açan temel etmenlerdendir.

3.3. Nasyonal Sosyalizm ve Alman Çevre Koruma Hareketi'nin Eklemlenmesi

Nasyonal Sosyalizm'in Alman Çevre Koruma Hareketi'ni düşünsel boyutta içine alıp şekillendirmesi, hem Nazizm'in ihtiyaç duyduğu orta sınıf desteğini sağlama hem de çevre koruma hareketinin Nazi iktidarı boyunca güçlenerek varlığını sürdürmesi açısından önemlidir. Nasyonal Sosyalist rejimin, Alman devleti ile milletini Nazi prensipleriyle uyumlu hale getirerek, ekonomik gelişme ve ırksal

[277] Staudenmeier, **a.g.e.**, s. 14.

iyileşmeyi gerçekleştirmek amacıyla kullandığı Gleichsehaltung (senkronizasyon) politikası, çevre koruma hareketinin Nazi ideolojisine adaptasyonunu sağlayan siyasi hamle olmuştur.[278] Doğa koruma grupları ise, Nazilerin çevrecilikle ilgili vaadleri ve açılımları aracılığıyla bu senkronizasyon politikasına taraf bir tavır geliştirmişlerdir. Hatta söz konusu gruplar bu politik hamleyi, Riehl'in ortaya koyduğu, Alman ulusal kültürü ve bilincinin korunmasıyla doğanın korunması arasındaki bağlantıyı güncelleyen Kan ve Toprak mistisizminin argümanlarını devam ettiren bir nitelikte değerlendirmişlerdir.[279]

Eklemlenmenin bir tarafını oluşturan Naziler, çevre gruplarının desteğini hem öğretileriyle olan tutarlılığı hem politik dinamikler sebebiyle gerekli görmüşlerdir. Öyle ki, Nazilerin hâlihazırda savundukları kavramlar olan doğal düzen, organik bütüncüllük ve Sosyal Darvinizm, anavatanın, Alman kültürünün ve doğasının kutsallığı ve korunması gerekliliği, üstün ırk olma iddiası zaten söz konusu gruplar ile çevreci birçok düşünür ve oluşum tarafından uzun yıllardır ele alınan ve savunulan meselelerdir. Ancak bu eklemlenmeyi Naziler açısından cazip kılan bir diğer etmen, hedefledikleri halk desteğine olan ihtiyaçları olmuştur. Lekan'a göre Nasyonal Sosyalistler bu dönemde amaçladıkları devrimler için, güçlü bir orta sınıf desteğine ihtiyaç duyduklarını biliyorlardı ve bu sebeple doğrudan doğa koruma hareketinin desteği için, hem düşünsel hem politik ortaklıklar ve vaadler sundular. Tarımsal destek, yeni ve güçlü bir çevre koruma mevzuatı gibi politik vaadler karşısında çevre grupları da hem çevre anlayışları doğrultusunda hem de kendi prestij

[278] Lekan, **a.g.e.**, s. 153-154.
[279] **A.g.e.**, s. 154.

ve güçlerini artırmak adına bu eklemlenmeye ne Nazi iktidarına olumlu yaklaştılar.[280]

Söz konusu eklemlenmenin çevre hareketi açısından cazibesi ise temelde, Nazi iktidarının çevresel tahribatlara ve kaygılara bir çözüm olabileceği inancıdır. Bir diğer deyişle, Nazi Ekolojisi'nin düşünsel kökenleri ele alınırken irdelenen, modernite, aydınlanma ve rasyonalizm kaynaklı çevresel ve kültürel yozlaşmayı temel bir sorun olarak gören çevre grupları, Nazi İdeolojisi'nin öne sürdüğü ulusal yenilenme, yükselme ve kültürel saflaşma vaadleri doğrultusunda Nazizm'i bir çözüm odağı olarak nitelendirmişlerdir.[281]

Eklemlenmenin uygulama safhasındaki en önemli figürlerinden birisi, 1906-1914 yılları arasında Alman Anavatanı Koruma Birliği'nin başkanlığını yapmış, çevre hareketinin önde gelen isimlerinden biri olarak Kasım 1930'da Alman Nasyonal Sosyalist İşçi Partisi'ne üye olan Paul Schultze-Naumburg'tur. Schultze-Naumburg'a göre Alman kültürünün yabancı kültürler etkisiyle yozlaşmasının çözümü, Kan ve Toprak mistisizm doğrultusunda değerlendirilmesi gereken Nasyonal Sosyalizm'dir.[282]

Görüldüğü üzere, doğa koruma grupları, Nazilerin çevrecilikle ilgili vaadleri ve açılımları aracılığıyla Nasyonal Sosyalist çatı altına girmiş ve senkronizasyon politikasının bir parçası olarak varlıklarını sürdürmüşlerdir. Söz konusu gruplar, Nazi ideolojisini Kan ve Toprak düşüncesinin geliştirilmiş bir versiyonu olarak değerlendirerek, çevresel hassasiyetin Arndt ve Riehl'den beri ele aldığı çevre korunması sorunsalına bir yanıt olarak nitelendirmişlerdir. Buna ek olarak, Weimar Dönemi'nde çevre konularındaki beklentilerin karşılanmaması da Nazizm'in belirgin

[280] **A.g.e.**, s. 156.
[281] **A.g.e.**, s. 155.
[282] Dominick, **a.g.e.**, s. 93.

bir toplumsal destek elde etmesinde rol oynamıştır.[283] Ayrıca völkisch grupları ile Nazi Hareketi arasında milliyetçilik açısından çok az bir fark olması, bu adaptasyonu kolaylaştıran bir diğer etmendir.[284] Ancak, söz konusu eklemlenmeyi yalnızca karşılıklı çıkar ve pragmatizm çerçevesinden değerlendirmek büyük bir hata olacaktır. Çünkü özellikle Alman üstünlüğü, anavatanın, doğanın ve köylülüğün yüceltilmesi, modernite karşıtlığı noktalarında iki tarafın ortak paydada buluştuğu söylenebilir. Bu ortaklıkların aydınlatılması amacıyla çalışmanın bu noktasında Nasyonal Sosyalizm ile Alman çevre koruma hareketinin kesişen kavram ve yaklaşımları kısaca ele alınacaktır. Nazi ekolojisi'nin düşünsel içeriği bu sayede netlik kazanacaktır.

3.4. Nasyonal Sosyalizm ile Alman Çevre Koruma Hareketi'nin Ortak Noktaları

Söz konusu ortak noktalar, maddeler halinde şu şekilde özetlenebilir:

- Ulusal yenilenme, her iki yaklaşımın da paylaştığı ilk idealdir. Özellikle I. Dünya Savaşı'nın ülke ve toplum açısından yıkıcı sonuçları, ulusal boyutta tüm Almanya için bir yenilenme ve yükselme talebi oluşmasına sebebiyet vererek, söz konusu idealin gündeme gelmesinde etkili olmuştur.

- Kan ve Toprak arasındaki birliğin sağlanması, yukarıda da değinildiği üzere, her iki yaklaşımın aynı hassasiyetle savunduğu bir gereklilik olarak ön plana çıkmaktadır. Ulusal çevrenin ulusal bilinci şekillendirdiği düşüncesi, Nazi propagandasının öne çıkan etmenlerinden olmuş ve Riehl'in ortaya attığı fikirlerle paralel bir içerikte gelişmiştir.[285]

---

[283] Karl Ditt, "The Perception and Conservation of Nature in the Third Reich," **Planning Perspectives**, Vol.15, Sayı:2, 2000, s. 166.
[284] Martin Broszat, **German National Socialism 1919-1945**, , California, Clio Press, 1966, s. 42.
[285] Dominick, **a.g.e.**, s. 87.

Tablo 3: Alman Doğa Koruma ve Nasyonal Sosyalizm'in İdeolojik Benzerlikleri

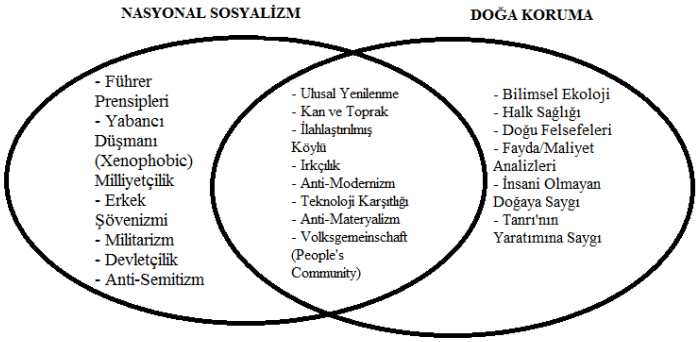

Kaynak: Raymond Dominick, **The Environmental Movement in Germany**, 1992, s. 86.

- Kan ve Toprak düşüncesinin de altını çizdiği, köylülük kavramının milli kültür ve bilinç açısından taşıdığı önem sebebiyle kutsanması, bir diğer kesişim noktasını oluşturmaktadır. Buna göre, Alman geleneklerinin ve kültürünün koruyucuları olmaları ve vatanla doğa arasında güçlü bir bağ oluşturmaları sebebiyle köylüler Almanlık olgusunun gerçek temsilcileridir.[286]

- Alman topraklarının genişletilmesi gerekliliğine olan inanç, Nazi propagandasının ana söylemlerinden birisi olmakla birlikte, birçok çevre örgütlenmesinin de dile getirdiği bir ideal olarak, bir diğer ortak noktayı oluşturmaktadır.

- Irkçılık ve ırksal üstünlük Nazizm'de olduğu kadar dönemin çevre grupları ve düşünürleri tarafından şiddetle savunulan kavramlar olmuşlardır. Yukarıda bahsi geçen çevreci düşünür Paul Schultze-Naumburg, bu konudaki en belirgin

[286] Paul Schultze-Naumburg, "Gestaltung der Landschaft", Vol. 3, s. 98-101'den aktaran Dominick, **a.g.e.**, s. 88.

örneklerdendir. Nazi Ekolojisi'nin düşünsel kökenlerini inşa eden fikir insanlarının (Arndt, Riehl, Haeckel, Fichte gibi) ırksal saflık, ırksal üstünlük konularındaki yaklaşımlarına bakıldığında, Alman ırkına atfedilen değerin ırkçı düşüncelerle olan bağlantısı daha net anlaşılmaktadır.

- Modernite, rasyonalizm ve teknoloji karşıtlığı, dönemin çevre hareketi ile Nazizm'in söylemlerindeki belirgin ortaklıklardan bir diğerini oluşturmaktadır. Öyle ki, çevreci düşünürler ve aktivistler, yaşanılan kültürel ve çevresel bozulmayla modernitenin Almanya üzerindeki etkisi üzerine sıkça değinmişlerdir. Her ne kadar Nazizm'in modernite ve teknolojiye bakış açısını karşıtlık olarak nitelendirmek tartışmaya açık olsa da, propaganda boyutunda aynı noktada oldukları söylenebilir.

- Bütüncüllük anlayışı paralelinde şekillenen Cemaat (Volksgemeinschaft/People's Community) anlayışı, bireyin çıkarının toplumun çıkarına hiçbir zaman üstün olamayacağın bir ifadesi olarak çevre hareketinin gözde açılımlarından birisidir. Doğal düzen ve doğal yasaların üstünlüğüne vurgu yapan Nazi İdeolojisi de sistemin, parçalardan daha önemli olduğunu vurgulayarak, Sosyal Darvinizm'le paralel bir şekilde doğal yasaların toplumsal düzene adaptasyonunu savunan bir içeriktedir. Buna bağlı olarak da cemaat anlayışı her iki yaklaşımın fikir birliğine vardığı bir diğer noktayı oluşturmaktadır."Kamunun yararı bireyin yararından üstündür" (Gemeinnutz geht vor Eigennutz) sloganı, organik bütüncüllük paralelinde bir içerikle hem Nazi propagandasında hem de çevre koruma hareketinin argümanlarında kendisine yer bulmaktadır.[287]

[287] **A.g.e.**

4. NAZİ EKOLOJİSİ'NİN PRATİK BOYUTU

Weimar Dönemi boyunca siyasal, toplumsal, örgütsel ve ideolojik açıdan palazlanan Nazi Hareketi, 1933 yılında iktidara gelerek, Hitler önderliğinde 12 yıllık çarpıcı bir sürecin mimarı olmuştur. Çalışmanın odak noktasını oluşturan Nazi Ekolojisi kavramı da, pratik düzlemde bu 12 yılda çevre konusunda atılan politik adımları doğanın ve bileşenlerinin algılanışını ifade etmektedir. Ancak hiç şüphe yok ki düşünsel ve pratik kökenleri, iktidara gelinmeden önceki ideolojik açılımlar ve çevre hareketiyle olan eklemlenme süreci, Nazi Ekolojisi'ni temellendiren etmenlerdir. Söz konusu kökenler, ideolojik açılımlar ve çevre koruma hareketiyle olan etkileşimler ekseninde şekillenen Nazi Ekolojisi, Hitler'in göreve gelmesiyle siyasal arenaya muazzam bir iktidar gücü ve halk desteği şemsiyesi altında dahil olmuştur.

İktidarı boyunca Nazi Hareketi'nin çevre konusundaki adımlarına bakıldığında, belirli bir çevresel öğreti temelinde gelişen siyasal hamlelerin, tüzel düzenlemelerin varlığı dikkat çekicidir. Çalışmanın bu noktasında Nazi Hareketi'nin iktidarları sürecindeki çevreyle ilgili siyasi adımları ele alınacaktır. Bu amaçla ilk olarak, tarihsel açıdan Alman çevre koruma hareketinin en temel argümanı olan Kan ve Toprak mistisizminin, iktidar tarafından resmi doktrin haline getirilmesi süreci incelenecektir. Sonrasında ise, çevresel hassasiyetin diğer projelerdeki rolü çevre konusundaki yasal düzenlemeler ele alınacaktır.

4.1. Kan ve Toprak Mistisizmi'nin Resmi Doktrin Haline Gelme Süreci

Nazilerin iktidarları boyunca çevre konusundaki en ciddi ve kapsamlı hamlelerinden birisi Kan ve Toprak düşüncesinin resmi doktrin haline getirilmesiyle ilgilidir. Nazi Hükümeti'nin en temel propaganda konularının başında gelmesi ve

Nazi Ekolojisi'nin doğayı algılanış biçimiyle doğrudan ilgili olması sebebiyle, söz konusu sürecin incelenmesi, çalışmanın temel sorusunun aydınlatılması açısından önemlidir.

Kan ve Toprak düşüncesine, modern toplum eleştirilerini entegre ederek, içeriğine, daha geniş bir perspektife hitap eden bir nitelik kazandıran Nazi Hareketi'nin, söz konusu propaganda hamlesinde kullandığı konular köylü değerlerinin yüceltilmesi, geleneklerin, toplumsal düzenin ve ahlaki anlayışın tahrip edilmiş olması ve çevresel bozulma olmuştur.[288] Bu propaganda politikasına Nazi oluşumu içinde kendisini en çok adayan ve öne çıkan isim Richard Walter Darre olmuştur. Kan ve Toprak ideolojisinin 'temel Nazi formülatörü' olarak nitelendirilen Darre, söz konusu propaganda sürecine düşünsel ve politik açıdan en çok katkı sunan isim olmuştur.[289] Bu sebeple, kan ve toprağın birliğini yeniden sağlama amacını güden bu politik hamle, Darre özelinde ele alınacaktır.

1930 yılında Nazi örgütlenmesine katılan Darre, aşağıda ele alınacağı üzere, sunduğu argümanlar ve uygulama fırsatı bulduğu politikalar aracılığıyla Nazi Hareketi'nin ve Nazi Ekolojisi'nin en başta gelen figürlerinden birisi olmuştur. Nazi Partisi'nin oylarını artırmak için köylü ve çiftçi desteğinin hedeflenmesi gerekliliği konusunda Hitler'i ikna eden Darre, bu stratejisinin başarıya ulaşmasıyla parti içinde hızla yükselmiş ve 1933-1942 yılları arasında Tarım Bakanı olarak görev yapmıştır.[290]

---

[288] **A.g.e.**, s. 93.
[289] Mark Bassin, "Blood or Soil? The Völkisch Movement in the Nazis and the Legacy og Geopolitik", **How Green Were the Nazis? Nature, Environment and Nation in the Third Reich**, (ed.) Frans-Joseph Bruggemeier, Mark Cioc, Thomas Zeller, Atina, Ohio University Press, 2005, s. 223.
[290] Anna Bramwell, **Blood and Soil Richard Walter Darre and Hitler's 'Green Party'**, Buckhingamshire, The Kensal Press, 1985, s. 86.

Tarım konusunda hem siyasi açıdan hem de argümanlarıyla ön plana çıkan Darre, henüz 38 yaşında iken, ülkede tarımla ilgili tüm organizasyonların kontrolünü ele almıştır. Bu başarısı ile de Reich Köylü Lideri ünvanını almıştır.[291] Dolayısıyla Darre, Kan ve Toprak Mistisizmi'nin propaganda sürecinde olduğu kadar, Nazi iktidarının tarım konusundaki icraatleriyle de Nazi Ekolojisi'nin önde gelen isimlerinden birisidir. Öyle ki, birçok tarihçinin Nazi Hareketi içinde yeşil bir kanat olduğu iddiasının, Darre'nin çevre ve tarımla ilgili politikalarından ileri geldiği söylenmektedir.[292] Darre'nin biyografisini yazan Bramwell'in, Darre'den 'yeşillerin babası' olarak bahsetmesi tartışmaya açık olsa da ilgi çekicidir.[293] Hatta buna ek olarak, Nazi iktidarının organik tarım ve toprak kullanımı ile ilgili planlamalara destek vermesindeki asıl aktörün Darre olduğu bir diğer çarpıcı iddiadır.[294] Nazi Ekolojisi'nin teorisyen ve uygulayıcılarından olan Darre'nin temel argümanlarıyla incelenmesi, Kan ve Toprak İdeolojisi'nin resmi doktrin haline getirilmesi, Nazi Dönemi'nin tarım politikalarını anlama açısından da yerinde olacaktır.

Darre'nin düşünsel açıdan ön plana çıkan ilk ve en temel argümanı, köylülerin Alman ırkı ve kan ve toprağın birliğinin sağlanması için ifade ettiği anlamla ilgilidir. Darre'ye göre köylüler, Alman tarihsel genetik mirasının taşıyıcısı, Alman halkının gençliğinin kaynağı ve ulusal savunmanın bel kemiğidir.[295] Köylü ve çiftçilerin önemi ise, Alman ulusunun varlığını sürdürmesi, kültürel saflığını koruması için ifade ettiği anlamdan ileri gelmektedir.

---

[291] Frei, **a.g.e.**, s. 56-57.
[292] Lekan, **a.g.e.**, s. 13.
[293] Anna Bramwell, **"**Darre. Was This Man 'Father of Greens'?," **History Today**, Vol.34, , 1984, s. 7-13.
[294] Staudenmeier, **a.g.e.**, s. 19.
[295] Dominick, **a.g.e.**, s .94.

Kırsal değerlerin milliyetçilik bağlamındaki önemiyle ilgili görüşler sunan Darre, siyasi kariyeri boyunca köylülerin sorunlarıyla da yakından ilgilenmiştir. Bunun en temel sebebi, Darre'nin, kan ve toprağın birliğinin sağlanmasını siyasi bir slogandan ziyade, köylünün ırksal yok oluş ve ulusal çözülmeden korunması için bir çözüm olarak görmesidir.[296] Böylece Kan ve Toprak İdeolojisi'nin bir devlet politikası olarak uygulanmasındaki meşruiyet zemini Darre tarafından oluşturulmaktadır.

Darre'nin köylü sorunları ile ilgili argümanlarından birisi, toprak sağlığının korunması ve organik tarım metodlarının uygulanmasıyla ilgilidir. Toprağı yaşayan bir organizma olarak tanımlayan Darre, doğadaki hayati döngünün bir parçası olarak toprağın bozulmasının bu döngüyü sekteye uğratacağını ileri sürmektedir.[297] Toprak sağlığıyla paralel olarak Darre, organik çiftçilik metodlarının ulusal tarım politikasına adaptasyonu konusunda da önemli sorumluluklar üstlenmiştir. 'Yaşamın kurallarına göre tarım' adını verdiği bu politik hamle ile Darre, organik tarımın kurumsallaştırılması ve bunun bütün Alman tarım topraklarına yayılmasına ön ayak olmuş; Nazi Hükümeti'nin organik tarım planlamasına verdiği desteğin asıl aktörü olarak ön plana çıkmıştır.[298]

Nazi Hükümeti'nin çevre konusunda en önde gelen siyasi figürlerinden olan Darre, kentlerin ve kentleşmenin köylüler, kırsal değerler ve ulusal bilinç üzerine etkileri konusunda da çarpıcı görüşler sunmuştur. Büyük şehirleri, köylüleri kırdan hortumlayan birer makina olarak tanımlayan Darre, bunun köylülerin toprakla olan bağlarının kopmasına sebep olduğunu ileri sürmektedir. Bu iddiasından hareket eden

---

[296] Lekan, **a.g.e.**, s. 162.
[297] Bramwell, **Blood and Soil**, s. 176.
[298] Staudenmeier, **a.g.e.**, s. 19.

Darre'ye göre, kan ve toprak arasındaki birliğin yeniden sağlanması ile köylüler tekrar toprağa bağlanacak ve ulusal dirlik yeniden inşa edilebilecektir.[299]

Darre'nin tarım, çevre, kent karşıtlığı ve köylü sorunları ve değerleriyle ilgili argümanlarının temelindeki olgu çarpıcı bir biçimde, Alman ırkının üstünlüğüne olan inancıyla ilgilidir. Köylünün ve kırsal değerlerin yüceltilmesi, organik tarım metodlarının ve toprak sağlığının vurgulanması, kent karşıtlığı gibi argümanlarının alt metni dikkatle incelendiğinde elde edilen sonuç, bunların ırkçı bir çerçeveden hareketle ortaya çıktığıdır. Örneğin, köylülerin toprakla olan bağlarını güçlendirme konusundaki görüşleri, toprak sağlığına olan vurgularının temelinde Darre, net bir şekilde ırksal saflığın ve bütünlüğün sağlanmasını hedeflemektedir. Köylünün ve köylü değerlerinin korunmasını ırksal yok oluş ve ulusal bozulmadan korumak için isteyen Darre'nin politik hamlelerinin çevresel hassasiyetler ekseninde gelişmediği açıktır. Konuyla ilgili bir diğer örnek, Darre'nin kent karşıtlığı ile ilgili argümanlarından birisinde ortaya çıkmaktadır. Öyle ki, Darre'ye göre, Alman kanı kentlerde yabancı karışımlarla kirlenmektedir. Bu sebeple de ırksal saflığın korunması için tek umut, çiftçilerin ve topraklarının muhafaza edilmesidir. Bu sayede kutsal köylü değerleri ve dolayısıyla Alman ırkının saflığı korunabilecektir.[300]

Darre'nin ırkçı çerçevede gelişen argümanlarının bir diğer örneği ise modern toplum düzenine getirdiği eleştirilerdir. Modern toplumun ırksal saflık konusundaki karşıtlığını şiddetle eleştiren Darre, aynı Hitler gibi doğal yasaların varlığını ve geçerliliğini savunarak çevre dostu tarımsal faaliyetleri destekleme politikalarının asıl amacının köylülerin refahı ile ilgili olduğunu ifade etmektedir.[301] Köylü refahının ve kan ile toprağın birliğinin amaçlanmasının perde arkasında ise, yukarıda

[299] Lekan, **a.g.e.**, s. 160-161.
[300] Dominick, **a.g.e.**, s. 95.
[301] Lekan, **a.g.e.**, s. 162.

işaret edildiği üzere, Alman ırkının kutsal değerlerinin ve ırksal saflığının korunacağı düşüncesi yatmaktadır.

Nazi ekolojisinin temel figürlerinden birisinin ekolojik konulardaki argüman çalışma ve hassasiyetinin ırkçı bir temelde yükselmesi çarpıcıdır. İçsel değer kavramından tamamiyle farklı bir noktada olan bu hassasiyeti çevremerkezli yaklaşımla bağdaştırmak mümkün görünmemektedir.

4.2. Nazi Dönemi'nde Kalkınma ve Çevre Etkileşimi

Kan ve Toprak ideolojisinin hükümet eliyle resmi doktrin olarak siyasal yaşama dâhil edilmesinin yanında, Nazi Dönemi'nin ekonomik gelişme ve endüstriyelleşme politikalarının incelenmesi, Nazi Ekolojisi'nin ve iktidarının çevre konusundaki tavrını ve samimiyetini analiz etmek açısından önemlidir. Bir yandan çevre korunması kavramını milliyetçilik vurgularıyla ön plana çıkaran, çevre örgütleriyle işbirliğine giden Nazi Hükümeti, diğer yandan amaçladığı ekonomik atılım için geniş çaplı endüstriyel siyasaları hayata geçirmeye çalışmıştır. Bu sanayi ve teknoloji odaklı icraatlerinde çevre korunması konusuyla ilgili hassasiyetleri belirli ölçüde hesaba katmaları çarpıcı olmasının yanında, Nazi Ekolojisi'nin kalkınma- çevre etkileşimine olan bakış açısını da aydınlatmaktadır.

Çalışmanın bu noktasında, Nazi Dönemi'nin en kapsamlı kalkınma ve gelişme hamlelerinin başında gelen Autobahn (otoban) projesinin planlama ve uygulama safhalarındaki argümanları incelenerek, Nazi Ekolojisi'nin teknoloji ve sanayileşmeye olan yaklaşımı doğrultusunda çevremerkezli güşünceyle olan paralellik derecesi irdelenecektir. Örnek olay olarak otoban projesinin seçilme nedeni ise Nasyonal Sosyalizm'in gücü ve bu gücün Alman ekonomisinin düzelmesi

yolunda attığı adımlar arasında en öne çıkan ve önem kazanan politika olmasıyla ilgilidir.[302]

Endüstrileşme hamlesi esnasında çok önemli roller üstlenen ve aynı zamanda Nazi iktidarının çevresel değerlere olan bağlılığının mimarları olarak gösterilen Fritz Todt ve Alwin Seifert, otoban projesinde öne çıkan iki önemli isimdir.[303] Hitler tarafından projenin hayata geçirilmesi için seçilen baş mühendis Fritz Todt, proje süresince çevresel hassasiyetlerin hesaba katılması noktasında önemli bir figür olmuştur. Todt'un ekolojik prensipleri völkisch ideolojisiyle tam bir uyum içerisindeyken, mesleki açıdan amacı teknolojinin doğa ve toprakla uyum içinde tamamlanmasıdır. Tıpkı Arndt, Riehl ve Darre gibi Todt da çevreci kaygıları völkisch ulusalcı bakış açısıyla bütünleştirmiş ve otoban projesinde bu düşünsel istikameti takip etmiştir.[304]

Çevreyi çok ciddi biçimde tehdit eden söz konusu projenin ekolojik çerçevede dizayn edilmesini sağlayan bir diğer isim Alwin Seifert'tir. 1933 yılında, projeden sorumlu kişi olan Todt'a bir rapor yazan Seifert, yolların kırsal doğaya mümkün olduğunca az zarar vermesi ve çevresel bozulmanın en aza indirilmesi gerekliliğini dile getirmiştir. Ayrıca gereksiz ağaç kesiminin önlenmesini, yolların düz değil, doğal coğrafyaya uygun olarak, kavisli yapılmasını, uygun malzemelerin kullanılmasını ve projenin her safhasında çevresel kaygıların ön planda tutulmasını öneren Seifert, rapordan sonra Todt ile bir araya gelerek projeye dâhil olmuştur.[305]

Todt tarafından baş danışman olarak işe alınıp projeye dahil olan Seifert, çevre konusundaki argümanlarıyla, projenin ekolojik hassasiyet boyutunu inşa eden

---

[302] Dominick, **a.g.e.**, s. 109.
[303] Staudenmeier, **a.g.e.**, s.20.
[304] **A.g.e.**
[305] Dominick, **a.g.e.**, s. 109.

bir diğer isim olmuştur. Resmi olarak işe alınma amacı projeden dolayı doğanın zarar görmesinin engellenmesi olan Seifert ilk olarak, proje esnasında doğaya karşı değil, onunla birlikte çalışılması gerekliliğini vurgulamıştır. Projenin şekillendirilmesi ve hayata geçirilmesinde, teknoloji ile doğanın uyumunu sağlama konusunda çalışmalar yapan Seifert'e göre teknolojik bir çalışma ancak her açıdan doğayla uyumu yakaladığında tamamlanmış olacaktır.[306] Seifert'in bu tutumunun, Nazi Dönemi çevreci muhafazakâr gruplarının, teknolojinin yıkıcı etkilerinin ortadan kaldırılabileceğine olan inanışlarının oluşumundaki etkisi, altı çizilmesi gereken bir diğer noktadır.[307]

Todt'un talimatıyla projeye 15 çevre danışmanı alan Seifert, bu sayede projenin çevreye olan etkilerinin kontrol altına alınmasını amaçlamıştır.[308] İstihdam edilen çevre danışmanlarının çoğunun Weimar Dönemi'ndeki etkin çevre koruma örgütlerinin üyeleri olmasını, söz konusu örgütlerin projeye ve Nazi iktidarına çevresel açıdan duyulan güvenin bir yansıması olarak değerlendirmek mümkündür.

Projede, teknoloji ile çevre korunmasını dengede götürmeyi hedefleyen bu çabalara ek olarak, ulusal birlik ve ırksal bilinçle ilgili vurguların varlığı, Nazi Ekolojisi'nin temel argümanlarını ve karakteristiğini analiz etme açısından önemlidir. Öyle ki, düşünsel kökenlerden itibaren gözlemlenebileceği üzere, milli birlik, Alman toprağının ve doğasının kutsallığı, ırksal üstünlük düşüncelerinin bir arada ele alınması, teori ve pratikte Nazi Ekolojisi'nin temel içeriğini oluşturmaktadır. Dolayısıyla söz konusu projede, çevresel hassasiyetin yanı sıra milli birlik, kültürel değerler, ırksal saflık ve üstünlük vurgularının olması, Nazi Ekolojisi'nin konuyla ilgili tutarlılığını destekler niteliktedir. Örneğin projede,

[306] Lekan, **a.g.e.**, s. 215-216.
[307] Dominick, **a.g.e.**, s. 110.
[308] Lekan, **a.g.e.**, s. 215.

otobanların hangi güzergaha yapılması gerektiği konusunda dikkate alınan ilk kriter, bölge veya kentlerin ekonomik gelişmişlik düzeyinden ziyade, kültürel ve tarihi açıdan taşıdıkları önemle ilgilidir. Yolların göllerden, dağ eteklerinden ve doğal manzara sunan bölgelerden geçmesi planlanmış, halkın tüm kesimlerinin bu yolları kullanarak kültürel ve doğal hazineleri görmeleri hedeflenmiştir. Nazilere göre bu sayede Alman halkı hem anavatanına olan bağını kuvvetlendirme hem de ırksal bilinçlerini geliştirme fırsatı bulacaktır.[309]

Irksal vurguların önemli bir yer tuttuğu projenin mimarlarından olan Seifert'in de Nazi Ekolojisi'nin diğer figürleri gibi ırk kavramı konusunda radikal bir yaklaşımının olması şaşırtıcı değildir. Öyle ki, Seifert'e göre kültürel yapının oluşumunda ekoloji ve yaşanılan coğrafya kadar ırk kavramı da etkilidir.[310] Projede önemle vurgulanan ırk-kültür-çevre etkileşimi ile Seifert'in konuyla ilgili yaklaşımı, görüldüğü üzere birebir örtüşmektedir.

Otoban projesinin Nasyonal Sosyalist rejim ve Alman ekonomisi üzerine etkileri, Nazi Ekolojisi'nin siyasal ve toplumsal zemindeki algılanışı bağlamında kritik bir öneme sahiptir. Nasyonal Sosyalizm'in gücünü ve bu gücün Alman ekonomisinin düzelmesi açısından rolünü göstermeyi amaçlayan Nazi Hükümeti projeyi, iktidarlarının en önemli politik adımlarından birisi olarak değerlendirmiştir.[311] Proje istihdam açısından olduğu kadar taşıt üretimi konusunda da Alman ekonomisine ivme kazandırmıştır. Örneğin, proje süresince yaklaşık 1

[309] Lekan, **a.g.e.**, s. 225.
[310] **A.g.e.**, s. 233.
[311] Dominick, **a.g.e.**, s.109.

milyon işçi işe alınmış, buna ek olarak 1932-1937 yılları arasında ülkede motorlu taşıt üretimi 5 kat, bu sektördeki istihdam ise 4 kat artmıştır.[312]

Söz konusu ekonomik göstergelerin Nazi iktidarına olan halk desteğinin katlanarak artmasındaki etkisi göz ardı edilemez boyutta olmuştur. Projenin ekolojik hassasiyet boyutu ise, hem çevre gruplarının hem de tarihsel açıdan Alman toprağını ve doğasını özel bir konumda niteleyen Alman halkının desteğini sağlayan bir diğer etmendir.

Görüldüğü üzere, Nazi Ekolojisi'nin temel argümanlarını tarihsel kökenler parantezinde bir araya getiren otoban projesi; ekonomik büyüme, istihdam ve Nasyonal Sosyalist siyasal propaganda açısından son derece önemli bir hamledir. Çevresel hassasiyetin Todt ve Seifert aracılığıyla köklü ve etkin bir şekilde projeye dahil edilmesi de projeyi Nazi iktidarının ekolojik anlayışını aydınlatan en belirgin örneklerden birisi haline getirmiştir.

4.3. Nazi Ekolojisi ve Tüzel Düzenlemeler

Nazi Dönemi'ni ekolojik açıdan ön plana çıkaran ve çevre korumasıyla ilişkilendirilme bağlamında besleyen en önemli gelişmeler, kuşkusuz, yapılan tüzel düzenlemelerdir. 1933 yılında Hayvanları Koruma Kanunu, 1935 yılında ise Doğa Koruma Kanunuyla Nazi iktidarı, çevre konusunda yasal zeminde de etkinliğini göstermiştir. Söz konusu iki yasanın, içerik açısından tahlili, Nazi Ekolojisi'nin, çevremerkezli yaklaşımın etik boyutu ve doğa anlayışıyla olan potansiyel benzerlik ve zıtlıklarının tespiti açısından önemlidir. Bu sebeple, çalışmanın bu kısmında, tüzel düzenlemeler çevremerkezli yaklaşım çerçevesinde ele alınacaktır.

---

[312] R.J. Overy, "Cars, Roads and Economic Recovery in Germany 1932-1938," **The Economic History Review**, Vol. 28, No. 3, 1975, s. 113-115.

4.3.1. 1933 tarihli Hayvan Koruma Kanunu (Reichtierschutzgesetz)

Kasım 1933'te imzalanıp, Şubat 1934'te yürürlüğe giren Hayvanları Koruma Kanunu, içerdiği hükümler sebebiyle Nazi Ekolojisi'ni anlamada öne çıkan bir kaynaktır. Hayvanları insana olan faydaları ekseninden ziyade, hayvan oldukları için korunmasını amaçlayan bu yasa[313], insanmerkezli nitelikten bir kopma çabası olarak görülmektedir.

Çevremerkezli yaklaşımda da en temel argüman olan, varlıkların insana olan yararlarından bağımsız olarak, bir değere sahip olmaları düşüncesi, bu noktada yasayla bir uyum içerisinde görünmektedir. Ancak söz konusu paralelliğin gerçekçiliğininin ve samimiyetinin saptanması için yasanın hükümlerinin incelenmesi gerekmektedir.

Yasa ilk olarak, hayvanlara yapılan eziyet ve kötü davranma eylemlerini yasaklayarak başlamaktadır. Ancak bu eylemlerin kapsamı tanımlanırken yapılan ayrım, yasayı etik açıdan çevremerkezli yaklaşımdan uzak bir noktaya oturtmaktadır. İlk maddede "gereksiz" eziyet ve kötü davranmanın yasaklandığı vurgulanmaktadır. Buna göre, mantıklı ve makul bir sebebe dayanmayan durumlar gereksiz olarak tanımlanmaktadır. Dolayısıyla hayvanların çeşitli amaçlarla kullanımı gerekli/gereksiz ayrımı üzerinden ele alınarak, insanmerkezli bir etik açılım ortaya konmaktadır.

Yasanın, hayvan koruma ölçütleri başlıklı ikinci kısmında da, çevremerkezli etik yaklaşımın kapsamı dışında bir anlayışın hâkim olduğunu söylemek mümkündür. Hayvanların gösteri amaçlı kullanılmasını, acıya sebep olacak işlerde kullanılmasını yasaklayan söz konusu madde, aynı zamanda kürk için hayvan

---

[313] Luc Ferry, **Ekolojik Yeni Düzen**, çev. Turhan Ilgaz, 2. Baskı, İstanbul, Yapı Kredi Yayınları, 2000, s. 143.

öldürülmesini anestezi yoluyla ya da acısız yapılma şartına bağlamaktadır. Buna ek olarak, yük hayvanlarının madenlerde kullanılmasının yetkili mercilerin iznine bağlanması, yine yasanın etik kapsamını ortaya koyan örneklerdendir.

Yasanın, hayvanların deneylerde kullanılmasıyla ilgili üçüncü kısmı, söz konusu örneklerden bir diğerini oluşturmaktadır. Beşinci maddede hayvanların denek olarak kullanılmasının yasaklanmasına rağmen, getirilen istisnalar sebebiyle yaygın bir kullanımın önü açılmaktadır. Buna göre, İçişleri Bakanı'nın izniyle, daha önce konuyla ilgili bilimsel eğitim almış bilim insanları tarafından, hayvanların denek olarak kullanılabilmesi mümkün hale gelmektedir.

Yasanın, hayvanlara atfettiği değeri göstermesinin yanında, hayvanlar arasında bir önem hiyerarşisi barındırması, Nazi Ekolojisi'nin insansal olmayan varlıklara yönelik değer ve konum tanımlamalarını aydınlatan bir diğer örnektir. Yasanın üçüncü bölümündeki bir hükme göre, atlar, köpekler, kediler ve maymunların bir deneyde kullanılabilmesi için, söz konusu deneyin başka bir hayvan türüyle yapılmasının mümkün olmaması şartı getirilmektedir. Canlıları eşit ve aynı değerde gören çevremerkezli yaklaşımın aksine, bu bakış açısı, Nazi Ekolojisi'nin etik anlayışını net bir şekilde ortaya koymaktadır.

4.3.2. 1935 tarihli Doğa Koruma Kanunu (Reichnaturschutzgesetz)

Nazi Ekolojisi'nin çevre konusunda attığı en kapsamlı adım şüphesiz ki Reich Doğa Koruma Kanunu'nun 1935 yılında çıkarılmasıdır. 18. yüzyılın ikinci yarısından itibaren doğa alanları konusunda özgün bir hassasiyet geliştiren Alman halkının konuyla ilgili çabalarının yasal karşılık bulması açısından çok önemli olan bu yasa,

ulusal boyutta muazzam bir destek ve memnuniyetle karşılanmıştır. Yasanın, Alman halkı nezdinde olumlu karşılık görmesini dört ana sebeple açıklamak mümkündür:[314]

- Dünya genelinde ve Avrupa ülkeleri arasında (Bulgaristan örneği hariç) doğa korunması konusunda ilk metinlerden birisi olması
- Söz konusu tüzel düzenleme hamlesinin Weimar Dönemi'nin zayıf siyasi geçmişinden sonra gelmesi
- Doğa korumacılarının yasayı, Nazilerin çevre konusundaki ilgi ve samimiyetinin bir göstergesi olarak algılaması
- Yasanın koruma konusunda, içerik açısından kendi başına doyurucu ve etkileyici bir nitelikte olması.

Reich Doğa Koruma Kanunu'nun öne çıkan bir diğer özelliği, Nasyonal Sosyalist rejimin henüz ilk yıllarında hızla yasalaşarak, erken bir iktidar desteğini sağlamış olmasıdır. Öyle ki, Weimar Dönemi'nin hemen ardından gelen Nazi iktidarı bu hamlesiyle, önceki döneme olan tepkileri güçlü halk desteğine dönüştürme konusunda başarılı olmuştur.[315] Kan ve toprak mistisizminin, iktidarın resmi doktrini haline gelmesi sürecinde de gözlemlendiği üzere, Nazi Hükümeti Darre'nin özel katkılarıyla hem doğa korumacılarının hem de çevre-milliyetçilik bağlantısının varlığına inanan kesimlerin desteğini hedeflemiştir.

Yasanın, iktidarı güçlendirmedeki rolünün yanında, hedeflenen toplumsal ve kültürel dönüşümü sağlamadaki katkısı da, altı çizilmesi gereken bir noktadır.[316] Tüm bunlara rağmen çevre korunmasını konu alan kapsamlı bir yasanın Nazi iktidarının henüz ilk yıllarında yürürlüğe girmiş olması dikkate değer bir gelişmedir.

---

[314] Frank Uekötter, "Green Nazis? Reassessing the Environmental History of Nazi Germany," **German Studies Review**, Vol. 30, No. 2, 2007, s. 276.
[315] Lekan, **a.g.e.**, s.170.
[316] **A.g.e.**, s.169.

4.3.2.1. Reich Doğa Koruma Kanunu'nun Hükümleri

Yasanın hükümleri incelendiğinde göze çarpan ilk nokta, Nazi Ekolojisi'nin düşünsel ve pratik kökenlerinden, Nazi iktidarının çevre konusundaki diğer politika ve uygulamalarından farklı olarak, ırkçı vurgulardan ve bakış açısından bağımsız bir içeriğin söz konusu olmasıdır.

Yasanın ilk maddesi, korunması amaçlanan alan ve canlılarla ilgilidir. Buna göre, avlanılamayan hayvanlar, bitkiler, milli anıtlar ve doğa koruma alanları, ender bulunma (rarity), güzellik (beauty), eşsizlik (uniqueness) ya da bilim, ormancılık, avcılık konularında kamu yararı açısından taşıdıkları önem sebebiyle koruma kapsamına alınmaktadır.

İkinci maddede, korunması amaçlanan hayvan ve bitkilerin kapsamı anlatılmaktadır. Ender bulunan ya da nesli tükenme tehlikesiyle karşılaşılan hayvan ve bitkilerin korunmasının altı çizilmektedir. Üçüncü maddede ise, milli anıtlar tanımlanmaktadır. Buna göre, milli anıtlar bilimsel, tarihi, etnolojik önem ya da kamu yararını sağlayan başka özellikleri sebebiyle önemli olan doğa varlıklarıdır.[317] Buna benzer olarak dördüncü madde, korunmaları ilk maddede sayılan sebeplere dayanan ve kamu yararına hizmet eden mevcut doğa koruma alanları, yasanın sınırlarına dâhil edilmektedir.

Yasanın beşinci maddesi, kendinden önceki hükümlerde kapsama altına alınan yerler dışında olup, doğal manzarayı yaratan, süsleyen, yaban yaşamın ve onun bileşenlerinin (özellikle çeşitli kuş türleri, ağaçlar, patikalar, park ve mezarlıkları gibi) çıkarına hizmet eden alanları korumaya almaktadır.

[317] Yasada örnek olarak, kayalar, jeolojik çıkıntılar, buzul izleri, ırmaklar, şelaleler, yaşlı ya da nadir ağaçlar sayılmaktadır.

7, 8, 9 ve 10. maddeler, yasanın çevre korunması konusunda öngördüğü kurumsal yapıyı anlatmaktadır. Buna göre, ülkenin çevre konusundaki en etkin yerel kurumu olan Prusya Milli Anıtları Koruma Ofisi, merkezi düzeye yükseltilmektedir. Ayrıca Reich Doğa Koruma Ofisi de, yeni kurulacak olan Reich Ormancılık Ofisi'ne bağlanmaktadır. Dominick ve Clossmann'a göre bu hükümler, merkezi otoriteyi güçlendirmeyi amaçlayan önemli politik atılımlardır.[318] Yasanın 11, 12, 13, 14 ve 15. maddeleri, doğa koruma alanlarının tespiti, tescili, listelenmesi konularında çeşitli hükümler içermektedir.

18. madde, yasanın en çarpıcı hükümlerinden birisini içermektedir. Bu maddeye göre Reich Ormancılık Ofisi, doğa koruma alanı ilan edebilme yetkisinin dışında, öngördüğü yerleri koruma amacı altında kamulaştırabilme yetkisine de sahip olmaktadır. Bu yetkisine yasal dayanak olarak ise, Mart 1935 tarihli Reich Kamulaştırma Yasası'nın ilgili hükümleri gösterilmektedir.

19. maddede doğa koruma ofisleri, 5. maddenin uygulanması için yetkilendirilirken, 20. madde ile tüm imparatorluk, eyalet ve yerel doğa koruma ofislerine, doğada herhangi bir değişikliğe yol açacak plan ve projelerde danışılma yetkisi tanınmaktadır. Bu sayede merkezi ve yerel düzeydeki tüm yetkililerin, projeleri öncesi doğa koruma ofislerine danışması zorunlu kılınmaktadır. Yasanın 21. maddesi, yasaya aykırı durumlarda hapis ve/veya para cezası tanımlarken, para cezasının tahsil edilmesi konusunda yine yerel doğa koruma ofislerini yetkilendirmektedir. Yasanın en çok tartışılan maddesi ise hükümlerin uygulanmasından doğacak anlaşmazlıklarda tazminat talebini yasaklayan 24. maddedir.

---

[318] Charles E. Clossmann, "Legalizing a Volksgemeinschaft," **How Green Were The Nazis**, s. 31; Dominick, **a.g.e.**, s. 107-108,

Yasa, doğa korunması konusunda son derece kapsamlı, güçlü ve köklü görünmesine karşın, 6. maddede sayılan istisnalar, hem hükümlerin uygulanabilirliğini hem de yasanın temel mantığını tartışmaya açık hale getirmektedir. Bu maddeye göre, tüm askeri işler, hayati önem taşıyan ekonomik çıkarlar, toplu taşıma politikaları, önemli tarım alanları yasa kapsamının dışına alınmaktadır. Böylece yasa, Nazi iktidarının kalkınma-çevre etkileşimindeki konumunu tekrar aydınlatmaktadır.

4.3.2.2. Yasanın Kazanımları

Yukarıda da değinildiği üzere yasa, yürürlüğe girmesiyle, uzun yıllardır çevrenin korunması konusunda faaliyet gösteren sivil toplum oluşumlarının takdirini kazanmıştır. Söz konusu gruplardaki temel intiba, yasayla birlikte çevre korunmasının bir hobi olmaktan çıkıp, tüm vatandaşları ilgilendiren bir görev haline geldiği yönündedir.[319]

Yasanın somut en büyük kazanımlarının, doğa koruma alanlarının oluşturulması konusunda ortaya çıktığı söylenebilir. 1940 yılına kadar, yasa aracılığıyla, 3000 km² büyüklüğünde 800'den fazla doğa koruma alanı ve 50.000 civarında milli anıtın tescil edilmesi dikkate değer bir gelişmedir. Yasanın danışma yetkisi getirdiği doğa koruma ofislerinin sayısının 1944 yılında kentlerde 1.100, ilçelerde 68'e ulaşması bir diğer önemli gelişmedir.[320]

Koruma alanlarının artışının yerel bazdaki verilerine örnek olarak Württemberg ve Baden bölgeleri gösterilebilir. Württemberg bölgesinde 1937-1943 yılları arasında yaklaşım 130 km² büyüklüğünde 46 koruma alanı oluşturulmuştur. Aynı dönemde Baden bölgesinde kazandırılan alan yaklaşık 72 km²'dir. Bu iki

[319] Lekan, **a.g.e.**, s. 169.
[320] **A.g.e.**, s. 204.

bölgede Nazi Dönemi sonrasında, 1945-1959 yılları arasında toplamda yalnızca 25 koruma alanının (13km² büyüklüğünde) tescil edilmiş olması, Nasyonal Sosyalist iktidarın tüzel düzenleme hamlesinin çevre konusundaki etkisini açıklar niteliktedir.[321]

Yeni doğa koruma alanlarının artışına doğa koruma gruplarının getirdiği yorum, milliyetçi bakış açısı ekseninde gelişmiştir. Buna göre, söz konusu alanların artışı, doğaya yabancılaşmanın sonlanması ve insanların Anavatanlarına bağlılığının oluşması/pekişmesi noktasında ulusal çabalara büyük hizmet vermektedir.[322] Yasanın kâğıt üzerindeki bir kazanımı da, doğa koruma gruplarına geleceğin Alman doğasını şekillendirme şansını sunmuş olmasıdır.[323] Ancak bu şansın son derece kısıtlı olduğu aşikârdır. Yasanın uygulanma safhasının incelenmesi bu konudaki tartışmaların aydınlatılmasını kolaylaştıracaktır.

4.3.3.3. Yasanın Uygulanma Safhası

Reich Doğa Koruma Yasası, kapsamlı ve çevre açısından etkin bir teorik içeriğe sahip olmasına karşın, uygulama safhası zayıf ve beklenen etkiden uzak bir nitelikte gelişmiştir.[324] Buna sebep olarak çeşitli etmenleri saymak mümkündür.

Nazi iktidarının büyük çaplı endüstriyel kalkınma hamleleri yapması, yasanın uygulanabilirliğini kısıtlayan etmenlerin başında gelmektedir. Yukarıda ayrıntılı olarak ele alındığı üzere Nazi Hükümeti, geçmiş sorunları sebep göstererek kalkınmayı öncelikli bir konuma yükseltmiştir. Ülke çapında otoban projesi ve askeri faaliyetlerin yanı sıra, I. Dünya Savaşı sırasında yaşanan kıtlığın tekrarlanmasını

---

[321] Uekötter, **a.g.e.**, s. 277.
[322] Lekan, **a.g.e.**, s. 172.
[323] **A.g.e.**, s. 204.
[324] Ditt, **a.g.e.**, s. 178, Dominick, **a.g.e.**, s. 108.

engellemek ve otarşi (autarky) hedefine ulaşmak için çok ciddi miktarda alan tarıma açılmıştır.[325]

Doğayı etkileyecek proje ve yatırımları denetlemekle yükümlü doğa koruma ofislerinin verimsiz çalışması ise uygulama safhasını zayıf kılan bir diğer etmendir. Yasanın ilgili hükümlerini ulusal boyutta uygulamakla yükümlü olan söz konusu birimlerin üyelerinin siyasi etkinlikten uzak olmaları bu noktada önemli bir sorun teşkil etmiştir. Ayrıca, iş yükünün büyük bir kısmının hiyerarşik açıdan en alt birimler olan ilçe ofislerinin üyelerine binmiş olması, konuyla ilgili yaşanan bir diğer handikaptır.[326]

Yasanın uygulanması noktasında etkin çalışması beklenen doğa koruma ofislerinin bütçeleri incelendiğinde, Nazi iktidarının yasa konusundaki samimiyeti daha net bir şekilde ortaya çıkmaktadır. Lekan'a göre, altyapı/üstyapı yatırımlarına aktarılan devasa bütçelere rağmen, ofislerin görevlerini yapabilmeleri için gerekli maddi imkânlar sağlanmamıştır. Bu sebeple, ekolojik açıdan değerli alanların envanterinin çıkarılması, doğa anıtlarının tespiti, çevrenin korunması konusunda halkı eğitici derslerin verilmesi gibi görevler, yaşanan finansal kaynak sıkıntıları nedeniyle yetkililer tarafından gerçekleştirilememiştir.[327] Ayrıca doğa koruma komisyonu üyelerine büyük çaplı projeleri (otoban projesi, toprakları tarıma açma gibi) denetleme görevi verilmesine karşın, çalışmalarının ya da görüşlerinin dikkate alınmaması/ projelere yansıtılmaması da yasanın büyük bir kısmının yalnızca kağıt üzerinde kalmasına neden olan bir diğer etmendir.[328]

---

[325] Uekötter, **a.g.e.**, s. 274.
[326] Lekan, **a.g.e.**, s. 207.
[327] **A.g.e.**
[328] **A.g.e.**, s. 235.

Görüldüğü üzere, Nazi iktidarının çevre konusundaki samimiyetinin bir testi olarak nitelendirilebilecek[329] bu yasa ve uygulanma süreci, çalışmanın temel varsayımını destekleyen bir sonuca işaret etmektedir. Yasa, çevre korunmasını çok ayrıntılı ve kapsamlı bir şekilde ele alırken, uygulanması maalesef tam tersi bir yönde gelişmiştir. Yasanın uygulanmasından en başta sorumlu olan Nazi Hükümeti, hem askeri, ekonomik amaçlarla istisnalar getirmiş hem de politikalarında söz konusu yasanın temel mantığını ve hükümlerini ihlal etmiştir. Bu sebeplerle Reich Doğa Koruma Kanunu'nun ortaya çıkma ve uygulanma serüveni, Nazi Ekolojisi'nin bir özetini yapmaktadır.

Yasanın çıkmasının -koruma alanları ve milli anıt sayısındaki artış dışında- belki de en büyük somut katkısı, bekleneceği üzere yine Nazi iktidarına olan hak desteğinin artması noktasında olmuştur. Weimar Dönemi iktisadi politikalarının çevre üzerindeki etkisinin doğa koruma grupları nezdinde yarattığı tepkiyi, yasanın varlığı sayesinde bir avantaja çeviren Nazi Hükümeti, söz konusu grupların kalkınma amacıyla gerçekleştirilen büyük çaplı projeleri göz ardı etmeleri noktasında da kazançlı çıkmıştır. Hatta bu durum yalnızca ekonomi politikalarında değil, Nazizm'in ırkçı, genişlemeci ve baskıcı anlayışının da göz ardı edilmesinde etkili olmuştur.[330] Yasanın en temel getirilerinden birisi olan merkezi otoritenin güçlenmesi gerçeği de, bunu bir amaç edinen Nazi Hükümeti'nin yararına olmuştur.[331] Dolayısıyla yasa, diğer doğa koruma odaklı Nazi politikaları ve açılımları gibi, doğanın korunmasından ziyade, Nazi ideolojisinin ve iktidarının propaganda ve halk desteği amaçlarına hizmet etmiştir.

---

[329] Ditt, **a.g.e.**, s. 169.
[330] Lekan, **a.g.e.**, s. 205.
[331] Clossmann, **a.g.e.**, s. 31.

4.4. Değerlendirme

Nazi Ekolojisi'nin politik açılımlarından birisi, milli bilincin ve kültürün korunmasıyla çevrenin korunması arasındaki ilişkiyi vurgulayan Kan ve Toprak mistisizminin resmi doktrin haline getirilmesidir. Köylü değerlerinin yüceltilmesi, ahlaki ve kültürel yozlaşmaya tepki, Alman ırkının üstünlüğü ve toprakla olan birliğin sağlanması gerekliliği, altı çizilen temel argümanlardır. Modernite, endüstrileşme, kentleşme kavramlarının ulusal çözülme ve kültürel yozlaşmaya yol açtığı iddiası üzerinden hareketle, Alman ulusunun toprakla olan ilişkisinin güçlenmesi çözümüne ulaşan Nazi Hareketi'nin, bu eksende gelişen çevre koruma hamleleri (organik tarım teşviki, toprak sağlığının korunması gibi) ırksal saflık ve bütünlüğün sağlanması amacından ileri gelmektedir. Bu sebeple, Nazi Ekolojisi'nin temel açılımlarından birisi olan kan ve toprağın birliğinin sağlanması amacı, çevremerkezli eksenden uzak, ırksal hassasiyetler istikametinde gelişmiştir. Söz konusu politik açılımlar, doğaya doğrudan atfedilen bir değer üzerinden değil, araçsal bir bakış açısıyla, doğanın ulusal kimlik, bilinç ve yenilenme noktalarındaki katkısı üzerinden ilerlemiştir. Dolayısıyla Nazi Ekolojisi'nin temel politik hamlelerinden ilki, çevremerkezli yaklaşımla örtüşmeyen bir yapıdadır.

Nazi Ekolojisi'nin çevremerkezli yaklaşım ekseninde değerlendirilmesi hususunda irdelenen bir diğer nokta, Nazi Dönemi'ndeki kalkınma-çevre etkileşimidir. Çalışmada örnek olay olarak incelenen otoban projesi, Nazi Hükümeti'nin kalkınma konusundaki tutumunu aydınlatmaktadır. Nazi iktidarı çok kapsamlı ve doğayı doğrudan ve köklü bir şekilde dönüştürecek bu projeyi, bir yandan gerçekleştirme konusunda tereddüt etmeden bir yandan da doğaya en az hasar verme noktasında hizmet edecek isimleri projeye dahil ederek hayata

geçirmiştir. Projenin doğaya olan faturasının aza indirilmesi için gösterilen çabaların yanında, Nazi iktidarının projeyi kalkınma politikasının temel taşlarından birisi olarak görmesi, kalkınma-çevre etkileşimindeki tutumunu açıklar niteliktedir. Öyle ki Hükümet, çevre korunması ile kalkınma arasındaki seçimi, son kertede yine kalkınmadan yana kullanmaktadır. Dolayısıyla, iktidarının bu tercihi, Nazi Ekolojisi'ni çevremerkezli yaklaşımın kapsamı dışında konumlandıran bir niteliğe sahiptir.

Nazi Ekolojisi'nin çevre konusundaki en temel ve kapsamlı çalışmaları tüzel düzenlemeler yapma noktasında ortaya çıkmıştır. Bu dönemde yürürlüğe giren iki yasa, Nazi Ekolojisi'nin çevre konusundaki samimiyetinin tahlili noktasında en önemli ve açıklayıcı kaynakları oluşturmaktadır. Bu yasalardan ilki olan Hayvan Koruma Kanunu, hayvanları insanlara olan faydalarından bağımsız bir şekilde korumayı amaçlamaktadır. Ancak yasanın içeriği, bu amaçtan farklı bir noktayı işaret etmektedir. Hayvanlara eziyet etme ve kötü davranma hususunda gerekli/gereksiz ayrımı yapılması, insani amaçlar için hayvan öldürülmesinin ve yük hayvanlarının madenlerde kullanılmasının izne bağlanması, hayvanlarının denek olarak kullanılması konusuna istisnalar getirilmesi ve hayvanlar arasında dolaylı yoldan bir hiyerarşi oluşturulması sebebiyle yasanın çevremerkezli yaklaşımın etik anlayışıyla taban tabana zıt bir nitelik taşıdığı açıktır.

Reich Doğa Koruma Kanunu, Almanya'da uzun yıllardır gözlemlenen çevresel hassasiyetin yansımış olduğu, Nazi Dönemi'ni çevre korunması konusunda özgün bir konuma yükselten, kapsamlı bir tüzel düzenlemedir. Yasa ilk bakışta, içerik açısından çok doyurucu ve çarpıcı bir nitelikte görünmesine karşın, Nazi iktidarının faydacı ve propaganda amaçlı anlayışının yansımalarını da içermektedir.

Çevrenin korunmasının yasada çok başarılı bir şekilde ele alınmış olmasına rağmen, 6. maddede sayılan istisnalar (tüm askeri faaliyetler, hayati önem taşıyan ekonomik çıkarlar, toplu taşıma politikaları, önemli tarım alanları) yasanın hem uygulanabilirliğini etkileyen hem de Nazi Hükümeti'nin konuyla ilgili samimiyetini ortaya çıkaran etmenlerdir. Yasanın doğa koruma alanları ve milli anıtların sayısındaki çarpıcı artışın mimarı olması, uygulama safhasında elde edilen en net getiridir. Ancak burada da, kazanımı gerçekleştiren doğa koruma grupları ve ofislerinin, söz konusu artışı doğaya yabancılaşmanın sonlanması ve insanların Anavatana olan bağlılığını olumlu etkilemesi açısından değerlendirmeleri söz konusudur. Böylece yasanın bu kazanımlarının tetikleyici faktörünün yine insanmerkezli bir eksende geliştiği ortaya çıkmaktadır.

Yasanın yalnızca kısıtlı kazanımlar oluşturmasının sebepleri sorgulandığında, başta yasayı hazırlayan iktidarın kalkınma öncelikle bakış açısının (özellikle getirilen istisnalar hususunda) ön plana çıktığından söz edilebilir. Buna ek olarak, yetkilendirilen ofislere yeterli bütçe verilmemesi, danışılma zorunluluğu getirilen yetkililerin görüşlerinin plan ve projelere yansıtılmaması, uygulama safhasında gözlemlenen önemli sıkıntılardır.

Yasa içerik ve uygulama açısından değerlendirildiğinde varılan sonuç, Nazi Ekolojisi'nin çevresel analizini özetleyen bir noktaya işaret etmektedir. Nazi Hükümeti, kapsamlı ve tatmin edici bir tüzel metin ortaya çıkarmış ancak saydığı istisnalarla, kalkınma ve yayılma amaçlarını kapsam dışında tutmuştur. Kağıt üzerinde çevrenin korunmasını öncelikli gördüğü durumlarda ise uygulama açısından yeterli olanakları sağlamamıştır. Tüm bu sebeplerle yasa, etkin bir uygulama imkânı bulamamıştır.

SONUÇ

İnsan-doğa ilişkisindeki köklü bir dönüşüm noktasını ifade eden Aydınlanma ile birlikte, insanın içinde yaşadığı çevre üzerindeki etkinliği/edilgenliği de temel bir değişikliğe uğramıştır. Bu değişim neticesinde önce insanın doğaya hakim olması gerektiği ön plana çıkmış, genel toplumsal yapı ve dinamikler, iktisadi sistem ve endüstriyel faaliyetler bu istikamette bir gelişim gözlemlenmiştir. Ortaya çıkan bu yeni yapı, doğa üzerindeki baskıyı artırmış, çevre kaçınılmaz olarak hızlı bir bozulma sürecine girmiştir. Söz konusu bozulma ise tepkisel fikir ve açılımların üretilmesinin önün açarak yeni felsefi ve etik yaklaşımların gündeme gelmesini tetiklemiştir.

Çevre bunalımına bir çözüm ve tepki olarak gelişen insanmerkezli yaklaşımın eleştirileri, mevcut etik anlayışa radikal radikal bir alternatif sunarak, hem bir çözüm oluşturma hem de insan ve doğanın algılanışında temel bir değişiklik yaratma noktasında etkili olmuşlardır. Çevremerkezli yaklaşım bu noktada, doğanın mekanik algısını ve insanın doğadaki odak noktası olduğu düşüncesini eleştirerek yeni bir etik anlayış oluşturmuştur. Böylece hem çevreye etki eden insan faaliyetlerinin hem de çevre sorunlarına getirilen çözüm önerilerinin sorgulanması noktasında çevremerkezci yaklaşım ön plana çıkmıştır.

Çevre koruma tarihi açısından özgün bir yere sahip olan Almanya, düşünsel açıdan olduğu kadar çevre koruma pratiği açısından da ayırt edici bir geçmişe sahiptir. 18. yüzyılda ormanlar ile ulusal bilinci ilişkilendirme konusunda gözlemlenen argümanlar aracılığıyla, bu coğrafyadaki çevre algısı kendine has bir yorum ekseninde gelişmiştir. Tarihsel süreç içerisinde güçlenen bu algı, 20. yüzyılda Nasyonal Sosyalizm'in iktidarında teorik ve pratikte tepe noktasına ulaşmıştır.

Nazi Ekolojisi olarak adlandırılan, Nazi Dönemi çevre koruma anlayışı ve politikaları, doğa korunması konusunda etkileyici bir örnek olması sebebiyle bu çalışmada ele alınmıştır. Söz konusu analizin çevre felsefesi sınırları içinde, insanmerkezli faydacı yaklaşımdan farklı olarak, çevrenin korunmasını çevrenin kendisi için elzem gören çevremerkezli yaklaşım ekseninde yapılması, etik açıdan önemli bir gereklilik olarak yorumlanabilir. Dolayısıyla Nazi Dönemi'nin çevre konusundaki algısının ve faaliyetlerinin çevresel hassasiyet ve samimiyet noktasında bir sorgulamasını yapmayı amaçlayan bu çalışma, ana eksen olarak çevremerkezli yaklaşımı belirlemiştir.

Çevremerkezli yaklaşım ilk olarak, insanmerkezcilikten temel olarak ayrıştığı nokta olan etik anlayış çerçevesinde analiz edilmiştir. Etiğin evrimi süreci; hayvan hakları, canlımerkezli etik, derin ekoloji, toprak etiği gibi dönüm noktaları takip edilerek aydınlatılmıştır.

Etik anlayışın ayrıntılı olarak ele alınmasını, çevremerkezli yaklaşımın insana ve doğaya getirdiği özgün argümanları inceleme safhası takip etmiştir. Bu amaçla yine çevremerkezciliğin insan-doğa ilişkisi konusunda insamerkezci yaklaşımdan ayrıştığı noktalar üzerinden bir inceleme yapılmıştır. Mekanist görüşün doğa ve insan algısı ele alınarak, bu algıya getirilen eleştiriler detaylı bir şekilde değerlendirilmiştir.

Aydınlanma'ya ve onun getirdiği sosyo-kültürel yaşam şartlarına bir tepki ve alternatif arayışı olarak nitelendirilebilecek Romantizm akımı, öncülleri aracılığıyla ayrıntılı bir biçimde tartışılmıştır.

Doğanın algılanışında teorideki kırılma noktalarının yanında pratik çabalar da çalışmanın ilk kısmında kendilerine yer bulmuşlardır. Örneğin Amerikan Aşkıncı Çevreciliği, öne çıkan isimlerinin argüman ve faaliyetleriyle birlikte ele alınmıştır.

Buna ek olarak, Darvinizm, Mistisizm gibi akımların çevremerkezli yaklaşıma etkisi de incelenmiştir. Yaklaşımın nüfus konusundaki bakış açısı ise Malthusçu ve Yeni Malthusçu tezler ekseninde aydınlatılmıştır.

Çalışmanın temel varsayımlarının sorgulanması amacıyla, Nazi Ekolojisi'nin, hem düşünsel/pratik kökenleri hem de Nazi Dönemi'nde çevre korunması konusundaki argüman ve politikaları ikinci bölümün ana eksenini oluşturmuştur. Ana argümanı, çevre ile ulusal değerler arasında doğrudan bir bağın varlığı olan düşünsel kökenler, öne çıkan isimler aracılığıyla detaylı bir analizin konusu olmuşlardır. Söz konusu argümanların pratik düzleme yansıdıkları noktalar ise, çalışmanın bir diğer önemli kısmını oluşturmuştur. Alman çevre koruma hareketi, sivil toplum örgütlenmelerinin yanı sıra, yönetsel sahneyi etkilediği açılardan da ele alınmıştır. II. İmparatorluk Dönemi ve Weimar Dönemi, çalışmada çevre korunması çerçevesinde analiz edilmiştir.

Nasyonal Sosyalist hareketin Almanya'da iktidara geçmesiyle birlikte çevre korunması konusunda yaşanan tüm gelişmeler ise Nazi Ekolojisi adı altında incelenmiştir. Bu inceleme, her noktasında çevremerkezli yaklaşımla olan örtüşme/ayrışma noktaları üzerinden yapılmıştır. Bu sayede, çalışmanın konusu olan Nazi Ekolojisi'nin çevremerkezli yaklaşım ekseninde analizi pratiğe dökülmüştür.

Çalışmanın temel varsayımı olan; Nazi Ekolojisi'nin teorik altyapısı ve pratiğinin çevremerkezli yaklaşımla bağdaşmadığı iddiası, yapılan inceleme ve analiz sonucunda çeşitli argümanlarla kanıtlanmıştır. İlk bakışta çevresel açıdan çağının ilerisinde, çevre korunması konusunda hem ahlaki hem de pratik açıdan başarılı ve 'yeşil' görünen Nazi iktidarı, çevremerkezli öncüller aracılığıyla sorgulandığında ulaşılan sonuç, Nazi Ekolojisi'nin her açıdan insanmerkezli bir eksene oturduğu

gerçeğidir. Varlığı konusunda fikir yürütülebilecek tek ortaklık ise Romantizm akımının hem çevremerkezli yaklaşımda hem Nazi Ekolojisi'nde gözlemlenen etkisidir. Ancak bu ortaklık yalnızca dönemin tepkisel hareketlerinde gözlemlenen ve mevcut toplumsal düzene olan itirazdan ileri gelmektedir.

Çevre korunması konusunda çok etkin bir tarihe sahip olmasına karşın, Almanya'da ortaya konan çevresel hassasiyet ve bu eksende gelişen pratikler, temelde milliyetçi düşünceler, ırksal üstünlük, ulusal yenilenme, ulusal bilinç ve kültürel zenginliğin korunması noktasından hareketle ortaya çıkmıştır. Çevre, Alman ulusu için ifade ettiği etnik, kültürel, tarihsel ve siyasi anlamları çerçevesinde bir değere konu olmuştur. Bu sebeple, Nazi Ekolojisi, çevreyi yine insana olan yararı üzerinden tanımlamakta ve insamerkezciliğin sınırları içinde kendisine yer bulmaktadır.

Elde edilen bulgular ışığında, çalışmanın yanıt aradığı sorularla ilgili öne çıkan cevapları şu şekilde özetlemek mümkündür:

- Nazi Ekolojisi'nin düşünsel kökenleri ve etik zeminini oluşturan yaklaşımlar, çevremerkezli yaklaşımla taban tabana zıt bir içerik taşımaktadır. Öyle ki, doğa, Nazi Ekolojisi'nde kendinde bir değere sahip olmanın aksine, ırkçılık/milliyetçilik açısından ifade ettiği değer üzerinden tanımlanmaktadır.
- Nazi Ekolojisi, geliştirmiş olduğu çevresel hassasiyet üzerinden incelendiğinde de varılan sonuç, insanmerkezli bir yaklaşımı yansıtmaktadır. Söz konusu hassasiyetin çıkış noktaları, ırksal saflık/üstünlük iddiası, muhafazakar kaygılar ve halk desteği/propaganda temelindedir.

- Nazi Ekolojisi'nin çevre korunması konusundaki icraatleri ve kalkınma-çevre etkileşimindeki konumu, çevremerkezli yaklaşımla örtüşmekten uzaktır. Çevre korunması çabalarının çevresel bir samimiyetle yapılmadığı sonucuna, Nazi Hükümeti'nin bu alandaki siyasalarının ayrıntılı analiziyle varmak son derece olasıdır.

Çevre koruma grupları ile eklemlenmesi, Kan ve Toprak mistisizmini resmi doktrin haline getirmesi, kalkınma projelerinde çevresel hassasiyete yer vermesi konularında da analiz edildiği üzere, Nazi iktidarı, tüzel düzenlemelerde de çevre korunması konusunda ilk bakışta çok kapsamlı ve gerçekçi görünen bir bilinç yansıtmış; buna karşın tüm bu hamlelerde kalkınma, genişleme, otoriteleşme amaçlarından taviz vermeyecek bir tavır almayı ihmal etmemiştir. Nazi Ekolojisi'nin pratiğini oluşturan bu açılımların hepsinde, kârlı çıkan yine Nazi iktidarı olmuştur. Halk desteği, iktidarı güçlendirme, askeri ve ekonomik hedefleri gerçekleştirme amaçlarına ulaşmada çevre korunması, Nazi iktidarının en temel propaganda kaynaklarından birisi olmuştur.

KAYNAKÇA

Baier, Kurt, "The Meaning of Life: Christianity versus Science," **Philosophy for a New Generation**, der. Bierman ve Gould 2. Baskı, New York, Macmillan, 1973.

Barkley, Paul W., David William Seckler, **Economic Growth and Environmental Decay**: **The Solution Becomes Problem**, New York, Harcourt Publishers Group, 1972.

Bassin, Mark, "Blood or Soil? The Völkisch Movement in the Nazis and the Legacy og Geopolitik", **How Green Were the Nazis? Nature, Environment and Nation in the Third Reich**, (ed.) Frans-Joseph Bruggemeier, Mark Cioc, Thomas Zeller, Atina, Ohio University Press, 2005.

Beiser, Frederick, **Enlightenment, Revolution and Romanticism**, Harvard, Harvard University Press, 1992.

Berkes, Fikret, Kışlalıoğlu, Mine, **Çevre ve Ekoloji**¸ Remzi Kitabevi, 10. Baskı, 2007, İstanbul.

Bilgin, Haluk, "Eko-Faşizm," **Yayınlanmamış Doktora Tezi**, (Tez Danışmanı: Prof.Dr. Ayşegül Mengi), Ankara, (Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sosyal Çevre Bilimleri Ana Bilim Dalı), 2006.

Bookchin, Murray, **Toplumsal Ekolojinin Felsefesi**, çev. Rahmi G. Öğdül, İstanbul, Kabalcı Yayınevi, 1996.

Bramwell, Anna, **"**Darre. Was This Man 'Father of Greens'?," **History Today**, Vol.34, , 1984, s. 7-13.

Bramwell, Anna, **Blood and Soil Richard Walter Darre and Hitler's 'Green Party'**, Buckhingamshire, The Kensal Press, 1985.

Brennan, Andrew, “19th and 20th Century Philosophy,” **A Companion to Environmental Philosophy**, der. Dale Jamieson, Blackwell Publishers, 2001.

Broszat, Martin, **German National Socialism 1919-1945**, , California, Clio Press, 1966.

Burtt, Edwin A. , **The Metaphysical Foundations of Modern Physical Science**, N.Y., Doubleday Anchor Books, 1954.

Callicott, J. Baird, **In Defense of the Land Ethic: Essays in Environmental Philosophy**, Albany, State University of New York Press, 1989.

Capra, Fritjof, **Batı Düşüncesinde Dönüm Noktası**, çev. Mustafa Armağan, İstanbul, İnsan Yayınları, 1992.

Carlyle, Thomas, **Kahramanlar**, çev. Behzat Tanç, İstanbul, Kutluğ Yayınları, 1976.

Clossmann, Charles E., “Legalizing a Volksgemeinschaft **How Green Were the Nazis? Nature, Environment and Nation in the Third Reich**, (ed.) Frans-Joseph Bruggemeier, Mark Cioc, Thomas Zeller, Atina, Ohio University Press, 2005.

Darwin, Charles, **Türlerin Kökeni**, çev. Öner Ünalan, Beşinci Baskı, Ankara, Onur Yayınları, 1996.

Dawidowicz, Lucy, **The War Against the Jews, 1933-1945**, New York, Bantam Books, 1975.

Des Jardins, Joseph R., **Çevre Etiği,** Çev. Ruşen Keleş, Ankara, İmge Kitabevi, 2006.

Ditt, Karl, “The Perception and Conservation of Nature in the Third Reich,” **Planning Perspectives**, Vol.15, Sayı:2, 2000, s. 161-187

Dominick III, Raymond, **The Environmental Movement in Germany: Prophets and Pioneers 1871-1971**, Indiana, Indiana University Press, 1992.

Eckersley, Robyn, **Environmentalism and Political Theory: Toward an Ecocentric Approach**, New York, State University of New York Press, 1992.

Elliot, Robert, **Environmental Ethics**, Oxford, Oxford University Press, 1995.

Emerson, Ralph Waldo, **Nature: Addresses and Lectures**, Boston, Houghton Mifflin, 1849.

Ertan, Birol, **"**Canlı Hakları: Çevrebilim Açısından," **Yayınlanmamış Doktora Tezi**, Ankara, (Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü), 1998.

Ferry, Luc, **Ekolojik Yeni Düzen**, çev. Turhan Ilgaz, 2. Baskı, İstanbul, Yapı Kredi Yayınları, 2000.

Formigari, Lia, "Chain of Being," **Dictionary of the Histyory of The Ideas: Studies Selected Pivotal Ideas**, der. P.P. Wiener, New York, Charles Scriber's Sons, 1973.

Foster, John Bellamy, **Marx'ın Ekolojisi**, İkinci Baskı, Ankara, Epos Yayınları, 2011.

Fox, Warwick, **Towards a Transpersonal Ecology**, State University of New York Press, 1995.

Gasman, Daniel, **Haeckel's Monism and The Birth of Fascist Ideology**, New York, Peter Lang Publishing, 1998.

Gasman, Daniel, **The Scientific Origins of National Socialism: Social Darwinism in Ernst Haeckel and the German Monist Leauge**, New York, Macdonald&Co., 1971.

Gröning, Gert, Joachim Wolschke-Bulmahn, “Politics, Planning and the Protection of Nature: Political Abuse of Early Ecological Ideas in Germany 1933-1945,” **Planning Perspectives**, Vol.2, Sayı:2, 1987, s. 127-148.

Haeckel, Ernst, **Monism as a Connecting Religion and Science**, London, Adam and Charles Black, 1895.

Haeckel, Ernst, **The History of Creation**, London, Trench&Co., 1883.

Hardin, Garrett, “Orta Malların Trajedisi”, Çev. Yusuf Şahin, **Piyasa**, Cilt: 2, Sayı:1.

Hardin, Garrett, “Tragedy of Commons”, **Science**, Sayı: 162, 1968.

http://histclo.com/youth/youth/org/nat/ger/wander.htm (10.08.2013).

http://personal.uncc.edu/jmarks/pubs/Enc%20race%20GCOB.pdf, (28.02.2013).

http://www.felsefe.net/felsefe-akimlari/210-doga-felsefesi.html, (20.01.2013)

Hughes, Michael, **Nationalism and Society: Germany 1800-1945**, London, Edward Arnold Division of Hodder and Stoughton, 1988.

Imort, Michael, “A Sylvan People: Wilhelmline Forestry and the Forest as a Symbol of Germandom,” **Germany’s Nature: Cultural Landscapes and Environmental History**, (ed.) Thomas Lekan, Thomas Zeller, Ruthgers University Press, 2005.

Jones, Karl, **Kant and the Nineteenth Century: A History of Western Phliosophy,** C.3, New York: Harcourt Brace Jovanovich, 1969.

Keleş, Ruşen, Hamamcı, Can, Çoban, Aykut N., **Çevre Politikası**, 6. Baskı, Ankara, İmge Kitabevi Yayınları, Ekim 2009.

Keleş, Ruşen, Hamamcı, Can, Çoban, Aykut N., **Çevre Politikası**, 7. Baskı, Ankara, İmge Kitabevi, 2012.

Klages, Ludwig, "Man and Earth," **http://www.revilo-oliver.com/Writers/Klages/Man_and_Earth.html**, (10.05.2013).

Lekan, Thomas M., **Imagining The Nation in Nature: Landscape Preservation and German Identity 1885-1945**, Massachusetts, Harvard University Press, 2004.

Leopold, Aldo, "The Land Ethic," **Environmental Philosophy: From Animal Rights to Radical Ecology**.

Leopold, Aldo, "Toprak Etiği," **Edebiyat ve Toprak Etiği**, der. Ufuk Özdağ, Ankara, Ürün Yayınları, 2005.

Lovejoy, Arthur, **Varlık Zinciri: Bütüncül Felsefenin Temelleri**, çev. Ahmet Demirhan, İstanbul, İnsan Yayınları, 2002.

Löwy**,** Michael, Robert Sayre, **İsyan ve Melankoli: Moderniteye Karşı Romantizm**, çev. Işık Ergüden, İstanbul, Versus Yayınları, 2007.

Malthus, Robert T., **Essay on The Principle of Population as it Affects The Future Improvement of Society**, London, Macmillan&Co., 1926.

Malthus, Robert T., **Malthus-Populaton: The First Essay**, University of Michigan, Ann Arbor Paperbacks, 1959.

Meek, Ronald L. , "Malthus - Geçmişte ve Bugün Bir Tanıtma Denemesi," **http://www.solyayinlari.com/pdf/nu_meek.pdf**.

Mellor, Mary, **Sınırları Yıkmak, Feminist, Yeşil Bir Sosyalizme Doğru**, çev. Osman Akınhay, İstanbul,Ayrıntı Yayınları, 1993.

Mosse, George, **The Culture of Western Europe**, Chicago, Rand McNally College Pub. Co., 1974.

Mosse, George, **The Crisis of German Ideology: Intellectual Origins of the Third Reich**, New York, Grosset&Dunlap, 1964.

Muir, John, **Our National Parks**, Boston & New York, Houghton, Mifflin and Company, The Riverside Press, 1901.

Muir, John, **Thousand Mile-Walk to the Gulf**, Boston and New York, Houghton Mifflin Company, 1916.

Naess, Arne, "The Deep Ecological Movement: Some Philosophical Aspects," **Environmental Philosophy**, der. Michael Zimmerman, New Jersey, Prentice Hall, 2001.

Nash, Roderick F., **The Rights for Nature**: **A History of Environmental Ethics**, Wisconsin, Wisconsin University Press, 1989.

Nolte, Ernst ,**Three Faces of Fascism**, New York, Henry Holt&Co., 1966.

Norbert Frei, **National Socialist Rule in Germany: The Führer State 1933-1945**, Massachussets, Blackwell Publishers, 1993.

Noske, Barbara, **Beyond Boundaries: Humans and Other Animals**, California, Pluto Press, 1989.

Oelschlaeger, Max, **The Idea of Wilderness**, New Haven, Yale University Press, 1991.

Oswald Spengler, **Decline of the West**, Oxford-New York, Oxford University Press, 1991.

Overy, R.J., "Cars, Roads and Economic Recovery in Germany 1932-1938," **The Economic History Review**, Vol. 28, No. 3, 1975, s. 466-483.

Pepper, David, **Roots of Modern Environmentalism**, Washington, Croom Helm, 2001.

Pois, Robert, **National Socialism and Religion of Nature,** London, Palgrave Macmillan, 1986.

Pulzer, Peter, **Germany 1870-1945: Politics, State Formation and War**, Oxford-New York, Oxford University Press, 1997.

Regan, Tom, "Animal Rights, Human Wrongs," **Environmental Philosophy: From Animal Rights to Radical Ecology**, der. Michael Zimmerman, New Jersey, Prentice Hall, 2001.

Regan, Tom, "The Case for Animal Rights," **Environmental Ethics: Divergence and Convergence**, der. Armstrong ve Botzler, New York, McGraw-Hill, 1993.

Sessions, George, "Ecocentrism and The Anthropocentric Detour," **Deep Ecology for the 21th Century**, der. George Sessions, Boston, Shambala, 1995.

Singer, Peter, "All Animals Are Equal," **Environmental Philosophy: From Animal Rights to Radical Ecology**, der. Michael Zimmerman, New Jersey, Prentice Hall, 2001.

Singer, Peter, **Animal Liberation**, New York, New York Review Book, 1990.

Stace, Walter, **Mistisizm ve Felsefe**, Çev. Abdüllatif Tüzel, İstanbul, İnsan Yayınları, 2004.

Stackelberg, Roderick, **Hitler's Germany: Origins, Interpretations, Legacies**, New York, Routledge, 2009.

Staudenmeier, Peter, “Fascist Ideology: The “Green Wing” of The Nazi Party and Its Historical Antecendents,” **Ecofascism Lessons from the German Experience**, (der.) Janet Biehl, Peter Staudenmeier, Edinburgh, AK Press, 1995..

Steiner, Rudolf, **Mysticism at the Down of the Modern Age**, Englewood-New Jersey, Rudolf Steiner Publications, 1960.

Stern, Fritz Richard, **The Politics of Cultural Despair**, California, University of California Press Ltd., 1974.

Sylvan, Richard, “Is There a Need for a New, An Environmental Ethic?,” **Environmental Philosophy: From Animal Rights to Radical Ecology**, der. Michael Zimmerman, New Jersey, Prentice Hall, 2001.

Şakacı, Bilge Kağan**,** “İnsanmerkezcilik ve Çevremerkezcilik Ekseninde Derin Ekoloji Yaklaşımının Çözümlenmesi ve Eleştirisi,” **Yayınlanmamış Doktora Tezi**, (Tez Danışmanı: Prof.Dr. Aykut N. Çoban), Ankara, (Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sosyal Çevre Bilimleri Ana Bilim Dalı).

Taylor, Paul W., **Respect for Nature: A Theory of Environmental Ethics**, Princeton, Princeton University Press, 1986.

Thoreau, Henry David, “Walking**,” Environmental Ethics: Divergence and Convergence**, der. Armstrong ve Botzler, New York, McGraw-Hill, 1993.

Tont, Sargun, **Sulak Bir Gezegenden Öyküler**, Ankara, TÜBİTAK**,** 1999.

Traer, Robert, **Doing Environmental Ethics**, Boulder, Westview Press, 2009.

Uekötter, Fran,k “Green Nazis? Reassessing the Environmental History of Nazi Germany,” **German Studies Review**, Vol. 30, No. 2, 2007, s. 267-287.

Ünder, Hasan, **Çevre Felsefesi Etik ve Metafizik Görüşler**, Ankara, Doruk Yayımcılık, 1996.

Vilkka, Leena, **The Intrinsic Value of Nature**, Atlanta, Rodopi B.V. Editions, 1997.

Walter Laqueur, **Young Germany: A History of The German Youth Movement**, New York, Transaction Publishers, 1984.

White**,** Morton, **Science and Sentiment in America**, New York, Oxford University Press, 1972.

Zimmermann, Michael, "Rethinking the Heidegger-Deep Ecology Relationship," **Environmental Ethics**, Vol. 15, No.3, Fall, 1993, s. 195-224.

ÖZET

Çevremerkezli Düşünce Ekseninde Nazi Ekolojisi

Çalışmanın temel amacı, çevre felsefesi alanında bir dönüm noktası olan çevremerkezli yaklaşım çerçevesinde, Nazi Dönemi çevre algısı ve politikalarının (Nazi Ekolojisi) bir analizini yapmaktır. Bu analiz ışığında Nazi Ekolojisi'nin çevresel hassasiyet ve samimiyetinin saptanması hedeflenmektedir.

Çalışma iki ana bölümden oluşmaktadır. İlk bölümde, çevremerkezli yaklaşımın içeriği ve kapsamı temel argümanlarıyla belirlenmiştir. Çevremerkezli yaklaşım, ilk başta etik anlayışı olmak üzere, insan-doğa ilişkilerine ve bunların algılanışına getirdiği savlar üzerinden ayrıntılı olarak ele alınmıştır.

Çalışmanın ikinci bölümünde, Nazi Ekolojisi, teorik/pratik kökenleri ile Nazi Hükümeti'nin çevre konusundaki siyasal, tüzel, sosyal hamleleri aracılığıyla aydınlatılmaktadır.

Çalışmanın, yapılan kapsamlı analizler sonucu vardığı sonuç; Nazi Ekolojisi'nin çevremerkezli yaklaşımla teorik ve pratik boyutta örtüşmediğidir. Alman çevre koruma hareketinin ve Nazi Hükümeti'nin çevre korunması konusundaki bakış açısı, ulusal kimlik, ırksal üstünlük ve Alman milliyetçiliği kavramları üzerinden gelişmiştir. Bu sebeple Nazi Ekolojisi, insanmerkezli bir eksene oturmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Çevre etiği, Çevremerkezcilik, İnsanmerkezcilik, Çevre felsefesi, Alman çevre koruma hareketi, Nasyonal Sosyalizm, Nazi Ekolojisi.

ABSTRACT

Nazi Ecology on the Axis of Ecocentrism

The main aim of this study is to analyze the perception of and the policies about the environment in Nazi Era (Nazi Ecology) within the framework of ecocentrism which is a turning point in the area of environmental philosophy. It is intended to enlighten the environmental sensitivity and sincerity of Nazi Ecology.

The study consists of two main parts. In first one, the content and the scope of ecocentric thought has been stated via its main arguements. Ecocentrism has been approached in detail by its claims about ethical understanding, human-nature relationship and the perception of human and nature.

In second part of the study, Nazi Ecology has been enlightened by the theoretical/practical roots and the political, legal, social policies about environment of Nazi Government.

The result of the study after several comprehensive analysis is that, Nazi Ecology is not consistent with ecocentrism on either theoretical or practical bases. The approach of German environmental protection movement and Nazi Government about nature protection derived from the concepts of national identity, national supremacy and German nationalism. Therefore, Nazi Ecology becomes consistent in the axis of anthropocentrism rather than ecocentrism.

Keywords: Environmental ethics, Ecocentrism, Anthropocentrism, Environmental philosophy, German nature protection movement, National Socialism, Nazi Ecology.